

119

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİHİ BİLİM DALI

İNGİLİZ HAKİMİYETİNİN HİNDİSTAN'DA TESİSİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Yöneticisi: Doç Dr. Salim Cöhçe

Hazırlayan: Suat VURAL
9118

MALATYA - 1995

Suat VURAL'ın Felsefi ve Müzedeki
dosyasına ilişkin Tezi (Toplam 721 sayfa)
Prof. Dr. S. Kemal KARATAŞ
03.12.2001

GİRİŞ

Asya kıtasının güneyinde yer alan üç yarımadanın ortasındaki bölge Hindistan'dır⁽¹⁾. Eski Arap ve Fars tarih coğrafya kitaplarında zengin bir ticaret ülkesi olarak tanımlanan bu ülkenin bilhassa kuzey kesimleri en eski çağlardan bu yana önemli tarihi hadiseler sahne olmuştur⁽²⁾. Kuzey Hindistan Himalaya dağları tarafından Tibet ve Afganistan'dan ayrılır. Batıdaki Belucistan, İran'dan devam eden çöllerin doğudaki uzantısını teşkil eder. Kuzey-Doğu Hindistan ise Ganj düzlükleri olarak bilinir. Bu düzlükler bilhassa yaz aylarında yüksek dağların eteklerinden akıp gelen ırmakların tasması ile adeta bir göl manzarasına bürünürler. Dehli⁽³⁾ basta olmak üzere büyük ölçüde tarihi olaylara sahne olan Sarsawati, Hansi, Samana, Kuhram, Galyur, Bedaun, Oudh, Kara, Kannauç, Kol gibi şehirler Ganj nehrinin kolları üzerinde veya yakın yerlerde bulunmaktadır⁽⁴⁾.

Hindistan tarihi bakımından önemli geçitlerin açıldığı Sind (İndus) havzası da oldukça önemlidir. Sind havalisini Afganistan ve dolayısıyla Maverünnahr'e bağlayan başlıca geçitler Bolon, Gamel, Toçi, Kurram ve Hayber idi. Bolon Vac'a, Gamel Multan'a, Toçi Lahor'a, Hayber geçidi ise Dehli yaylasına giden vadilere açılmakta olup, Hindistan'a yapılan seferler hep bu yerlerden olmuş ve bu bölgeler daha önce kurulan devletlerin de ağırlık merkezlerini

---

¹ E. Konukçu, Kalac Sultanlığı, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi), s.24 ; A. K. Srivastava, India as Described By The Arab Travellers, Goraphur 1967, s. 86 vd; F.R. Atay, Hind, İstanbul 1943, s.3 vd.

² S. Cöhce, Semsî Melikleri, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.2

³ Hindistan'da hakimiyetlerini sürdürmüş olan bütün Türk sülalelerinin ve bugünkü Hindistan Devleti'nin vargeçilmez başkenti olan Dehli şehri VIII.yy da Tomara tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. A.C. Banerjee, "A Note In Provincial Government Under The Sultanete Of Delhi", JIH V, (1938-1939), s.237; M.W. Mirza, The Life and Worksof Amir Khusrau, Lahor 1962; H.C. Fanshawe, "Dehli", İA.III, s.509vd.

⁴ S. Cöhce, a.g.e., s.2 vd

ÖNSÖZ

Avrupalı araştırmacılarca kendi emperyalist gayelerine uygun olarak çok önceleri baslatılmış olan Hindistan Tarihi üzerine araştırmalar ülkemizde henüz çok yeni olup aynı zamanda yetersizdir. Bunun yanında XVI. yüzyılda Portekizliler ve dahasonra Fransız, Felemenk ve İngilizler tarafından bölgede yapılan sömürge faaliyetleri hakkında yapılmış müstakil bir çalışma da bulunmamaktadır.

Avrupalıların Hindistan topraklarına seferleri M.Ö. 4.yy'da B. İskender'in doğu seferleri ile başlatılabilir. Ancak bu çalışmanın konusunu teşkil eden İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da tesisinin tam manasıyla ortaya konulması için İngilizlere zemin hazırlayan Portekizlilerin bu konuyla ilgili faaliyetlerinden başlamak gerekiyordu. Konu İngilizlerin bölgeye yerleşmeleri ile de noktalandı. Bu çalışmanın dayandığı kaynaklarda daha çok batı dillerinde yayınlanmış konuyla ilgili eserler oldu. Bu çalışmanın böylesine karmaşık bir konunun eksiksiz olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar Fikirleriyle bana yol gösteren ve hiç bir fedakarlıktan çekinmeyen sayın hocam ve Tez yöneticim Doç.Dr. Salim CÖHÇE'ye teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca araştırmam süresince görüşleriyle benden yardımlarını esirgemeyen Sn. Hocam Prof. Dr. Evver KONUKÇU'ya sonsuz teşekkür ederim.

MALATYA/1995

Suat VURAL

teskil etmiştir⁽⁵⁾.

Hindistan'ın diğer büyük medeniyetleri Orta ve Güney Hindistan'da karşımıza çıkmaktadır. Dünya ticaretinin gelişmesinde Hindistan'ın doğu ve batı kıyıları büyük rol oynamıştır. Yine Hz. Adem (A.S.)'in yeryüzüne indiği bölge kabul edilen Seylan (Srilanka) adası Hindistan'ın güneyinde yer almakla birlikte Hindistan'ın tarih ve kültürü yanında ticaretin de önemli bir yere sahiptir. Ada ile ana kıta arasında bir kaç yüz kilometreyi geçmeyen bir boğaz bulunmaktadır. Hindistan, Ganj nehri istikametinden batıya doğru gidildiğinde Tibet ve Çin'e engebeli arazi yüzünden tamamen kapalıdır. Sind ve Pencap havzaları ise tarihin ilk devirlerinden itibaren yabancı istilalara açık olmuştur. Onun için bazı tarihçiler Afganistan'ı da Hindistan'a dahil ederler⁽⁶⁾.

Hindistan; kültürüyle, medeniyetiyle, dini inanışları ve dilleriyle çok büyük farklılıklar ve çelişkileri içinde barındıran Çin gibi kapalı bir ülkedir. Onun için günümüzde de ilim aleminin yakın ilgisini üzerine çeker. Hindistan'ın ilk kültür alanları olarak görülen nehirler bölgesi ve iç kısımlarda medeniyet hareketleri daha çok taş işçiliği ağırlıklıdır. Öyle ki çağdışı Yunanlılar taş işçiliğinde Hindistan'a göre oldukça geridirler. Bu medeniyet daha ziyade tesirini doğuda göstermiş olup Vietnam'a kadar uzanmaktadır.

XX. yy'ın başlarında Hindi-Çin'de keşfedilen binalar birçok arkeologu hayretler içerisinde bırakmıştır ki bunların en az on kıtada keşfedilmeyi bekleyen medeni merkezlerin buğu tahmin edilmektedir. Hindistan'da medeniyet merkezleri toprakla değil, tropik iklim alanı içinde olduğu için ormanla örtülmüştür. Hindistan'ın mahalli tarihi bu yüzden çok zengindir. Budha'nın yaygın bir inanış olması Hindistanla sınırlı kalmamış, Akhun ve Kuşan hakimiyetleri dolayısıyla Türkler sayesinde bütün Asya'ya hatta Japonya'ya kadar uzanmıştır.

Hind dili beş büyük dil ailesine dayanan ikiyüzyirmiiki

---

⁵ E. Konukçu, a.g.e., s.112; F. Grenard, Asyanın Yükselişi ve Düşüşü, (Nsr. O. Yüksel), İstanbul 1992, s.162

⁶ S. Cöhce, a.g.e., s.2

çivarında farklı dil ile lehcelerinden oluşur. Ancak Hindlilerin kendilerine has alfabeleri olup yazı dilinde özellikle dini, mitolojik ve destani unsurlar işlenmiştir. Belki de bu yüzden olacak Hindistan'da birbirlerini anlamayan yüzlerce hatta binlerce diye ifade edilebilecek etnik gruplar olmuştur ki bu gruplar üç ana ırka dayanırlar (Dravitler, Aryanlar, Neglitler). Nüfus Çin'de olduğu gibi belirli bir noktanın altına düşmemiştir. Belki de onun içindir ki büyük devletler kurulamamış ve kurulananlarda uzun ömürlü olmamıştır. Onun yerine Racaların idare ettiği belirli bir merkez etrafında oluşan küçük bölge devletlerine bölünmüştür. Zaman zaman bu racaları kendisine bağlayan Maharacaların hükümdarlıklarına da tesadüf edilir. Şehir devletlerine askeri sınıf genellikle yabancıdır. Zaman zaman parayla tutulmuş askerler görev yapar. Halk kale varoslarında ve kasabalarda yaşar ancak tehlike anında kaleye kabul edilirlerdi. Onun için halk genellikle kurtuluş çaresi olarak orman içine kaçıp gizlenmeyi tercih etmiştir. Hindistan'da yabancı istilacılar kadar halkın diğer bir düşmanı da tabii afetler bilhassa seller ile yabancı hayvanlardır. Yaz aylarında başlayan kar erimesiyle birlikte su baskınları her yaz döneminde binlerce kişinin hayatını yok etmektedir. Bunun haricinde iki üç ay devam eden Muson yağmurları nehirlerin taşmasına sebep oluyor ve bu hayat kaynaklarının bir anda kırk-elli bin kişiyi yok etmesini sağlıyordu. Buna rağmen Hintliler Ganj'a kutsal nehir olarak bakmaktadırlar ki ölen herkes cennet için Ganj'a atılmayı çare görüyordu.

Pers imparatorluğu ile çağdaş olan Guptalar, Hindistan'ın ilk istilacıları kabul edilen İskender tarafından zorlanacaktır. M.Ö.IV. yy'da Issos ve Milinova savaşlarında (333-331) Pers imparatorluğunu ortadan kaldıran İskender, Maveraünnehr'in bir kısmını ele geçirerek güneydoğu Afrika'ya indi. Burayı zaptetmesini müteakip meşhur Afrika geçitlerini aşarak Sind bölgesine geldi. Burada rutubetli ve sıcak iklime tepki gösteren askerlerinden başta Porus ve Taksiles adlı müttefik racalarının şiddetli direnişi ile karşılaştı. Bunun üzerine Guptalardan Gangra Gupta ile yaptığı anlaşma ile birlikte geri çekildi.

İskender'in Hindistan'a gelişiyle birlikte Hellenizm,

Hintkültürüyle temasa geçti. Babil'de Makedonya kralının ölümünden sonra Afganistan'da da Kıbrıs'tan getirilen bir grup ahali Hind topraklarına kadar uzanan ve merkezleri Baktria (Belh) olan Helen devletini kurdular⁽⁷⁾ ki günümüz Yunan tarihçileri bu devlere unutulmuş Helen imparatorluğu da derler. Afganistan Kanglihar topraklarında bir müddet saltanat süren İskender'in halefleri Asyalı unsurların baskısıyla zayıfladılar ve miladi senelere doğru tarih sahnesinden çekildiler. Zira bu sırada Türkistan'da mühim hadiseler vardı. Önce Sakalar, sonrada Yüeciler batıya doğru göç etmek zorunda kalmışlardı. Yüecilerin önünden çekilen Sakalar Doğu İran ve Kuzey Hindistan'da kuvvetli bir siyasi birlik meydana getirirken Baktria Hellenlerini çığnemişlerdi. Yine kendileri Asyalı olan ve Hsiyungnu'ların batıya sürdükleri Yüeciler Helen devletini ortadan kaldırdıkları gibi Saka hakimiyetini de ortadan kaldırdılar. Sakalardan bugün Doğu İran'dan Sind'e kadar uzanan İranlıların deyimiyle Sakastana bugünkü Siciistan coğrafi ismini günümüze kadar ulasan miras olarak bırakmışlardır⁽⁸⁾. Daha sonra Tanrı Dağları ve doğusunu ellerinde tuttıkları sırada Büyük Hun Hükümdarı Maotun'un oğlu Giyük (M.Ö. 174-160) tarafından mağlup edilerek batıya sürülen Yüeciler, o hızla Greko-Baktrianlıları ortadan kaldırmışlar, onların hakimiyet sahaları üzerinde Hindistan'ın ilk ve son en büyük imparatorluğu olan Kuşan Devletini kurmuşlardır⁽⁹⁾. Kuşan Türklerinin⁽¹⁰⁾ dönemi Batı Türkistan kadar, Hindistan medeniyeti için de bir altın çağ olmuştur. Budha dini de Kuşanların hakim oldukları bölgelere yayılmıştır⁽¹¹⁾.

---

⁷ W.W. Tarn, *The Greks in Baktria and India*, s.112 vd; V.A. Smith, *The Early History of India, from 600 B.C. to the Muhammadan Conquest*, s.53 vd.

⁸ A.Z.V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.46; S. Cönce, a.g.e., s.4

⁹ B. Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I*, s.477 vd.

¹⁰ Kuşanlar hakkında geniş bilgi için bkz. E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, s. 5 vd.

¹¹ B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, s. 39vd; P. Spear, *India A Modern History*, s.76

Onları ortadan kaldırmış ve bu imparatorluğun enkazı üzerinde tarihte Eftalit veyahutta Akhunlar adıyla bilinen büyük bir Türk Devleti kurmuşlardır. Akhunlar daha sonraları Gazneliler, Gurlular ve Temürlülerin tatbik ettikleri gibi müsait anlarda İran ve Ortaasya gibi az yağmur yağan ve kendileri için elverişli bir iklime sahip olan Pencap bölgesine Afganistan'ı Hint kıtasına bağlayan önemli yollar üzerinde bulunan Gazne sehrinden akınlara başlamışlardır. Bu akınlar önceleri Bengal körfezinden Sind ağzına kadar uzanan geniş saha üzerinde hakim olan Guptalar⁽¹²⁾ tarafından önlenmiş ve 470 yıllarında bu akınları durduracak önemli tedbirler de alınmıştır. Buna rağmen kısa bir süre sonra Akhunlar, Toraman (484-515) başkanlığında Hindistan'ı istila hareketine girişmişler ve Toraman'ın halefi Mihirakula zamanında (515-550) Gupta devletini dağıtarak Kuzey Hindistan'ı tamamen ele geçirmişlerdir⁽¹³⁾. Akhunlar, V.yy'dan VI.yy'ın sonlarına kadar Kuzey Hindistan'ın en kudretli siyasi varlığı haline gelmişler, coğrafi yakınlık sebebiyle temasa geçtikleri Hind devletleri ile kültürel, siyasi ve askeri temaslarda bulunarak Hind halkının hafızasında uzun süre yer etmişlerdir⁽¹⁴⁾.

Batı Göktürk-Sasani ittifakı sonunda 557 yılında Akhun Hakimiyeti sona erip, toprakları İran ile Göktürkler arasında paylaşıldığı sırada Afganistan ile Hindistan arasındaki Ohind mantıkasında Türk Sahiller iktidarı ellerinde tutabilmişlerdir⁽¹⁵⁾. Fakat VII. yy başlarına doğru Hindistan'daki hakimiyetlerini iyice kaybetmeye başlayan Akhunlar Hindu asıllı racalar tarafından ortadan kaldırılmışlardır⁽¹⁶⁾. Böylece kalabalık nüfus vaktiyle Saka ve Kusanları nasıl eritmişse, Akhunlar da aynı akıbetten

---

¹² Bu hususta geniş bilgi için bkz. R. Mookherjee, The Gupta Empire, s.

¹³ E. Konukçu, a.g.e., s.88 vd.

¹⁴ E. Konukçu, "Hint Kaynaklarında Hunlara Dair Bazı Kayıtlar", AÜEFED, S.5, s.165 vd.

¹⁵ E. Konukçu, Kalaç Sultanlığı, s.; S. Cöhce, a.g.e., s.7 vd.

¹⁶ S. Cöhce, a.g.e., s.7

kurtulamadılar⁽¹⁷⁾.

Hindu Racaların Türk hakimiyetine son vermelerinden hemen sonra bir başka güc Müslüman Araplar, Hindular tarafından kısa sürede geri atılmışlardır. Ancak halife Velid b. Abd el-Melik zamanında Araplar Multan ve Pencap bölgelerine hakim duruma gelmişlerdir⁽¹⁸⁾. Sind bölgesini tamamen ele geçirmiş olan Araplar, bu bölgenin putperest ahalisine Kuran'ın ilgili hükümlerini uygulamadıkları gibi, çevredeki Hindu prenslikleriyle de iyi ilişkiler içine girerek varlıklarını yarı feodal şekilde sürdürmeye çalışmışlardır⁽¹⁹⁾.

Bu sırada Maverünnehrve Horasan bölgesine hakim olan Samaniler devletinde önemli bir mevkide bulunan Türk asıllı Alptigin'in 962'de Gazne merkez olmak üzere Akhun bakiyelerine ve X. yy. başlarında bölgeye akmaya başlayan Oğuzlara dayanarak kurduğu Türk Devleti 976 yılında onun Memluklarından Sebuktegin'in eline geçmiş bulunuyordu. Sebuktegin, Pencap'ın kuzeyinde Kabil'e kadar uzanan sahayı elinde tutan Hindu Raca Çayapala ve müttefiklerini yenerek 991 yılında Hindistan'a doğru genişlemeye başlamıştır⁽²⁰⁾. Esasen bu sırada Kalaç Türkleri'nin hakim olduğu bölgeler ile birlikte Toharista, Bamiyan Gur bölgelerini nüfuzu altına alan Gazneliler epeyce güçlenmiş ve 993 yılında Samanileri de yenerek Türk-İslam dünyasının umumi siyaseti içine girmiş bulunuyorlardı. Kuzey Hindistan ise, Ecmir'de Çauhanlar, Dehli'de Tomaraslar, Galyur'da Kaçavalar, Kannauç'da Pariharalar vs. basta olmak üzere adeta her önemli şehirde bir grup raca-maharaca arasında bölünmüş durumdaydı⁽²¹⁾.

Bu sıralarda yeni bir yurt arayan Selçuklular ve doğudaki

---

17 E. Konukçu, "Hindistan'da Devlet Kuran Altaylı Kabilelerden Hunalar", (XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri), s.218

18 I. Prasad, A Short History of Muslim Rule In India, s.31; M. Panikkar, a.g.e., s.113

19 M. Aziz Ahmed, a.g.e., s.27; S.Cöhce, a.g.e., s.9

20 S. Cöhce, a.g.e., s.9

21 K.M. Panikkar, a.g.e., s.114 vd.

Karahanlıların çıkardıkları problemlerden fırsat buldukça Hindistan'a dâlan Gazne'li Mahmut otuziki yıllık saltanatı esnasında ömrünün yirmialtı yılını (1001-1027) Hindistan'a onaltı büyük sefer yapmakla geçirmiş ve bu seferlerinin hepsinden de muzaffer olarak dönmüştür⁽²²⁾. Hindistan akınlarıyla Hindu Şahileri tamamen ortadan kaldıran Gazneli Mahmud Türk nüfuzunu Gücerat ve Orta Hindistan'a kadar yaymayı başarmıştır. Gazneli Mahmud'un Hindistan'a düzenlediği seferleri esnasında Hindistan feodal devletçiklerden ibaret olup race veya maharacalar tarafından idare edilmekteydi. Bunlardan Kuzey Hindistan'da Türk ordularıyla ilk temas mevkiinde bulunan ve Türklerinkine benzer bir askeri ve idari sisteme sahip olup büyük ihtimalle Asya meşeli olan Racput racaları hüküm sürmekteydiler⁽²³⁾.

1191'de büyük ölçüde Türk Memluktardan meydana gelen ordusuyla Racputların arazisine giren Muizz ed-din Muhammed Hindistan'a iki sefer düzenleyerek Ecmir ve Sivalik bölgesini tamamen ele geçirmiştir. Onun 1192'de Dehli'yi Pencap'a bağlayan yol üzerindeki Parain'de kazanılan zafer, Hindistan Türk Tarihi bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak bir müddet sonra Gur Sultanlığı tarafından Hindistan'a yapılan seferlerin Muizz ed-din Muhammed'in meliki Kutbeddin Aybeg idaresinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu sırada Aybeg 1194 yılında Kail'i fethederek Cemne nehri boyunca doğuya doğru ilerlemiş ve pekçok gazada bulunmuştur⁽²⁴⁾.

Kutb ed-din Aybeg'in ölümünden sonra Dehli Türk Devleti'nde "Şemsi Sultanlığı" diye de anılan⁽²⁵⁾ yeni bir Türk sülalesi is başına gelmiştir.

---

22 T.W. Walbank, A Short History of India and Pakistan, s.48

23 Racputlar hakkında geniş bilgi için bkz. I. Prasad, a.g.e., s.11; S. Cöhce, a.g.e., s. 18 vd

24 Nizame ed-din Ahmed Tabakat-ı Ekberi, s.38, Kutb ed-din Aybeg'in Hindistan'a arka arkaya düzenlemiş olduğu seferleri neticesinde özellikle Kuzey Hindistan bölgesi güçlü bir Türk yurdu haline gelmiştir. Kutb ed-din Aybeg'in Hindistan'a yapmış olduğu seferler hakkında geniş bilgi için bkz. S. Cöhce, a.g.e., s.18 vd.

25 S. Cöhce, a.g.e., s.26

BİRİNCİ BÖLÜM

(AVRUPALILARIN HİNDİSTAN'A YÖNELİŞİ)

Avrupalıların Hindistan'a yönelişi, bilinebildiği kadarıyla ilk defa Makedonyalı İskender (M.Ö.336-323) ile başlar. Karadan büyük bir ordunun cihana hakim olmaya yönelik askeri bir hareket olarak gelişen (M.Ö.327-326) bu yöneliş⁽¹⁾, tüccar, seyyah⁽²⁾, maceraperest⁽³⁾ vs. gibi Avrupalıların değişik zamanlardaki ferdi teşebbüsleri bir tarafa bırakılacak olursa uzun bir aradan sonra XV. yüzyılın sonlarında yeniden başlayan ve XX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden uzun bir sömürü sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, İskender'in hareketinin aksine, kara yoluyla Hindistan'a ulaşmaya yönelik faaliyetler bir netice vermezken⁽⁴⁾ tamamen deniz yoluyla gelişen çabaların bir sonucu olmuştur. Aslında siyasi boyutu bir tarafa, diğer alanlarda bu sürecin, günümüzde de devam ettiğine hüküm olunabilir.

Avrupalıların Hindistan'a yönelisini temsilen ilk olarak sahnede Portekizliler görülmektedir. Onları takiben Felemenk⁽⁵⁾, İngiliz ve Fransızlar deniz yoluyla yine daha sonra Fransızlar ve Ruslar karadan olmak üzere Hindistan'a yönelecekler ve bu ülkeye hakim olma Avrupalılarda adeta topyekün bir tutku haline

---

¹ V.Diakov-S.Kovalev, İlkçağ Tarihi I, (nşr. Ö.İncel), Ankara 1987, s.477 vd.

² K.M. Panikkar, Asia And Western Dominance, London 1959, s.23.

³ H.G. Rawlinson, A Concise History of The Indian People, Oxford 1958,

⁴ H.G.Rawlinson, a.g.e., s.241.

⁵ R.C. Majumdar, "Malabar and The Portuguese", The Delhi Sultanete, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.420.

dönüşecektir. Bu arada kendine özgü yapısı bir tarafa, genel mahiyeti itibariyle Hindistan'da İngiliz nüfuzu Portekizlilerin bu ülkede baslattıkları sömürü süreci ve buna bağlı olarak tesis ettikleri nizam üzerine oturtulmuş, diğer Avrupalı milletlere karşı da iyice pekistirilmiştir. Onun için bu çalışmanın esasını pluşturan "İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da tesisi"ni daha iyi tebarüz ettirebilmek, başta Portekizliler olmak üzere değişik zamanlarda Avrupalıların bu ülkeye yönelik faaliyetlerinin ortaya konulmasıyla mümkündür.

A- PORTEKİZLİLERİN HİNDİSTAN'A ULAŞMA ÇABALARI:

XV. yüzyılda Avrupa'daki umumi teamüllerden biri Hıristiyanlığın yayılmasını sağlamak yani liderliğini ele geçirmek diğeri de artık tıkanmış olan Avrupa'daki iktisadi hayatı⁽⁶⁾ uzak ülkelerle tesis edilen münasebetlere bağlı olarak gelişecek ticaretle yeniden canlandırabilmektir. Onun için sözkonusu dönemde Avrupa'da denizcilikte ileri giden ve uzak ülkelerle ticaret yapabilme kabiliyetine sahip bir donanmaya malik ender devletlerden birisi olan, o yüzden de siyasi bakımdan güçlü bulunan Portekizliler harekete geçmekte tereddüt etmediler⁽⁷⁾. Başlangıçta Afrika kıyıları ve Akdeniz'e yönelen Portekizlilerin çabalarının belkide, beklenilene verememesi yüzünden bir müddet sonra Hindistan'a yöneldiği görülmektedir.

a- Portekizlileri Hindistan'a Yönelten Sebepler:

Portekizlilerin Hind okyanusuna inişleri, tesadüfen girişilmiş bir macera değil, uzun bir hazırlığın ve dikkatle tekemmül ettirilmiş bir planın neticesi olduğu söylenebilir. Temelde dini ve

---

⁶ Y.H. Bayur, *Hindistan Tarihi III*, Ankara 1987, s.50

⁷ H. Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi I*, (nşr. M.A. Kılıçbay, O. Aydoğuş), Ankara 1985, s.223 vd.

iktisadi olmak üzere iki ana esas üzerine kurulmuş olan bu plan Osmanlı hakimiyeti sebebiyle Afrika kıyılarında yeterince başarılı olamayan Portekizlilerin, Hindistan ideallerinin en güzel ifadesi olacaktır.

1- Dini Sebepler:

Arapların 710 yılında İberik yarımadası+w ayak basmaları⁽⁸⁾ ile birlikte Avrupa topraklarına da sıçrayan İslam-Hıristiyan çekişmesi XV. yüzyılın başlarından itibaren Müslümanların gerilemesiyle iyice kızışmıştı. Bu dönemde İberya'da hakim olan Hıristiyan krallıklar ve bu arada Portekiz Krallığı İslam düşmanlığını ve Müslümanlara duyulan nefreti iyice körüklemekte idiler⁽⁹⁾. Bunlardan birisi olan I. John (.....) ve onun gemici lakabıyla anılan üçüncü oğlu Prens Henry (1394-1460) Akdeniz kıyıları dışında Hint Okyanusuna da hakim olarak Hıristiyanlığa kazandırmak ve İslamı güneyden de çevirmek amacındaydı. Bunun için büyük bir çalışma gurubu⁽¹⁰⁾ oluşturarak 1454'de Papa V. Nicholas'dan Hindistan'ı dahi ele geçirme müsaadesini aldı. Onun bu faal+wetleri daha sonraki Portekiz deniz hakimiyetinin temellerini oluşturacaktır. Ancak Prens Henry'i bu yönde teşvik eden ve bu arada Portekizlilerin Hindistan ideallerini sistemleştiren unsurlardan birisi olarak din adamları görülmektedir Onların "Arap

⁸ S. Muhammed İmamüddin, **Endülüs Siyasi Tarihi**, (nşr.+wusuf Yazar), Ankara 1990, s.29.

⁹ S.M. İmamüddin, a.g.e., s.349-380.

¹⁰ Gemici Henri Sagres Burnu'ndaki kalesinde matematikçiler, kartograflar, astronomiler ve hatta mağribi esirleri yanında topladı. Kendisini bunların da yardımıyla uzak adalar hakkında bilgiler toplamaya ve deniz seferleriyle ilgili haritaların yapılmasına hasretti. Etrafında topladığı bu denizciler ve bilginler topluluğu için daha sonra Sagres Deniz Harp Akademisi olacak olan ilk düzenli okulu kurdu. Bununla beraber Afrika sahillerinden Güney Kutbuna kadar olan yerleri araştırarak daha sonraki Portekiz deniz hakimiyetinin temellerini inşa etmiş oldu. Bu hususta daha geniş bilgi içinbkz. K. M. Panikkar, **Asia And Western Dominance**, London 1959, s.24 vd.

denizi kıyısında yaşadığı rivayet edilen Hıristiyan devletlerle" münasebet tesis etme gerektiği⁽¹¹⁾ yolundaki telkinleri Portekizli denizciler için önemli bir muharrik güç olacaktır. O sebeple Portekizlilerce mistik bir kişi sayılan Rahip (Prester) John'un⁽¹²⁾ vatanını keşfetmek maksadıyla 1487'de seyyah kimliği ile Pedro da Covilham⁽¹³⁾ ile Alfonso de Poiva o tarafa gönderildiler. Bunların ikinci bir görevi de ticaret yapabilecek baharat ülkelerini tesbit edip bunlarla bağlantı kurmaktır. O dönemde Mısır'a hakim olan Memlukluların gafleti yüzünden Kahire'den Hindistan'a gidip gelen Pedro da Covilham, o zaman Keynannor, Kaliküt ve Goa'yı ziyaret etmiş, Zeyla yolu ile Sofala'ya kadar olan Doğu Afrika sahillerini dolaşmıştı. Sonra Aden'e uğramış ve 1490 senesinde de Habeşistan hükümdarının

---

11. H. Yavuz, Kâbe ve Harameyn için Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti, İstanbul 1984, s.194 vd.

12. H. Dereli, Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler, İstanbul 1951, s.12-20; 1246'da Papa IV. Innocent'in elçisi sıfatıyla Tatarlara gönderilmiş, bir yıl üç ay aralarında yaşadktan sonra dönmüş olan Johannes de Plano Carpini Prester John'un mevcut olduğunu söylemektedir. Fransız Kralı Saint Louis Hıristiyan olacaklarını duyduğu Türk ve Tatarları dine davet etmek üzere 1253 yılında Felemenkli misyoner Guillaume Marko Polo'yu Türkistan'a göndermiştir. Marco Polo'nun seyahatnamesinde anlatılan şeyler arasında Avrupalıları en fazla hayrete düşürenlerden biri Türkistan'da Prester John denilen Hıristiyan bir hükümdarın idaresinde, Hıristiyan bir devletin bulunduğu dair hikaye olmuştur. Dünya milletlerinin hıristiyan ve müslüman diye ikiye ayrıldığı ortaçağda Uzak Şark'ta böyle bir dindaşlarının bulunduğu ve kendilerine yardıma hazır olduğu fikri, Hıristiyan Avrupalılar arasında büyük bir heyecana sebep olmuştur. Bu yüzden XIV. ve XV. asırda Prester John efsanesi herkesin ağzında dolasmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde de mesela Shakespeare'de dahil olmak üzere Elizabeth devrinin bir çok muharrikleri bile ondan bahsedeceklerdir.

13 Pedro da Covilham'ın adı Muhammed Yakup Mughul tarafından João Peres de Covilhão olarak belirtilmektedir. Bkz. M. Yakup Mughul, Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri 1517-1538, İstanbul 1974, s.17.

sarayına kabul edilmiştir⁽¹⁴⁾. Burada çok büyük bir hüsnü kabul görmüş ve evlenerek ömrünün sonuna kadar Habesistan'da kalmıştır⁽¹⁵⁾.

Covilham, Habesistan'a gelmeden evvel Portekiz kralına deniz yolu ve Hint okyanusundaki ticaret merkezleri hakkında tafsilatlı bir rapor göndermiştir. Bu rapor, Hindistan'a yapılacak seyahatin planlanmasında Krala çok yardımcı olacaktır⁽¹⁶⁾. Affonso d'Poiva'nın ise faaliyetleri ve akıbeti hakkında herhangi bir malûmat bulunmamaktadır.

Pedro d'Covilham'ın raporunun Portekizli rahiplerin telkinlerini güçlendirecek mahiyette bulunması bu ülkede büyük bir akis uyandırmış olmalıdır. Bunun yanında esasta Hint Okyanusu'nda gelişecek Portekiz hadisesi, Haçlı seferlerinden ve İberya yarımadasını geri alma mücadelesinden kaynaklanan, Hıristiyanlığın İslama muâriz tavrının tabii bir neticesi olarak görülmelidir⁽¹⁷⁾.

2- İktisadî Sebepler:

Din adamlarının tahrikleri yanında 1415'de Venediklilerin elinden baharat tekeli almak amacıyla büyük bir girişimde bulunan Gemici Henry, ile birlikte bütün Portekizliler kesin bir kararlılıkla, Avrupa baharat ticaretini ele geçirme macerasına atılmış bulunuyorlardı⁽¹⁸⁾. Avrupalı kronikçilerin de belirttiklerine göre; İskender (.....) ve Sezar (.....)'dan bu yana Henri'den başka, ülkesinden çok uzakta bu derece geniş

¹⁴ H. Yavuz, a.g.e., s.194-195; R. Luraghi, R. Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, (nşr. Aydın Emeç), İstanbul 1994, s.114.

¹⁵ M. Yakup Mughul, a.g.e., s.17.

¹⁶ H. Yavuz, a.g.e., s.194-195; M. Yakup Mughul, a.g.e., s.17.

¹⁷ K.M. Panikkar, a.g.e., s.25; H. Yavuz, a.g.e., s.194-195.

¹⁸ R. Luraghi, a.g.e., s.113.

alanlarda hakimiyet sağlayan yer yüzünde bir baska prensin daha olduđuna inanmak gerçekten zordu⁽¹⁹⁾.

XV. yüzyılın ortalarına doğru Cenevizli denizciler Cebeli Tarık Boğazı dışına tasarak Batı Afrika kıyılarına doğru Atlantik yolunu açmışlardı: Bunlardan Antoniotto Usadimare 1456'da Gine körfezine ulaşmış, dört yıl sonra de Noli, Yeşilburun adalarını işgal etmişti. Akdeniz'deki Osmanlı hakimiyeti karşısında Cenevizliler zayıflamış ve Atlantik'e taşma ihtiyacı duymuşlardı. Onları takiben Portekizliler de, Afrika kıyılarında bazı merkezler kurmuşlar, verimli bir fildişi ve köle ticaretine başlamışlardı. Fakat Ekvator gibi bir engeli asmaya cesaretleri ve niyetleri yoktu⁽²⁰⁾. Sonunda 1471'de Ekvatoru da geçmişler⁽²¹⁾ ve 1487'de⁽²²⁾ daha güneye ilerleyen Bartolomeo Diaz⁽²³⁾ maiyetiyle birlikte, yakalandığı fırtınanın dinmesinden sonra tesadüfen Ümit Burnu'nu geçmiş ve doğuda başka bir okyanus olan Hint Okyanusuna ulaşmıştı. Böylece Afrika çepeçevre dolaşılmış ve yeni deniz Baharat yolu keşfedilmişti. Bu olay, Kolomb'un yola çıkışından üç yıl öncesine rastlıyordu⁽²⁴⁾ ki bu yüzden dünya kesifler tarihi

19. K.M. Panikkar, a.g.e., s.26.

20. R. Luraghi, a.g.e., s.113 vd.

21 K.M. Panikkar, a.g.e., s.25.

22. R. Luraghi bu tarihi 1485 olarak vermektedir. Bkz. R. Luraghi, a.g.e., s.114.

23. H.G. Ravlinson, A Concise History of The Indian People, Oxford 1958, s.241; K.M. Panikkar, a.g.e., s.27.

24 XV. yüzyılda batıdan Hindistan'a ulaşma fikri genel olarak Lizbon'da filizlenmiş, bu konuda sistemli olarak ilk kez hizmetlerini Portekiz kralına sunan, Kolomb olmuştur. Gerçekten de Afrika'yı dolaşma yolunda hayli ilerlemiş olan Portekizliler için Kolomb'un tasarısına uyarak yolu değiştirmek söz konusu değildi. Çünkü Kolomb'un tasarısı, doğuya değil de batıya hareketle Hindistan'a ulaşmaktı. Ancak Avrupalıların Hindistan'a ulaşma planları yüzyıllar boyu doğu üzerinden yapıldığı için büyük bir tecrübe birikimi meydana gelmişti ki bu yüzden bilinmeyen batıya doğru hareket etmeyi esas alan Kolomb'un tasarısına itibar edilmemiştir. Bkz. R. Luraghi, a.g.e., s.113 vd.

bakımından da önemli bir yere sahiptir.

XV. yüzyılın sonlarına doğru denizden Hindistan'a ulaşma fikri doğrultusunda Portekizlilerin giriştikleri faaliyetler de üst üste başarılar elde etmişlerdir. Onların elde ettikleri başarılar sonucunda daha sonra bu ideali kesin neticeye ulaştırmak amacındaki Kristof Colomb'u da harekete geçirecek, ancak O Hindistan'a ulaşmak yerine Amerika kıtasına ayak basacaktır.

Colomb, ayak bastığı toprakların Hindistan olmadığını anlayamadan ölürken, Portekizliler de yüzyılların meydana getirdiği tecrübe birikiminden istifade ile yeni zenginlik kaynaklarına ulaşma ve el koymayı başaracaklardır. Onları böylesine sonu belli olmayan maceralara sevkeden husus Avrupa'nın her dönemde büyük ihtiyaç duyduğu baharat ticaretini ele geçirmek arzusudur. Akdeniz ile bütün kara yollarının Osmanlı ve diğer müslüman devletlerce tutulmuş olması, bu arada Timur'un Anadolu seferinin de Avrupalılar açısından beklenen neticeyi vermemiş olması⁽²⁵⁾ Portekizlileri baştan beri izah edilmeye çalışılan yeni bir deniz ticaret yolu bulma yönündeki macera kabilinden bir gayretlere sevkettir. Bu yolda girişilen faaliyetlerin kısa zamanda sağladığı zenginlikler, daha sonra girişilecek faaliyetlerin de muharrik unsurunu teşkil edecektir. Bir başka deyişle elde edilen her yeni zenginlik, aşağıda görüleceği gibi bir diğer gayretin ve daha büyük zenginlik kaynaklarının ele geçirilmesinin sebebini oluşturacaktır.

b- Trodesilhas Anlaşması:

Portekiz'in Hindistan'a ulaşmada elde ettiği başarılar bir başka İberya devleti olan komşu İspanya'yı da tahrik etmekteydi. Dolayısıyla bu iki devlet, meseleyi savaş yerine bir anlaşma ile çözmeye iradesini gösterdiler ve 9 Haziran 1494'de günümüzdeki hakim güçlerin gizli paylaşma anlaşmalarının ilk örneklerinden birisini de oluşturan Trodesilhas Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma aynı zamanda Portekiz'in gelecekteki hedeflerini tayin etmesi ve Papa

---

²⁵ Lui Godzales De Clavio,.....

VI. Aleksander tarafından teyid edilmiş olması bakımından da önemlidir.

Trodesilhas anlaşması ile Portekiz ve İspanya, Afrika'nın en uç noktasında olan Verde Adaları Burnu'nun 5555 m. batısından geçen ve Kuzey Kutbundan Güney Kutbuna giden bir çizgi esas olmak üzere kabul ettikleri sınır ile kendi faaliyet alanlarını tesbit ettiler. Bu sınırın doğusu Portekiz'e batısı ise İspanya'ya ait oluyordu. Böylece iki İberyalı devletin keşfettikleri yerler, aralarında son olarak paylaşılmış bulunuyordu⁽²⁶⁾. Buna göre bütün Afrika, Hindistan ve daha doğudaki ülkeler Portekiz'in gelecekteki hakimiyet alanını oluşturacaktı.

c- Portekizlilerin İlk Hindistan Seferi ve Vasco de Gama:

1487 yılında Ümit Burnu'nun keşfedilmesinden sonra Hindistan'a açılan deniz yolunu ele geçirme gibi önemli bir hedefi gerçekleştirme müsaadesi, daha sonra bu vazifesinden dolayı "Şanslı" soyadını alacak olan Don Manuel'e verildi. Büyük zaferi deruhte etme yönündeki karar ancak pek çok müzakereden⁽²⁷⁾ sonra alındı ve buna göre hazırlıklara başlandı.

8 Temmuz 1497'de dört gemiyle yola çıkıldı⁽²⁸⁾. Kralın

²⁶ E.D. Ross, "The Portuguese In India", The Cambridge History Of India V, (nsr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.2; R.C. Majumdar, "Malabar and The Portuguese", The Delhi Sultanete, (nsr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.420; H. Melzig, Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Hadım Süleyman Paşa'nın Hint Seferi, İstanbul 1943, s.33-34; K.M. Panikkar, a.g.e., s.27; Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi III, Ankara 1987, s.56.

²⁷ Tasarıların tartışıldığı büyük mecliste devletin masrafları karşılanmak üzere yatıracağı paranın batırılacağı ihtimali kuruntusu, devlet adamları tarafından tartışıldı. Bu plana karşı ısrarcı ve güçlü bir muhalefet oluştu. Bunun üzerine kendi kendine sefer lehinde karar veren Portekiz kralı Dom Monoel, silahlandırdığı gemilerine derhal ihtiyaçlarını temin etmeleri için emir verdi. Daha geniş bilgi için bkz. K.M. Panikkar, a.g.e., s.28.

²⁸ R. Luraghi, a.g.e., s.114; Amiral gemisi San Gabriel 20 top taşıyor ve onun eşi San Raphael'i Vasco'nun genç kardeşi Paul da Gama kumanda ediyordu. Bu gemiler altı yıl önce bütün

ailesinden bir asilzade olan Vasco da Gama da, bu seferin yöneticisiydi⁽²⁹⁾. Hint Okyanusu batı-doğu yönünde geçilirken Portekizliler, Malindi Sultanı tarafından büyük bir hüsn-ü kabul gördüler. Bu sultan, maiyetindeki gemilerin ikisiyle meshur bir kaptan olan Ahmet ibn Macid'i Portekizlilere rehber olarak gönderdi ve bu zat, Avrupalı gemicilere yol gösterdi⁽³⁰⁾.

1- Portekizlilerin Kaliküt'e Ulaşmaları:

Bartolomeo Diaz tarafından açılmış olan yolun rahat bir yolculukla iyice incelenebilmesi için aradan dokuz yıl geçmesi gerekmişti. Sefer on ay sürdü. En sonunda Mayıs 1498'de Vasco da Gama, Malabar kıyısındaki büyük Calicut (Kaliküt) limanına zorluk çekmeden ulaştı⁽³¹⁾.

Kaliküt'ün doğusunda, Hint yarımadasının içerisine girişi engelleyen Gat dağları yükseliyordu. Ama kıyıları boyunca gemilerle dolu limanlar, siyah sakallı Hintlilerin, uçan harmanileriyle dolaşan Araplara karıştığı, esyaların rıhtımlarda yığılmış olduğu, pazarlarında kalabalık müslüman, Hintli, Yahudi ve Nesturilerin koşustukları, alış veris yaptıkları, ürünleri tarttıkları,

---

Portekizlilerin en büyük gemicisi Bartolomeu Diaz tarafından inşa edilmişti. Üçüncü gemi hızlı bir caravel idi. Bir navire de charge olan dördüncüsü ise savaş gereçleri subayı Gonsalo Nunes'in kumandası altındaydı. Doğuya giden yeni güçlerin sembolü olan ve üzerinde Hıristiyanlığın büyükçe "Haç"ı işlenmiş bir bayrağı direğinde dalgalandığı, aynı zamanda top taşıyan genel kaptanın gemisi en önde gidiyordu. Daha geniş bilgi için bkz. K.M. Panikkar, a.g.e., s.28.

²⁹ K.M. Panikkar, a.g.e., s.28; R. Luraghi, a.g.e., s.114.

³⁰ M.Yakup Mughul, a.g.e., s.26; K.M.Panikkar, a.g.e., s.28.

³¹ Gama'nın Kalikut limanına mayıs ayının kaçında vardığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda K.M.Panikkar, a.g.e., s.32'de 27 Mayıs 1498 diye belirtirken; H.G.Rawlinson, a.g.e., s.241'de 20 Mayıs 1498; R.Luraghi, a.g.e., s.114'de 18 Mayıs 1498; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.26'da 18 Mayıs 1498'de Kalikut'un 8 mil kuzeyinde Capucate'ye 22 Mayıs 1498'de de Y.H.Bayur, a.g.e.III, Ankara 1987, s.57'de 17 Mayıs 1498 olarak belirtilmek-tedir.

değerlerini tesbit ettikleri, pazarlıklarını tamamladıkları ve yığınla değerli parayı elden ele geçirdikleri hareketli şehirler; şaşkına dönmüş Portekizlilerin gözleri önüne serilmişti. Burası bambaşka bir dünyaydı⁽³²⁾.

2- Vasco de Gama'nın Kaliküt Yöneticileri ile Görüşmesi:

Geleneksel ünvanlarıyla Zamorin diye anılan racalar⁽³³⁾ tarafından idare edilen Kaliküt'a geldikleri zaman⁽³⁴⁾ Da Gama ve maiyetindekiler büyük bir nezaketle karşılandılar⁽³⁵⁾. Zamorin tarafından bir Nair (Emir) Raca, Portekizlilerin ziyaretinin maksadını öğrenmek için gönderilmiş, onun vasıtası ile Kaliküt hükümdarına Portekizlilerin baharat ve ilaç ticareti için geldikleri yönünde bilgi verilmistir. Ticaret yapmakta bir beis görmeyen Zamorin, istedikleri kadar baharat ve ilaç vermeyi kabul ederek Da Gama'ya bir çok hediyeler de göndermiştir⁽³⁶⁾.

Kaliküt yöneticilerinin Portekizli tüccarlara gösterdiği bu muhabbet Müslüman tüccarların muhalefetine rağmen⁽³⁷⁾ Zamorin ile Vasco Da Gama arasında bir görüşmenin yapılmasına sebep olmuş ve Vasco Da Gama, sarayda bizzat zamorin tarafından merasimle kabul

---

³² Gerçekte Avrupalılar bu dünyanın pek yabancıları değillerdi. Çünkü, (orta çağ seyyahlarını ve İskender zamanında Hindistan'ı tanıyan, orayla ticaret yapan eskileri bir yana bıraksak bile) Pedro de Covilham ve Alfonso de Paiva gibi iki Portekizli Diaz'ın Ümit Burnu'nu keşfettiğini açıkladığı 1487 yılında Malabar kıyısına ulaşmışlardı. Bununla birlikte Gama, Hindistan'la kesin ticari ilişkiler kurmak için bir filoyla gelmiş ilk adamdı. Bkz. R. Luraghi, a.g.e., s.114-115.

³³ Bu hususta geniş bilgi için bkz. K.M.Panikkar, a.g.e., s.32.

³⁴ K.M. Panikkar, a.g.e., s.32.

³⁵ Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

³⁶ M. Yakup Mughul, a.g.e., s.26.

³⁷ Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57..

edilmiştir. Zamorin'e Portekiz kralından bir mektup takdim eden de Gama, bu arada kendisine Hindistan'da ticaret yapma müsaadesinin de verilmesini istemiştir⁽³⁸⁾. Buna mukabil Zamorin, Gama'nın ziyaretinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve onu bir arkadaş olarak kabul ettiğini bildirerek⁽³⁹⁾ teveccüh göstermiştir. Bu arada Gama ile Portekiz'e elçiler gönderilmesi de kararlaştırılacaktır.

Bu ilk münasebetler ve alış verişler devam ederken şehirde ikâmetine müsaade edilen Vasco Da Gama ile mahalli idareciler arasında bir anlaşmazlık çıkmış, bu yüzden bir süre tevkif edildikten sonra serbest bırakılıp, gemisine dönmesine müsaade edilmiştir.

Kaliküt'te büyük ölçüde maksadına ulaşan Vasco de Gama buradan ayrılmadan önce mahalli idarecilerin davranışlarından duyduğu üzüntüyü biraz da tehditkâr bir üslubla ifade etmekten çekinmemiş bunun üzerine Zamorin, kendisine bağlı yöneticilerin hatalarını telafi edecek girişimlerde bulunmuştu⁽⁴⁰⁾. Zamorin'in bu tutumu Portekizlileri memnun ederken aynı zamanda onların gelecekte girişecekleri hareketlerde daha da cesaretli davranmalarına sebep olacak bir zaaf sergilemiş oluyordu. Bu zaafı, doğu insanının misafirperverliği ile izah etmek mümkün değildir. Ancak sebebini tesbit etmemiz de mümkün olamamıştır. Muhtemelen bölgedeki Arap tüccarlarının etkisini kırmak isteği böyle bir zaafı ortaya çıkarmıştır.

3- Geriye Dönüş ve Bu Seferin Sonuçları:

Vasco Da Gama, Avrupa'nın yüzlerce yıldır muhayyilesinde yaşattığı Hindistan'a ulaşma idealini gerçekleştirmiş, bölgede

³⁸ M. Yakup Mughul, a.g.e., s.27.

³⁹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.4; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.243. s.243; M. Yakup Mughul, a.g.e., s.27.

⁴⁰ M. Yakup Mughul, a.g.e., s.27; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

incelemelerde bulunmuş ve Zamorin ile bir takım ilişkiler de tesis ederek⁽⁴¹⁾ Lizbon'a dönmek üzere 28 Ağustos 1498'de Calicut (Kaliküt)'ten ayrılmıştır⁽⁴²⁾. Kaliküt'tan Lizbon'a dönerken Keynannor'a (Cannanore) uğramış ve orada hediye teatisinde bulunmuştu⁽⁴³⁾. 20 Kasım 1498'de Keynannor'dan denize açılan Vasco Da Gama 1499 yılının Ocak ayı başlarında Malindi'ye varmış, iki hafta kaldıktan sonra 22 Ocak 1499'da gemileri baharat ve diğer mallarla yüklü olarak Lizbon'a mütevecihen yola çıkmış⁽⁴⁴⁾ ve 1 Eylül 1499'da Lizbon'a ulaşarak kral tarafından şerefle karşılanmıştır⁽⁴⁵⁾.

Vasco Da Gama, üç gemi⁽⁴⁶⁾ ve 170 kişi ile ayrıldığı Lizbon'a iki yıl sonra yalnızca iki gemi ve 55 kişi ile dönmüştü⁽⁴⁷⁾. Çünkü maiyetindekilerin büyük bir kısmı bu uzun yolculuğun mesakatine dayanamamış diğerleri de karay çıktıkları yerlerdeki mahalli kuvvetlerle olan mücadelelerde telef olmuşlardı. Hindistan'da

41 Önceki Zamorin tarafından iltifat ve nezaketle karşılanmasına rağmen dönmeye yakın araları bozulmuş ve bir süre tevkif edilerek sonradan serbest bırakılmış, o da Kaliküt'e bir daha dönerse intikamını alacağına dair ahd etmişti. Bkz. M. Yakup Mughul, a.g.e., s.27; Hatta 29 Ağustos 1498'de geri dönmek üzere yola çıkarken Zamorin tarafından el konulan mallarına karşılık olarak yakalamış olduğu 12 yerliden 5'ini tutsak olarak götürdüğü de söylenir. Bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

42 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.4 vd.

43 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.27.

44 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.27.

45 T.W. Wallbank, A Short History Of India and Pakistan, New York 1958, s.55.

46 Vasco Da Gama'nın kaç gemiyle yola çıktığı hakkında bir takım ihtilaflar vardır. Bkz. E.D. Ross, a.g.m., s.4'de üç gemi; S. Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi 31, (Mart 1977), İstanbul 1978, s.76'da üç gemi; Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi III, s.56'da üç gemi denilmesine rağmen; K.M. Panikkar, a.g.e., s.28'de dört gemi; R. Luraghi, a.g.e., s.114'de dört gemi; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.25'de dört gemi olarak geçmektedir.

47 E.D. Ross, a.g.e., s.4; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

bulunduğu sırada Kaliküt hükümdarı ile görüşmüş⁽⁴⁸⁾, zengin Hindu racaları ile Arap tüccarları arasındaki ticaretin canlılığını ve para akışının muazzam boyutlarını müşahade etmişti⁽⁴⁹⁾. Bu düzeni kendi lehlerine çevirebilmek için de muhakkak surette kuvvet kullanmaları gerektiği neticesine varacaktır⁽⁵⁰⁾.

T. Walter Wallbank'a göre Vasco Da Gama'nın Eylül 1499'da Kaliküt'tan Lizbon'a baharat yüklü gemisi ile dönüşü, Hindistan'la Avrupa'nın münasebetlerinin başlangıcıdır. Bu gelişmeden hemen sonra Hindistan üzerinde muazzam bir Avrupalı baskısı ile buna bağlı faaliyetler gelicek ve neticede bu ülkeyi bizzat kontrole kadar gidecektir⁽⁵¹⁾. Zira, Vasco Da Gama ülkesine döndüğü vakit, gittiği bölgede yani Dekken'in güneybatı kıyılarından ne gibi malların alınabileceğini ve Avrupa'nın buraya neler satabileceğini çok iyi tetkik etmiş bulunuyordu⁽⁵²⁾. İlginç olan ise bura halkının Hıristiyan veya Müslüman olmadığını hala anlayamamış olmalarıdır ki, Portekizliler bura ahalisinin Katolik olmayan bir tür Hıristiyan halk olduğunu zannetmişlerdir⁽⁵³⁾.

Bu sefer aynı zamanda dünya tarihinin önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Çin'den Hindistan'a kadar uzanan ülkelerin Avrupa ile olan ticaret yolları bu arada Türkistan-Anadolu kervan yolu ile denizden Kızıldeniz ve Mısır yolunun önemini kaybedip, doğu-batı ticaretini daha çok "Ümit Burnu" deniz yoluna yönelmesine sebep

---

48 R.C. Majumdar, "Malabar and The Portuguese", s.420-421; K.M. Panikkar, a.g.e., s.33 vd.

49 R.C. Majumdar, "Malabar and The Portuguese", s.421.

50 Gerçekten de Portekizliler bu planlarını hayrete sayan bir sürat ve siddetle tatbik koyuldular. Çünkü kısa süre sonra 9 Mart 1500 tarihinde Pedro Alvarez Cabral 13 gemi ve 1200 kişiden oluşan bir filo ile tekrar Hindistan'a hareket etti. R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.421; S. Özbaran, a.g.m., s.76.

51 T.W. Waalbank, a.g.e., s.55.

52 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.421.

53 E.D. Ross, a.g.m., s.4-5; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

olmuştur⁽⁵⁴⁾. Bunun sonucunda ise Türkistan, İran, Anadolu ve çeşitli Arap ülkeleri büyük bir ekonomik kayba uğrayacaktır ki bu da Müslüman doğunun Hıristiyan batı karşısında gerilemesine sebep olacaktır⁽⁵⁵⁾. Bu tabii sonuçtan Venedikliler ile Cenevizlilerin de nasiplerini almaması mümkün değildi⁽⁵⁶⁾. Çünkü cazibesini kaybeden Akdeniz coğrafyasındaki bir zamanların ticarete hakim unsuru olan bu İtalyan cumhuriyetlerinin de yavaş yavaş geri plana itilmeleri kaçınılmazdı⁽⁵⁷⁾.

B- PORTEKİZLİLER GELDİĞİ DÖNEMDE HİNDİSTAN'IN GENEL DURUMU

Portekizliler Hint sularında gördükleri zaman yani XV. yüzyılın sonu XVI. yüzyılın başında Hindistan coğrafyasında güçlü bir siyasi teşekkül mevcut olmayıp, halihazırdaki siyasi teşekküller zayıf ve siyasi birlikten mahrum idiler⁽⁵⁸⁾. Bu devirde, kuzeyde kaynağını İslamiyetten alan Müslüman devletler mevcuttu ki bu kaynak geçmişten bu yana çok sağlam tesis edilmişti. Güneyde ise yine kaynağını katıksız Hint geleneğinden alan Vijayanagar Hindu devletleri bulunuyordu⁽⁵⁹⁾. Bu şartlar altında Hindu ve Müslüman olmak üzere ülkenin başlıca devletleri; Gucerat,

54 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

55 E.D. Ross, a.g.m., s.2 vd.

56 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.420; Buna alternatif olarak Yavuz Sultan Selim'e atfedilen Kızıldeniz-Nil bağlantısı ile Kanuni Sultan Süleyman ve Sokullu Mehmed Paşa'ya ait olan Etil (Volga), Don, Hazar Su Yolları Projesi gerçekleşseydi belki de doğu-batı mücadelesi ekonomik olarak doğunun gücüyle devam edebilir, bu arada Anadolu ve Akdeniz coğrafyası da cazibesini sürdürebilirdi. Bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.57.

57 İtalyan Cumhuriyetleri, okyanusdan Akdeniz'e olan akıntı yüzünden okyanusa çıkamadıkları gibi ülkelerinden çok uzakta ve adeta Portekizlilerin üssü olan Cebel-i Tarık'a da yanaşamıyorlardı. Bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.32.

58 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.19.

59 R. Luraghi, a.g.e., s.125.

Berar, Bidar, Ahmednagar ve Bicapur gibi Dehli'nin Müslüman eyaletleri ile Kaynannor, Kaliküt ve Koçin gibi Vijayanagar'ın Hindu eyaletleriydi⁽⁶⁰⁾. Bu iki gurubu oluşturan devletler gerek kendi aralarında gerekse birbirleriyle olan mücadeleleri yanında Hindistan ahalisinin her yönden ortaya koyduğu çok fazla farklılık hepsinin birden zamanla Avrupalıların tahakkümü altına girmesine sebep olacaktır. Bu farklılığı bütün hatlarıyla ortaya koymak böyle bir çalışmanın amacını aşar. Bu sebeple söz konusu dönemde iki gurup halindeki siyasi teşekküllerin vaziyetlerinin ortaya konulması Hindistan'ın genel durumunun izahı için yeterli görülmüştür.

a- Müslüman ve Türk Devletlerinin Durumu:

Müslüman Araplar, ilk defa 710 yılında Brahman raca Dahir'i yenerek Sind ve Pencap yöresine hakim oldular. Ancak burada önemli sayılabilecek bir siyasi güç olarak X. yüzyılın sonlarına doğru Gazneli Mahmud'un giriştiği hareket neticesinde İslamiyetin ve Türklüğün bilhassa Kuzey Hindistan'a hakim olduğu görülmektedir. Bu girişim daha sonra Gurlular ve memluk Türkler vasıtasıyla Hindistan alt kıtasının demografik yapısını baştan aşağı değiştirdiği gibi en azından baştan basa bütün Kuzey Hindistan'ın müstakil bir siyasi güç tarafından birleştirilmesi neticesini de doğurmuştu. Umumiyetle Dehli Türk Sultanlığı adıyla anılan bu siyasi güç, zamanla mahiyet değiştirmiş ve Avrupalıların Hindistan'a yöneldiği dönemde yerli halktan Müslüman hanedanların eline geçmişti. Onlar, Türk idaresi dönemindeki merkezî otoriteyi bir türlü sağlayamamışlar, eyaletleri tam olarak kendi idaresi altına alabilecek kuvvetli bir hükümdar da çıkaramamışlardır⁽⁶¹⁾. O sebeple Türk hakimiyetinin kesintiye uğradığı 1414 yılından itibaren Kuzey Hindistan, belirli bir anarşi

---

⁶⁰ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.3.

⁶¹ bkz. Hocanın tezi ilgili kaynaklar....

dönemine girmiş bulunuyordu⁽⁶²⁾. Ancak Portekizlilerin Hindistan topraklarına ayak bastıkları sırada İskender Lüdi (1489-1517) merkezi bir hükümet kurmaya ve Kuzey Hindistan'ı birleştirmeye muvaffak olurken⁽⁶³⁾, daha güneydeki Alaüd-din Behmen Şah (1345-1358)'ın kurduğu⁽⁶⁴⁾ Behmenli Devleti de III. Muhammed Şah (1463-1482) zamanında Goa'yı zabtederek denize açılma imkânını yakalamıştı⁽⁶⁵⁾.

Behmenlilerin büyük veziri Hoca İmâmü'd-Din Mahmud Gâvân (1461-1481), çok zeki ve başarılı bir devlet adamı idi⁽⁶⁶⁾. Onun sıkı çalışmaları neticesinde krallığın sınırları çok genişlemiş ve Behmenli Sultanlığı büyük bir refaha kavuşmuştu. Mahmud Gâvân aynı zamanda Hindistan ticaretinin Osmanlı topraklarına ve hatta Balkanlara kadar gelişmesini mümkün kılmıştır⁽⁶⁷⁾.

⁶² K.M. Panikkar, a.g.e., s.31.

⁶³ Hameed-ud-Din, "The Ladis", The Delhi Sultanate, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.142 vd.

⁶⁴ P.M. Joshi, "The Bahmani Kingdom", The Delhi Sultanate, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.248 vd.

⁶⁵ P.M. Joshi, a.g.m., s.262 v.d; İstanbul'un fethinden sonra Hindistan yarımadasının Müslüman devlet adamları ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ilk kaydedilmiş diplomatik elçi mübadelesi Bernard Lewis'e göre; "Behmenli sultanları Muhammed Şâh (1463-1482) ve Mahmud Şâh (1482-1515) ile Osmanlı padişahları II. Mehmed (1451-1481) ve II.Bayezid (1481-1512) arasında 1481-1482 yıllarında başlamıştır". Bkz. Bernard Lewis, "The Mughals and the Ottomans", Pakistan Quarterly VIII/2, s.5'den naklen M.Yakup Mughul, a.g.e., s.20.

⁶⁶ P.M. Joshi, a.g.m., s.266-269.

⁶⁷ A.L. Srivastava, The Sultanate of Delhi, Agra 1959, s.275; P.M. Joshi, a.g.m., s.260-269; Bâb-ı ||li ile Hindistan'ın müslüman devlet adamları arasında siyasi münasebet kapısını ilk olarak açmak, iki kardeş memleketin yakınlaşmasını temin etmek şerefini kazanan, şüphesiz Dekken'in Behmenli Devleti'nin büyük veziri Hoca Mahmud Gâvân'dır. Buna rağmen Mahmud Gâvân aleyhinde Muhammed Şâh'a arzedilen yanlış haberler onu yanıltmış ve 5 Nisan 1481 tarihinde baş vezirin öldürülmesi için Muhammed Şâh izin vermiştir. Neticede, 1482'de III. Muhammed Şâh öldüğü zaman devlet çok kötü bir duruma düşmüş ve eyalet valileri arasında iç mücadele başlamıştı. Memleketin büyük eyaletlere bölünmesi, neticede

Buna rağmen Portekizlilerin Hindistan'a ulaştığı dönemde bu devletde baş gösteren iç çekişme parçalanmaya⁽⁶⁸⁾ dolayısıyla sürekli birbirleriyle mücadele eden Bicapur, Berar, Ahmednagar, Bidar ve Gücerat beyliklerinin ortaya çıkması önlenememiştir⁽⁶⁹⁾. Hint Okyanusu kıyısında önemli bir mevkide yer alan Behmenli Devletinin parçalanmış olması Avrupalı güçlerin, bu arada Portekizlilerin iç bölgelere nüfuz etmesini kolaylaştıracaktır⁽⁷⁰⁾. Ancak bu sızma Delhi Türk sultanlığının Babür'ün eline geçmesiyle birlikte uzun süre engellenecek⁽⁷¹⁾, bu arada

---

parçalanmasına sebebiyet vermiştir(Bkz. A.L. Srivastava, The Sultanate Of Delhi, s.276, M. Y. Mughul, a.g.e., s.21). Mahmud Şah (1482-1518)'ın ölümünden hemen sonra Behmenli Devleti, Bicapur, Berar, Ahmednagar, Bidar ve Gücerat olmak üzere beş müstakil bölgeye ayrılmış ve bu küçük beyliklerin liderleri sürekli olarak birbirleri ile mücadele etmişlerdir(P.M. Joshi, a.g.e., s.268 vd; A.L. Srivastava, The Sultanate Of Delhi, s.276 vd).

68 A.L. Srivastava, The Sultanate Of Delhi, s.276; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.21.

69 P.M. Joshi, a.g.e., s.268 vd; A.L. Srivastava, The Sultanat Of Delhi, s.276 vd.

70 P.M. Joshi, a.g.e., s. 268 vd; A.L. Srivastava, The Sultanate Of Delhi, s. 276 vd.

71 H. Melzig, a.g.e., s.31; Bilindiği gibi din ve millet ayrılığının timsali olan Hindistan, tarihin bütün devirlerinde güçlü ve cesur olan her istilacı gibi Moğollara da açık bulunuyordu. Çingiz Han (1203-1227) 1221 yılında Celaleddin Harezşah'ı takiben Hindikuş'u asarak İndus civarında Harezmlilerin arta kalan ordularını dağıttıktan sonra Lahor'a kadar Pencap'ı istilâ etmiştir. Fakat Güney Çin'deki karışıklıklar yüzünden geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Yani Çingiz'in Hindistan seferi Hindistan'dan ziyade Harezşahlardan kaynaklanmıştır.(Bkz. Mohammad Habib, "The Asiatic Environment", A Comprehensive History Of India V, New Delhi 1970, s.79 vd). Fakat Timurlenk bir buçuk asır sonra aynı yerden Sind nehrini geçmiş ve Hindistan'ı Dehli'ye kadar fethetmiştir (L. Cahun, L'Histoire De L'Asie, Paris 1896, s.489-492); 1526 senesinde Pencap valisinin davet ve tahrikleri üzerine Kandahar'dan Hind ovalarına inen Timur'un torunu Babür, Hindistan'ı çiğneyen beşinci Türk-İslâm fatihi olmuştur(I.H. Qureshi, a.g.e., s.35 vd). Babür'ün Hindistan'a akınlar yapmasının keyfiyeti, bu memlekette bulunan sayısız hazinelerden bir kaçını almak ve yeniden huduttan dışarı çıkmak değil, orada Türk hakimiyetini tesis etmek gayesine matuf

Hinduların da kuzeye doğru genişlemelerinin önüne geçildiği gibi⁽⁷²⁾ Vijayanagar Hindu devletler topluluğunun hızla inkıraza sürüklenmesi ve neticede hakim oldukları Güney Hindistan kıyılarında Avrupalıların daha kolay tutunmalarına zemin hazırlayacaktır⁽⁷³⁾.

b- Hindu Devletlerin Durumu:

Hindistan'ın kuzeyine hakim olan Müslüman ve Türk Devletlerinin durumu yukarıda anlatıldığı şekilde iken daha çok güneye hakim olan Hindu devletlerde de vaziyet pek farklı değildi. Ayrıca Hindu devletlerle Dekken'e hakim olan Müslüman Devletler arasındaki sürekli çatışma ortamı ve gerginlik Hindistan'da birlik ve bütünlüğü ortadan kaldırırken, dış güçlere de açık bir ortam hazırlamaktaydı. Güneyde Hindu racalıkların Vijayanagar racasının yüksek hakimiyetini tanıdığı ve dolayısıyla bir birlik oluşturdukları söylemek zor olmakla birlikte böyle bir görüntü de mevcuttu⁽⁷⁴⁾. Kuzeyde Dekken'de hakim olan Müslümanlar⁽⁷⁵⁾

---

idi ve böyle de olmuştur. Bundan dolayı Portekizliler geldiği zaman kuzeyde bulunan Babürlü gücü, genişlik ve kudret bakımından Vijayanagar İmparatorluğundan çok daha üstündü. (H. Melzig, a.g.e., s.31). Kuzeydeki Babürlü İmparatorluğu'nun mevcut gücünü iyi bilen Vijayanagar Hinduları bu yüzden kuzeye hiç dokunmayıp, düşmanları olan Türklere bu geniş ülkede toplanıp yerleşme imkânı vermeye mecbur kalmışlardı Bkz. R. Luraghi, a.g.e. s.125.

⁷² R. Luraghi, a.g.e., s.125;

⁷³ Yani Babür ve halefleri zamanında kurulan sağlam devlet teşkilatının sayesinde Vijayanagar İmparatorluğu, önlenmesi mümkün olmayan bir çöküşe doğru giderken, Babürlü İmparatorluğu kudretini Pencap'tan Assam sınırlarına ve Godavari ırmağına kadar yaymıştı. Avrupalı güçlerin Hindistan'ın güneyine nazaran kuzeyinde daha zor, uzun sürede ve büyük diyetler ödeyerek ilerleyebilmelerinin altında yatan sırlardan biri de bu olsa gerekir. İ.H. Qureshi, a.g.e., s.35 vd.

⁷⁴ Her şeye rağmen Dekken'de tümüyle Hintli olan Vijayanagar İmparatorluğu refah içindeydi ve hükümdarları 1509'da tahta çıkmış olan Krishnadeva Raya (1509-1530) idi. Bu devlet bütün Maissour'da hüküm sürüyordu. İmparatorluğun merkezi Vijanagar şehriydi.

arasında zahiren de olsa böyle bir birliklilik söz konusu olmadığı için Vijayanagar racası rahatlıkla bölgeye hakim olan Müslüman idarecileri birbirlerine düşürebilmekteydi⁽⁷⁶⁾. Bunda Vijayanagar imparatorluğunun refah seviyesinin Müslüman devletlere göre biraz daha yüksek olmasının da rolü bulunmaktadır⁽⁷⁷⁾. Ancak Müslüman ve Türk devletleri tabii bir tehdit unsuru olarak gören bu devlet, dışarıdan gelen ve tahrik edici korsanlar olarak görülüp, fazla önemsenmeyen Portekizlilerle⁽⁷⁸⁾ işbirliği yapma gafletini gösterdi. Böylece güneyde güçlü bir direnişle karşılaşmayan, hatta yardım ve teşvik gören Portekizliler, Goa'ya rahatlıkla hakim olabilecekleri bir zemin buldular⁽⁷⁹⁾. Bu gelişmelerin, bölgenin ticaret tekeli elinde bulunduran Arap tüccarları rahatsız edeceği açıktı. Dolayısıyla güneyde mücadele, kısa sürede olması gerektiği şekilde Portekiz-Hindu mücadelesinin aksine Portekiz-Arap

---

imparatorluğun merkezi yarım milyondan fazla insanın barınmakta olduğu, çapı 30 km. kadar olan ve çevresi 100km'yi aşan "Zafer Şehri" diye de anılan Vijanagar şehriydi. Şehri ziyaret imkânı bulmuş olan Domingos Paes gibi diğer Portekiz elçilerini de saskına döndürmüştü Vijanagar. Bkz. A.L. Srivastava, a.g.e., s.280-281; Bu elçiler şehirde hayat dolu çarşılar, masallardaki gibi bahçeler, fildişi, altın ve değerli taşlardan oluşan zengin hazinelerle dolu ve heykellerle kaplı saraylar, tapınaklar görmüşlerdi. Şehrin ve civarındaki kasabaların su ihtiyacı Tungabhâdra üzerinde yapılmış olan büyük bir baraj ve 25 km. uzunluğundaki bir su bendinden sağlanıyordu. Katıksız Hint geleneği, Sanskrit dili (ki bu dil Panditler tarafından günümüze kadar konuşulmuştur), Dekkan mimarisi, çok zengin olan Hint müziği işte bu şehirde bulunuyordu. Bkz. R. Luraghi, a.g.e., s.124.

⁷⁵ Kuzeyde Müslüman Babürlü imparatorluğu vardı. Daha geniş bilgi için bkz. I.H. Qureshi, "India Under The Mughals", *The Cambridge History Of Islam II*, (nşr. P.M. Holt- Ann. K.S.Lambton-B. Lewis), Cambridge 1970, s.35 vd.

⁷⁶ N. Venkataramanayya, "The Kingdom of Vijayanagara", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.309-316.

⁷⁷ A.L. Srivastava, a.g.e., s.280 vd.

⁷⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, Ankara 1993, s.10-15.

⁷⁹ K.M. Panikkar, a.g.e., s.31.

mücadelesi şeklinde gelişecektir.

C- HİND SULARINDA PORTEKİZLİLERLE ARAPLARIN KIŞKIRTTIĞI KALİKÜT ZAMORİNİNİN MÜCADELESİ

VIII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş Arap tesirine giren Hindistan⁽⁸⁰⁾ XIV. yüzyıla gelindiğinde, mevcut ilişkilerin daha da olgunlaşmasıyla adeta Arapların bir ticari faaliyet sahası olmuş⁽⁸¹⁾ ve başta Kaliküt liman şehri olmak üzere diğer Hindistan limanları özellikle de batıda yer alanlar Arap tüccarlarının rakipsiz pazarları haline gelmişti⁽⁸²⁾.

Her ne kadar Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından zabtı İslam medeniyetine büyük tesirleri olmuş ve Arapların hakim oldukları topraklarda hükümlerliklerini büyük ölçüde yitirmelerine sebep teşkil etmişse de onların deniz ticaretine doğrudan bir tesiri olmamıştır⁽⁸³⁾. Onun için Araplar, yüzyıllar öncesinden beri Kızıldeniz ve Basra Körfezi yoluyla, Hint Okyanusuna dayalı deniz ticaretini devam ettirmişler, bu arada Hindistan'la olan ticaret de gelişerek devam etmiştir. Hatta İran üzerinden kara ile yapılan ticaretin Moğol tahribatı yüzünden büyük ölçüde darbe yemiş olması, söz konusu deniz ticaretinin daha da gelişmesinin sebepleri arasında sayılabilir. Aslında Arapların bu faaliyetlerinden Hindistanlı yerli ahali de büyük ölçüde menfaat temin ettiği için de Zamorin adı verilen mahalli yöneticiler, Arap tüccarlara rahat ve emniyetli ticaret yapabilecekleri bir ortam hazırlamakta, onlara büyük bir hoşgörü ve adaletle muamele etmekteydiler. Bunun neticesinde XV. yüzyılda Kaliküt, Goa, Diu gibi liman şehirler

⁸⁰ William H. Gilbert, Peoples Of India, Washington 1944, s.32 vd; Daha geniş bilgi için Bkz. A.L. Srivastava, a.g.e., s.1-30.

⁸¹ I.H. Qureshi, Aspects Of The History, Culturel and Religions Of Pakistan, Bangkok 1963, s.45 vd.

⁸² M.Yakup Mughul, a.g.e., s.24.

⁸³ M. Yakup Mughul, a.g.e., s.24.

oldukça gelişmiş ve Hindistan'ın batı ile yaptıkları ticaretin Malabar'daki en önemli merkezleri haline gelmişlerdi.

a- Hint Ticaret Yolları ve Portekiz Siyaseti:

Arap ve Güceratlı Müslümanların elindeki, Batı Hindistan sahilleri ile Seylan, Sumatra v.b. Güney Asya ülkelerinden çeşitli ticaret malları geliyordu⁽⁸⁴⁾ Bu ticari emtia Hürmüz ve Aden gibi kilit noktalarını teşkil eden limanlardan geçerek, Basra Körfezi ve Kızıldeniz yolları ile Doğu Akdeniz kıyıları, Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa ülkelerine ulaştırılıyordu⁽⁸⁵⁾. Bu yolların belli başlılarının tanıtılmasında fayda bulunmaktadır.

1- Basra Yolu:

Umman denizini takiben Basra Körfezine gelen Hint ticaret yolu, bu körfezin doğu sahilindeki Gumrun (Bender-i Abbas), Lenga, Mekran (Tiz), Siraf, Cannaba, Siniz, Mehruban limanlarına uğrayarak kuzeydeki Abadan limanı vasıtasıyla Basra'ya ulaşırken, Batı sahilinde de al-Katif ve Maskat limanları vasıtasıyla kuzeyden körfeze dökülen Fırat ve Dicle nehirlerine ulaşıyor buradan da Akdeniz pazarlarına açılıyordu⁽⁸⁶⁾.

Hürmüz, Basra Körfezi'ne giriş çıkışı kontrol edebilen dünyanın en zengin liman şehirlerinden biriydi. Aslında kaya parçalarından ibaret, içme suyundan ve yeşil bitkiden mahrum olan bu kale şehir, mükemmel bir limana sahip olduğu gibi Umman sahillerinde Maskat ve Kalhat gibi limanları da kontrol altında

---

⁸⁴ H.J. De Graaf, "South-East Asian Islam In The Nineteenth Century", The Cambridge History Of Islam, (nşr. P.M. Holt-Ann K.S. Lambton-Bernard Lewis), Cambridge 1970, s.141 vd.

⁸⁵ S. Özbaran, a.g.e., s.75.

⁸⁶ C.L. Huart, "Basra Körfezi", İ.A.II, (M.E.B.), İstanbul 1993, s.337 vd.

tutuyordu⁽⁸⁷⁾. Hâsılı iki önemli ticaret yolundan biri olan bu Basra yolu; Güneydoğu Asya'daki Malakka Boğazı'ndan Hindistan'a, Hindistan'ın batısındaki Malabar sahillerinde bulunan limanlardan Basra Körfezi'ne, buradan Irak'taki Dicle-Fırat nehirleri ve kervanlar vasıtasıyla da Suriye limanlarına intikal etmekte idi⁽⁸⁸⁾. Yukarıda bahsedilen güzergâhı çok iyi tesbit eden Portekizliler, Avrupa ile Hindistan arasındaki ticareti ele geçirebilmek için, Anadolu ve Akdeniz üzerinden yapılan bu ticareti kontrol etmek gerektiğini kısa sürede anladılar. Bu fikir doğrultusunda Basra Körfezine yönelen Portekizliler burasını tam olarak zabtedememekle birlikte ticareti engellemeyi başarabildiler.

2- Kızıldeniz Yolu:

Aden liman şehri ile Kızıldeniz'e gelince: Yemen Tâhiriler (1451-1538) hanedanının⁽⁸⁹⁾, Mısır, Suriye ve Hicaz ise Memlûk Sultanlığı(1250-1517)'nin⁽⁹⁰⁾ hakimiyeti altında bulunuyordu. Kahire ve İskenderiye pazarlarında el değiştiren Asya baharatından aldıkları vergiler bunların en büyük gelir kaynaklarıydı⁽⁹¹⁾. Hint Okyanusuna Kızıldeniz vasıtası ile kapıları açık olan Memlûklular, denizci olmaktan çok uzaktı. Bazı Osmanlı ve Avrupalı denizci ustaların hazırladıkları filolar ise Portekizlilerin gücüne, Hint Okyanusunda karşı koyabilecek kudrette değildi⁽⁹²⁾.

Bütün bu şartlar altında revaçta olan bir diğer ticaret yolu ise, Kızıldeniz yoluydu. Hindistan ticaret güzergâhınının tabii

⁸⁷ S. Özbaran, a.g.e., s.75.

⁸⁸ C. Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti, İstanbul 1974, s.2-3.

⁸⁹ H. Yavuz, a.g.e., s.31.

⁹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. K.Y. Koprıman, Mısır Memlûkleri Tarihi, Ankara 1989, s.232.

⁹¹ S. Özbaran, a.g.e., s.75.

⁹² S. Özbaran, a.g.e., s.75 vd.

uzantısı olan bu yol, Aden'den başlamak üzere doğu sahilinde Moha, Hudeyde, Cazan, Kundufa, Cidde, Yenbu, Tur vs. gibi limanları takip ederken, barı sahilinde de Zeyla, Cibuti, Tacura, Rabeyta, Assab, Beylül, Massava, Akik, Sevvakin gibi limanlara uğrayarak Süveys'e ulaşmaktaydı. Buradan da karayolu ile İskenderiye'ye gitmekte idi. İskenderiye ile İskenderun arasındaki Akdeniz limanları, bu ticaretin vardığı en önemli çıkışlardı⁽⁹³⁾. Bunu iyi bilen Portekizliler kendi ticaretlerine alternatif ve yüzyıllardır pekiştirilmiş olan bu yolun, güvenliğini ortadan kaldırmak suretiyle Hindistan ticaretini Lizbon'a yöneltmeye çalışmışlardır ki bunda da büyük ölçüde başarı sağlayacaklardır.

3- Portekizlilerin Hint Ticaret Yolları Siyaseti:

Tacirlere önemli gelirler sağlayan bu yollar Arapların faaliyetleriyle ehemmiyetlerini devam ettirirlerken, Kaliküt'te asırlardan beri yerleşmiş olan Müslüman tüccarlar, Vasco Da Gama'nın Hindistan'a ziyaretinin maksadını bildiklerinden, kendi ticaretlerinin tehlikeye düşeceğini hemen farkettiler⁽⁹⁴⁾. Müslüman tüccarlar, yabancılara Kaliküt'te ticaret yapma müsaadesi verilirse, onların sadece bu limanda kalmayacaklarını ve ticari faaliyetlerini Hindistan'ın diğer limanlarına da ulaştıracakları fikrindeydiler. Bu sebeple hükümete müracaat ederek, Portekizlilerin ticaret teşebbüsünden doğacak neticeleri izah ve maksatlarının sadece ticaret olmayıp, memleketi zabtetmek olduğunu, iste bu maksatla, keşiflerde bulduklarını ilave etmişlerdi⁽⁹⁵⁾.

Gerçekten de Portekizlilerin XVI. asırda Papa'nın da teşvikiyle⁽⁹⁶⁾ Hindistan ve Yemen'de hakimiyet kurmak istemelerinin temel sebeplerinden biri de, Hindistan'a giden

93 C. Orhonlu, a.g.e., s.3.

94 M.Yakup Muğul, a.g.e., s.26

95 H. Yavuz, a.g.e., s.195; M.Yakup Muğul, a.g.e., s.26 vd.

96 H. Melzig, a.g.e., s.33-34.

ticaret yolunu kullanarak Hıristiyanlığı yaymak ve bu vesile ile İslâm dünyasını kuşatmaktı. Vasco Da Gama'nın Hind seyahati daha önce izah edildiği gibi büyük ölçüde bu maksada dayalı olarak yapılmıştır. Portekizlilerin bundan sonra Kızıldeniz'de büyük bir deniz kuvveti kurmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalarını ise onların Müslümanların elinde bulunan Kudüs'e karşılık olmak üzere, Cidde ve Mekke'yi Hıristiyanların idaresi altına almak isteğinden kaynaklanmıştır⁽⁹⁷⁾.

Portekizliler, Hindistan'ın Malabar kıyılarına geldikleri zaman, bu yarımadanın ticareti, Portekizlilerin en büyük rakibi olan Müslüman tüccarların ellerinde idi⁽⁹⁸⁾. Kendilerine karşı koyabilecek yegâne gurup bu tüccarlardı. Gayalarına erişebilmek için Müslüman tüccarlar ve diğer rakiplerine karşı baskı siyaseti takip ederek, onlara tesadüf ettikleri her yerde taarruz ettiler⁽⁹⁹⁾.

Bu politikanın takip ve tatbiki cümlesinden olarak Müslüman tüccarların Hind okyanusundaki ticaretlerini engellemeğe başladılar. Bu engellemeler Mısır Memlûklularının, Arabistan ve Hindistan'daki Müslüman tüccarların servet ve ticaretlerine ciddi olarak tesir etti⁽¹⁰⁰⁾.

Portekizliler, Kızıldeniz'e giden Müslüman gemilerini durdurmaya ilk defa 1502 yılında teşebbüs ettiler⁽¹⁰¹⁾ ve Hindistan'a giden zengin mallarla yüklü büyük bir Mısır gemisi, Vincente Sodre tarafından zabtedildi. Bütün tayfalar ve gemideki yolcular, Portekizliler tarafından öldürülmüşlerdi⁽¹⁰²⁾. Tarih-i Şihri'nin yazarı H.908 (M.1502-1503) yılında da yedi geminin

97 H. Yavuz, a.g.e., s.195.

98 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.419-421.

99 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.34 vd.

100 C. Orhonlu, a.g.e., s.2-8.

101 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.34.

102 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423.

Portekizliler tarafından zabtedilerek içindekilerin bazılarının öldürüldüğünü, bazılarının da esir edildiklerini yazar⁽¹⁰³⁾.

Böylece 1502 yılına gelindiğinde Hind Okyanusu'nda kuvvet üstünlüğünün temini için Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında uzun sürecek savaşlar başlamış oldu. Önceleri Müslümanlar, Portekizlilerle savaşacak durumda olmadıklarından her şey Portekizlilerin lehine gelişmişti⁽¹⁰⁴⁾. O sebeple Müslümanlara ait gemilerin Kızıldeniz'e çıkmalarına mâni olma politikasını devam ettiren Portekizliler⁽¹⁰⁵⁾ bir yandan da Papa'nın beyannamesine istinaden⁽¹⁰⁶⁾, Müslüman hacıların, Kâbe'yi ziyaretlerini, Umman Denizindeki Hacı gemilerini tahrip etmek suretiyle mâni olmaya çalıştılar⁽¹⁰⁷⁾.

Portekiz, Hint Okyanusunda Arapların tekelindeki ticareti durdurmayı planlamış⁽¹⁰⁸⁾ ve büyük ölçüde de bunda başarılı olmuştur. Bruce'ye⁽¹⁰⁹⁾ göre Portekiz politikasının asıl gayesi " Hindistan mahsullerinin Arabistan ve İran Körfezi yoluyla Avrupa'ya geçişine mâni olmak ve bu tarihi yolları kendi ticaret filoları için ele geçirerek, bütün Hindistan ticaretini kendi inhisarları altına almaktır. Dolayısıyla malı çoğaltarak fiyatları düşürmek ve eski ticaret yolunu kesmek gibi politikalar yanında Portekizlilerin Avrupa harp sanatı sayesinde elde ettikleri Hindistan'ın etrafındaki memleketler ve Hint Okyanusu ötesindeki

103 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.34.

104 C. Orhonlu, a.g.e., s.7-8.

105 C. Orhonlu, a.g.e., s.2-8.

106 H. Melzig, a.g.e., s.34.

107 M.Yakup Mughul, a.g.e., s.35.

108 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.422 vd.

109 Annals of the Honourable East India Company I, s.41'den naklen Major B.D. Basu, *The Rise of the Christian Power in India*, Second Edition R. Chatterjee Calcutta 1931, s.20'den naklen M.Yakup Mughul, a.g.e., s.17 vd.

adalar üzerinde politik tesire bu ticareti tâbi etmek" gayesini güttüler.

Bütün bunların neticesinde Hint Okyanusu, Portekizliler gibi yeni bir hakim güce açılırken, gerilemek zorunda kalan Arapların faaliyetlerine de yavaş yavaş kapanıyordu.

b- Pedro Alvarez Cabral'ın Hindistan'a Gönderilmesi ve Hindu-Portekiz Çatışmasının Başlaması:

Vasco Da Gama, Gat dağlarının arkasında ne olduğunu öğrenmeye çalışmadı. Zira kıyılardaki küçük devletlere bile meydan okuyamayacağına hemen anlamıştı. Bu sebeple de gemilerine baharat yükleyerek ayrılmakla yetindi. Buna rağmen Lizbon'un başka planları vardı⁽¹¹⁰⁾.

Vasco Da Gama geri döner dönmez, yalnızca hükümdarlara verilecek kıymetli hediyeler ve eşyalarla değil, top, barut ve mermiyle donatılmış⁽¹¹¹⁾ 13 gemiden ve 1200 kişilik personelden oluşan⁽¹¹²⁾ bir filo, 9 Mart 1500 tarihinde Pedro Alvarez Cabral kumandasında Hindistan'a gitmek üzere Lizbon'dan hareket etti⁽¹¹³⁾. Devrin modern silahlarıyla techiz edilmiş bu seyahatin gayesi; Kaliküt kralı ve Batı Hindistan'ın diğer prenslerini baskı altına alarak onları ticarî münasebetler kurmaya zorlamaktı⁽¹¹⁴⁾.

Pedro Alvarez Cabral'ın kaptanları arasında Ümit Burnu'nu ilk

---

110 R. Luraghi, a.g.e., s.115.

111 R. Luraghi, a.g.e., s.115.

112 E.D. Ross, a.g.e., s.5; M.Y. Mughul, a.g.e., s.28; Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi III, s.58'de bu sayı teyid edilirken; K.M. Panikkar, a.g.e., s.34'de bu kuvvetin 33 gemi ve 1500 kişi olduğu belirtilmektedir. Diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde bu sayının çok abartılı veya muhtemelen bir basım hatası olduğu kanaati uyanmaktadır.

113 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421.

114 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

defa geçen Bartholome Diaz da vardı⁽¹¹⁵⁾. Kuzeydoğudan gelen rüzgârlar⁽¹¹⁶⁾ Cabral'ın yolunu şaşırtınca Hindistan için hazırlanan bu filo, 1500 yılında tesadüfen Brezilya'yı keşfetti⁽¹¹⁷⁾. Bu arada şiddetli bir fırtınanın verdiği ağır hasar Bartholomeo Diaz'ın da içinde bulunduğu bir kısım gemilerin batmasına sebep oldu⁽¹¹⁸⁾. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Cabral'ın filosu maceralı ve meşakkatli bir yolculuktan sonra, pek çok Afrika limanına da uğrayarak⁽¹¹⁹⁾ sağlam kalan 6 gemi ile⁽¹²⁰⁾, 13 Eylül 1500 tarihinde⁽¹²¹⁾ Kaliküt'e vardı ve geldiğinin 18. günü kıyıda Zamorin ile görüştü⁽¹²²⁾. Ona hoşgeldin demeye gelen Zamorin ile misyonu gereği, bir barış anlaşması yaparak arkadaş oldu ve Kaliküt'te bir ticaret merkezi acmak iznini temin etti⁽¹²³⁾.

1- Cabral Zamorin Çekişmesi:

Portekizliler geldiği zaman Kaliküt ticareti, Arap

115 E.D. Ross, a.g.e., s.5.

116 R. Luraghi, a.g.e., s. 115.

117 E.D. Ross, a.g.e., s.5; R. Luraghi, a.g.e., s.115.

118 R. Luraghi, a.g.e., s. 115.

119 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

120 K.M. Panikkar, a.g.e., s.34; S. Özbaran, a.g.e., s.76; E.D. Ross, a.g.e., s.5; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421.

121 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421; E.D. Ross, a.g.e., s.5; S. Özbaran, a.g.e., s.76'da bu tarihi teyid ederken M.Y. Mughul, a.g.e., s.28'de 30 Ağustos 1500 tarihini vermektedir.

122 E.D. Ross, a.g.e., s.5; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421.

123 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421; M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

tüccarlarının hakimiyeti altındaydı ve onların yeni gelenlerle ticarete pek sıcak bakmadıkları daha önce belirtilmişti⁽¹²⁴⁾. Muhtemelen bu yüzden, Portekizliler iki ay içinde ancak iki gemi yükleyebilmişti⁽¹²⁵⁾. Cabral, Kaliküt kralına durum hakkında şikâyette bulunarak, Portekizlilere özel kolaylıklar gösterilmesini istedi. Fakat Zamorin, şikâyeti yersiz görerek, tüccarları Portekizlilere baharat ve ilaç satmaya zorlamayı, kabul etmedi⁽¹²⁶⁾.

Esasen Cabral'ın amacı da buradaki Arap deniz ticaretini ortadan kaldırmak⁽¹²⁷⁾ ve onu Portekizlilerin tekeline almaktı⁽¹²⁸⁾. Zamorin'in, Portekizlilere mal satmaları için Araplara ve yerli tüccarlara baskı yapmaması üzerine, Cabral, kızarak 16 Aralık 1500 tarihinde limanda yük yükleyen bir Arap gemisine saldırıp içindekileri müsadere etti⁽¹²⁹⁾. Hakikaten bu, Kaliküt'teki Müslüman tüccarlara karşı aşikâr bir şiddet hareketiydi. Onlar da karşılığında Kaliküt'teki Portekiz ticari işletmesine (factory) saldırarak binayı yıkıp 40'dan fazla⁽¹³⁰⁾

124 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421.

125 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

126 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

127 Hiç değilse daha çok Arapların yürüttükleri Malabar kıyısındaki ticareti durdurmak amacındaydı. Çünkü, doğu kıyılarındaki ticaret Hintlilere ait gemiler ve Çinlilere ait teknelerle yapılıyordu. Bkz. K.M. Panikkar, a.g.e., s.30 vd.

128 Baharat ticaretinin asıl merkezi, daha önce Vasco Da Gama'nın ziyaret ettiği Kaliküt'tü. Hint adaları? (bugünkü Endonezya) ve Çin Hindî'nden gelen yükler burada toplanıyordu. Mevsim rüzgarlarından faydalanan Arap tüccarlar buradan Basra Körfezi'ne ve Kızıldeniz'e geliyorlardı. Kaliküt hükümdarı Zamorin, büyük bir devlete hakim değildi ama çok zengin ve kudretliydi. Bkz. R. Luraghi, a.g.e., s. 115 vd.

129 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28.

130 E.D. Ross, a.g.e., s.5'de bu sayıyı 40 olarak verirken, R.C.Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421'de 53 kişi olarak vermektedir.

Portekizliyi öldürdüler⁽¹³¹⁾. Buna çok kızan Cabral, Kaliküt'ü iki gün süreyle top atesine tuttu ve arkasında parçalanmış iki gemi⁽¹³²⁾, yıkılmış bir şehir ile 600 ölü bırakarak 24 Aralık 1500 tarihinde Kaliküt'ü terkederek rakip durumdaki Koçin (Cochin)'e geldi.

2- Zamorin'e Karşı Portekiz-Koçin-Keynannor İttifakı:

Cabral'ın Kaliküt'e yaptıklarını taktir eden Koçin racası Onu hürmetle karşıladı⁽¹³³⁾. Bu racayla bir barış anlaşması imzalayarak arkadaşlık tesis eden Cabral, hemen orada bir Portekiz ticari işletmesi kurdu⁽¹³⁴⁾. Bu sırada Koçin'de iken Keynannor racası ile de haberleşmiş ve dost olmuştu. O yüzden 9 Ocak 1501 tarihinde Lizbon'a dönmek üzere Koçin'den ayrılırken Keynannor'a da uğramış⁽¹³⁵⁾ ve böylece Kaliküt Zamorin'ine karşı onun düşmanları olan Koçin ve Keynannor gibi alternatifler oluşturarak⁽¹³⁶⁾ Portekizlilerin Hindistan'daki hakimiyetlerini tesis etmede önemli adımlar atmıştı.

Koçin'de münasebetleri sürdürmek ve geliştirmek için 13 Portekizli bırakarak Lizbon'a dönen⁽¹³⁷⁾ Cabral, muhakkak ki katı tavırlarıyla Portekizlilerin Hindistan hakimiyetini sağlayamazdı. Bu yüzden Vasco Da Gama, 1502 yılında büyük bir donanmayla tekrar Hint sularına gönderilecek ve onun faaliyetlerine destek olacak

131 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421.

132 M.Y. Mughul, a.g.e., s.28'de 10 tane Mısır gemisinin Portekizliler tarafından tahrip edildiğini belirtmektedir.

133 E.D. Ross, a.g.e., s.5.

134 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.421; E.D. Ross, "The Portuguese In India", a.g.e., s.5; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.58.

135 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.5.

136 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422.

137 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.58.

filolar da arkasından yollanacaktı.

Bu seferin sonucunda baharat dolu dört gemi ile Lizbon'a dönen Cabral, Hindistan'ın coğrafi, dini, ticari ve siyasi yapısı hakkında pek çok bilgi edinmişti⁽¹³⁸⁾. Nitekim Kaliküt'e rakip olacak bir baharat pazarı olan Koçin keşfedilmişti. Batı Hint Okyanusu'ndaki Mozambik Adası, Portekizlilerin güzergâhında bir menzil görevini yaparken, Koçin de Hindistan sahillerinde bir Portekiz üssü olabilirdi⁽¹³⁹⁾.

Portekiz kralının emriyle, Hint Okyanusundaki Arapları tesirsiz kılarak, bütün ticareti Lizbon'a yönlendirmek ve aynı zamanda Hıristiyanlığı Hindistan'da yaymak amacıyla gönderilen⁽¹⁴⁰⁾ Cabral, yine de önemli başarılar kazanarak geri döndü. Bunun sonucundadır ki, kendisini şimdiden doğu ticaretinin hakimi olarak gören Portekiz kralı I. Manuel (1495-1521)⁽¹⁴¹⁾, askerlerinin toprak kazanmasını değil, deniz trafiğini kontrol edecek kilit noktalara hakim olmalarını istiyordu⁽¹⁴²⁾. Onun bu isteğini gerçekleştirmek ve Hint sularında Portekiz tekelinin kurulmasına katkıda bulunmak amacıyla Joao Da Nova Hindistan'a gönderildi.

c- Joao Da Nova'nın Hindistan'a Gidişi:

Hint deniz trafiğini kontrol eden kilit noktalarda Portekiz hakimiyetini tesis etmek amacıyla Nisan 1501'de Joao da Nova, 4 gemi ile Hindistan'a gitmek üzere denize açıldı. İlk olarak

138 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.5-6.

139 S. Özbaran, a.g.e., s.76.

140 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422.

141 K.M. Panikkar, a.g.e., s.34; Portekiz Kralı Don Manuel, 1500 senesinde kendisine " Fütuhât sahibi, Hindistan, Habeşistan, İran ve Arabistan ile ticaret ve deniz nakliyatının sahibi" ünvanını vermiştir. 1502 senesinde Papa VI. Alexander bu ünvanı tastik etmiştir Bkz. H. Melzig, a.g.e., s.33 vd.

142 S. Özbaran, a.g.e., s.76.

Ancediva'da demir attı ve buradan Keynannor'a giderek hüsnü kabul gördü. Koçin (Cochin)'e giderken, yolda Zamorin'in küçük bir donanmasıyla karşılaştı ve Kaliküt'e ait 5 gemi ile 9 paroyu batırdı.

Zamorin, gemilerinin kaybına üzülererek, mütecaviz Portekizlilere hücum etmek için başka bir donanma hazırladı. Bu karşı hücumda d'Nova, Keynannor racasının yardımıyla Zamorin'in bir çok gemisini batırdı ve onu geri çekilmeye mecbur etti.

Bu muvaffakiyetlere Portekiz kralı çok memnun olmuş, bir gün buralarda Hıristiyanlığın yayılabileceğini, ticari münasebetlerin genişleyeceğini ve bu memleketler üzerinde Portekiz kontrolünün tesis olunabileceğini düşünmeye başlamıştı⁽¹⁴³⁾.

ç- Vasco Da Gama'nın ikinci Defa Hindistan'a Gönderilmesi:

Bortolomeo Diaz'ın 1487 yılında Ümit Burnu'nu keşfinden itibaren, Vasco Da Gama'nın 1498'de Kaliküt'e varmasından tekrar Hindistan'a gittiği 1502 yılına kadar geçen sürede Portekizliler bölgeyi iyice tahlil etmiş ve Hint Okyanusu siyasetlerini belirginleştirmişlerdi.

Bahsi geçen siyasetin esası; elden geldiğince Hindistan ile Kızıldeniz arasındaki Arap ticaretini durdurmak veya zorlaştırmak, doğu ülkeleriyle (Hindistan, Malaya adaları, Çin v.s.) Avrupa arasındaki bütün ticareti ele geçirmekten ibaretti⁽¹⁴⁴⁾. Böylece Portekizliler kontrol edebildiklerini dost olarak görüp onlarla barış içinde yaşayacaklar, hakimiyetlerini tanımayanlarla da savaşacaklardı. Kızıldeniz'e baharat götüren gemiler, amansızca

¹⁴³ M.Y. Mughul, a.g.e., s.29; M.Yakup Mughul bu bilgileri F.C. Danvers, *The Portuguese In India I*, London 1894, s.75 ile R.B. Serjeant, *The Portuguese Of The South Arabian Coast*, Oxford 1963, s.14'den almıştır. Aynı bilgiye bu çalışmada kullanılan hiç bir kaynakta rastlanılmamıştır. Muhtemelen on ay gibi kısa bir zaman zarfında yapılan bu sefer çok önemli sonuçları ihtiva etmediği için kaynaklar tarafından zikredilmeye değer bulunmamış olmalıdır.

¹⁴⁴ Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59.

takip edilecek, Mozambik'te bir kale yaptırılacak, Sofala'daki altın ticaretine el konulacaktı. Bu arada Kilva (Kilwa veya Quilão) Portekiz üstünlüğünü tanımadığı takdirde tahrip edilecekti. Kısacası Doğu Afrika İslâm tesirinden arınacak, buradaki ticarete el konulacaktı⁽¹⁴⁵⁾. Bundan böyle Hint Okyanusunda devamlı kalacak Portekiz donanması, Müslüman tüccarların gelip, baharat yükledikleri Batı Hindistan limanlarını abluka altında tutacaktı. Böylece Portekizliler yüzyıllardır Levant'a giden baharatı Lizbon'a getirecek askeri atılımı yapıyorlardı⁽¹⁴⁶⁾. Profesör Magalhaes Godinho'nun deyiimiyle "baharat emperyalizmi"⁽¹⁴⁷⁾ devri başlıyordu.

Bütün bu amaçlar ve hazırlıklar dahilinde Vasco Da Gama'ya "Denizcilerin Lordu" ünvanı verildi⁽¹⁴⁸⁾ ve Şubat 1502'de⁽¹⁴⁹⁾ 20 gemiden⁽¹⁵⁰⁾ mütesekkil büyük bir filo Vasco Da Gama'nın komutasında Hindistan'a doğru hareket etti. Nisan 1502

---

145 S. Özbaran, a.g.e., s.76.

146 S. Özbaran, a.g.e., s.77.

147 "O advento do imperialismo da pimenta" Vitorino Magalhaes Godinho, Os Descobrimientos e a Economia Mundial, Lisboa 1965, s.502'den naklen S. Özbaran, a.g.e., s.77.

148 K.M. Panikkar, a.g.e.,s.35; S. Özbaran, a.g.e., s.76.

149 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6'da; ve Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi III, s.59'da bu tarih Şubat 1502 olarak geçerken; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.29'da 25 Mart 1502 olarak geçmektedir; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422'de ve R. Luraghi, a.g.e., s. 116'da ay ve gün belirtilmeksizin sadece 1502 tarihi mevcuttur; K.M. Panikkar, a.g.e.,s.34'de ise tarih belirtilmemiştir.

150 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422; E. D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; M.Y. Mughul, a.g.e., s.29; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59'da 20 gemi olarak belirtilirken; S. Özbaran, a.g.e., s.76'da 10 gemi; K.M. Panikkar, a.g.e.,s.34-35 ile; R. Luraghi, a.g.e., s. 116'da bu gemilerin adedi belirtilmemektedir.

tarihinde⁽¹⁵¹⁾ de yardımcı kuvvet olarak 5 gemiden⁽¹⁵²⁾ oluşan bir filo Vasco Da Gama'nın oğullarından olan Estavao da Gama komutasında Hindistan'a gönderildi⁽¹⁵³⁾.

1- Doğu Afrika Kıyılarında Üsler Elde Edilmesi:

Vasco Da Gama Hindistan yolu üzerinde Doğu Afrika kıyılarında bir limanı olan Kilva'nın⁽¹⁵⁴⁾ hükümdarını Portekiz'e tâbi kıldı⁽¹⁵⁵⁾. Battikala'ya⁽¹⁵⁶⁾ vardığında oranın kralını Müslümanlar⁽¹⁵⁷⁾ aleyhine bir muahade imzalamaya zorladı. Muahade, Müslümanların o bölgedeki ticaretten men edileceğine ve aynı zamanda bu limanda Müslüman gemilerinin Kaliküt'e gitmelerine müsaade edilmeyeceğine dairdi. Bununla da yetinmeyerek, Battikala

151 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6 ile; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59'da bu tarih verilirken; K.M. Panikkar, a.g.e., s.34'de Vasco Da Gama'nın hareketinden beş ay sonrası diye tarih tesbit edilmektedir. Panikkar, Vasco Da Gama'nın hareket tarihini de vermediği için belirtilen tarih muallakta kalmaktadır.

152 K.M. Panikkar, a.g.e.,s.34; E.D. Ross, "The Portuguese In India", a.g.e., s.6; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59'da 5 gemi olarak belirtilirken; S. Özbaran, a.g.e., s.76'da 4 nau (yani büyük gemi) olarak belirtilmektedir.

153 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; K.M. Panikkar, a.g.e.,s.34; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59.

154 Kilva (Kilwa veya Quilao), Doğu Afrika sahilinde Monbasa ile Mozambik arasında yani bugünkü Tanzania'da Dar-es-salam'ın güneyinde, nüfusu 10.000 civarında bir yerleşim merkezidir. Bkz. Naumann and Göbel, Grosser Weltatlas, İstanbul 1993, s.166.

155 M.Y. Muğul, a.g.e., s.29.

156 Battikala, Seylan Adası'nın doğusunda, bugünkü Trincomalee'nin güneyinde nüfusu 50.000 civarında bir yerleşim yeridir.

157 F.C. Danvers, The Portuguese In India I, London 1894, s.79-85'den naklen M.Y. Muğul, a.g.e., s.29'da Türkler diye bahsedilen kuvvetle muhtemel Müslümanlar olması gerekir. Çünkü o devirde bahsi geçen coğrafyada Türklerin ticaret yaptıklarını ulaşabildiğimiz kaynakların hiç biri teyid etmemektedir.

kralı her sene 1.000 yük pirinc vermeye zorlanmıştı⁽¹⁵⁸⁾.

Vasco Da Gama'nın Filosu Eylül 1502 tarihinde Goa'nın güneyinde bulunan Anjidiv'e vardı⁽¹⁵⁹⁾. Bu sırada Mekke'den dönen⁽¹⁶⁰⁾ zengin bir Müslüman Hacı gemisiyle karşılaştılar⁽¹⁶¹⁾. Vasco Da Gama, emrindeki filosuyla birlikte bu gemiyi yağmaladıktan sonra batırdı⁽¹⁶²⁾. Kadın ve çocuklar dahil olmak üzere çırpınarak suya gömülen hacıları zevkle seyreden Vasco Da Gama, hiç kimsenin kurtarılmasına müsaade etmedi⁽¹⁶³⁾. Dehşet saçan bu tür hareketleriyle Kızıldeniz yolunu çok tehlikeli hale getirmek ve bu güzergahta gidis gelişi engellemek istiyordu⁽¹⁶⁴⁾.

Böylece Hint Okyanusunda gerçek bir ateş ve kan kasırgası başladı. Vasco Da Gama, Arapların ticaret ve hacı gemilerine insafsızca saldırıyor, bunları yağma ediyor, yakıyor ve zincire bağlı bütün mürettebatıyla gemileri batırıyordu. Şehirler bombardıman ediliyor ve yakılıyordu⁽¹⁶⁵⁾.

29 Ekim 1502'de Vasco Da Gama Kaliküt'e geldi⁽¹⁶⁶⁾. Lizbon'da hakim olan fikir Zamorin'in bir tür Hıristiyan olduğuydu. Bu fikir gereğince Müslüman tüccarların Kaliküt'ten atılması için

---

158 M.Y. Muğul, a.g.e., s.29.

159 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6.

160 K.M. Panikkar, a.g.e., s.35; Y.H. Bayur, III, s.59.

161 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59.

162 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; K.M. Panikkar, a.g.e., s.35.

163 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59.

164 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.59.

165 R. Luraghi, a.g.e., s. 116; K.M. Panikkar, a.g.e., s.35.

166 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60'da gün belirtmeksizin sadece Ekim 1502 tarihini vermektedir.

daha önce Pedro Alvarez Cabral'a verilen direktif, Vasco Da Gama tarafından uygulamaya konuldu⁽¹⁶⁷⁾. Vasco Da Gama, Portekiz ile Zamorin arasında bir savaşın olduğu görüntüsünü vererek Zamorin'den Müslüman tüccarların ülkenin dışına çıkarılmasını istedi⁽¹⁶⁸⁾. Bunu kabul etmeyen Zamorin, Vasco Da Gama'nın intikam almasından da korktuğu için Portekizlilerle bir sulh muahadesi imzalamaya ve dostluk kurmaya gayret etti⁽¹⁶⁹⁾. Bu gayretinin bir ifadesi olarak, oradaki Müslüman tüccarlar tarafından tahrip edilen Portekiz ticarethanesinin zararını tazmin maksadıyla 40.000 kruzades⁽¹⁷⁰⁾ gönderdi⁽¹⁷¹⁾. Buna rağmen Vasco Da Gama, şehri bütün gün bombalayarak bir çok ölüme ve şehrin büyük çapta tahribine sebep oldu⁽¹⁷²⁾.

Daha önce Koromondel'den gelen 2 büyük, 22 küçük Hint gemisinden müteşekkil⁽¹⁷³⁾ bir ticaret filosu Vasco Da Gama'nın emriyle hemen zabtedilmiş ve 800 civarında tayfa öldürülmüştü⁽¹⁷⁴⁾. intikam hırsı o kadar fazla ve düşmanı korkutma arzusu o kadar kuvvetliydi ki⁽¹⁷⁵⁾ Vasco Da Gama; ellerini, burunlarını, kulaklarını kestiği insanların cesetlerini vahsice parçalayarak

167 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6.

168 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422.

169 M.Y. Mughul, a.g.e., s.30 vd.

170 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

171 M.Y. Mughul, a.g.e., s.30 vd.

172 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.30.

173 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.422; M.Y. Mughul, a.g.e., s.30'da ise bu gemilerin adedi 24 küçük ve 2 büyük Hint gemisi olarak belirtilmektedir.

174 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423.

175 M.Y. Mughul, a.g.e., s.30 vd.

küçük bir gemiye doldurup⁽¹⁷⁶⁾ Kaliküt kralına "onlarla curry⁽¹⁷⁷⁾ yap ve ye" diye yazdığı bir mektupla birlikte Portekizlilerin hediyesi olarak göndermişti⁽¹⁷⁸⁾. Bunların dışındaki tutsakların ise hepsi öldürülmüştü. Prof. R. Luraghi'nin deyimiyle "Avrupa Uygarlığı" Hint okyanusuna ulaşmıştı⁽¹⁷⁹⁾.

2- Birleşik Kaliküt Donanmasının Yenilmesi:

Portekizlilerin göstermiş oldukları bu gayri insani hareketler Kaliküt sakinlerini ve bilhassa Müslüman tüccarlarını hiddetlendirmiş ve ciddi bir müzakereden sonra mütecaviz Portekizlileri Hint Okyanusundan atmak gayesiyle kuvvetli bir donanma kurmaya sevk etmişti⁽¹⁸⁰⁾.

Bu durumda Portekizlilerin durumunun kötü olduğunu ve Batı Hindistan'da Hintli hükümdarlar arasındaki gerginliği farkederek Vasco Da Gama, 3 Kasım 1502 tarihinde Koçin'e giderek orada bir ticari işletme kurmuştur⁽¹⁸¹⁾. Kaynannor racası ile de dostluk tesis ederek⁽¹⁸²⁾, daha önce Cabral tarafından Batı Hindistan

¹⁷⁶ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.30.

¹⁷⁷ Batı tarafından türetilen bir kelime olup, Hint mutfağının önemli bir yemeğine isim olan "curry", içine üç çeşit gibi az yada on iki çeşit gibi çok miktarda baharat ve lezzet verici malzemenin katılabildiği soğan, domates, yoğurt veya Hindistan cevizi sütünden müteşekkil bir sosta pişirilmiş koyun, tavuk veya balık etine verilen isimdir. Yapılan bu sosa curry powder denir.

¹⁷⁸ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423'de bu olayı anlatırken "Belkide dünya medeniyet tarihinde buna denk bir vahşete rastlanmamıştı" demektedir.; M.Y. Mughul, a.g.e., s.30.

¹⁷⁹ R. Luraghi, a.g.e., s. 116.

¹⁸⁰ M.Y. Mughul, a.g.e., s.30 vd.

¹⁸¹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; M.Y. Mughul, a.g.e., s.30.

¹⁸² R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6; M.Y. Mughul, a.g.e., s.30.

Müslüman tüccarlarının hamisi olan Kaliküt hükümdarına karşı yapılan ittifakı yenilemiştir⁽¹⁸³⁾.

Kaliküt'te hazırlanan donanmayı haber alan Vasco Da Gama, Müslümanlar ve Kaliküt hükümdarının gücüne karşı kendi kuvvetini artırmak için Vincente Soodre'nin filosuyla birlikte kendisine katılmasını temin maksadıyla Keynannor'a acele bir gemi gönderdi⁽¹⁸⁴⁾. Soodre'nin gelişiyile kuvvetlenen Portekizliler ani bir taarruzla Kaliküt'te oluşturmaya çalışılan donanmanın çoğunu tahrip ettiler⁽¹⁸⁵⁾.

Bundan sonra Vasco Da Gama 10 gemi dolusu ganimetle Lizbon'a hareket ederken⁽¹⁸⁶⁾ Vincente Soodre'yi, maiyetine 6 gemi ve bir karavel vererek⁽¹⁸⁷⁾, bir ticari işletme kurduğu Koçin, geri planda tahkim ettiği Keynannor ile civardaki şehirlerde kalan bütün Portekizlileri Zamorin'e karşı korumak üzere Hint Okyanusunda devriye olarak bıraktı⁽¹⁸⁸⁾. Fakat Vasco Da Gama, 1 Eylül 1503'de Lizbon'a vardığı zaman⁽¹⁸⁹⁾ Vincente Soodre, Hint denizlerinde vakit kaybetmektense Kızıldeniz ağzına gidip, oradaki gemileri soymayı daha da kârlı buldu. Çok büyük zenginlikler kazandı. 1503 yılı Nisan ayı sonlarında Kuria Muria adalarından⁽¹⁹⁰⁾ birinde

---

183 M.Y. Mughul, a.g.e., s.31.

184 M.Y. Mughul, a.g.e., s.31.

185 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; M.Yakup Mughul, a.g.e., s.31.

186 M.Y. Mughul, a.g.e., s.31.

187 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

188 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

189 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.6.

190 Kuria Muria adaları, bugünkü Umman kıyısında Navs Burnu ile Şerbebat Burnu arasındaki adalardır. Bkz. Naumann Göbel, Grosser Weltatlas, İstanbul 1993, s.145.

bir koyda üç gemisi ile birlikte kayboldu⁽¹⁹¹⁾.

Bunun üzerine Portekizliler Hint sularındaki nüfuzlarını tesis etmeye yönelik bir başak filoyu Affonso d'Albuquerque kumandasında Hindistan'a gönderdiler⁽¹⁹²⁾.

d- Affonso d'Albuquerque'in Hindistan'a Gönderilmesi ve Zamorin'in Sindirilmesi:

Vasco Da Gama'nın dönüşü ve Vincente Soodre'nin Hint kıyılarından ayrılışıyla beraber Kaliküt Zamorin'i, Portekizlilere yardım eden Koçin racasından intikam almak üzere harekete geçti. Kaliküt Zamorini Koçin racası üzerine yürüyerek, maiyetindeki Portekizlilerle birlikte onu bir adacığa çekilmek zorunda bıraktı⁽¹⁹³⁾. Bunun üzerine Nisan 1503'de⁽¹⁹⁴⁾ Affonso d'Albuquerque komutasında, kuzeni Francisco d'Albuquerque ve Soldanha'nın idare ettiği üç gemiden⁽¹⁹⁵⁾ oluşan küçük bir Portekiz filosu, Hindistan'a gönderildi⁽¹⁹⁶⁾. İlk olarak Francisco vardığı zaman Zamorin ile Portekizliler halâ savaşmakta idiler. Francisco, Zamorin'in kuvvetlerini derhal Koçin üzerinden

191 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7.

192 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7; Nisan 1502'de Alfonso d'Albuquerque'nin komutasında Portekiz'den gelen ve Zamorin'i Koçin bölgesinden çekilmeye ve barış yapmaya zorlayan donanmanın barış şartları arasında 20 ton biber verilmesi de vardır. Bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

193 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423

194 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7'de Nisan 1503 kaydı varken; M.Y. Mughul, a.g.e., s.31'de bu tarih 9 Nisan 1503 olarak belirtilmektedir.

195 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7'de; ve R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423'de bu miktar üç gemilik bir filo olarak belirtilirken; M.Y. Mughul, a.g.e., s.31'de bu sayıyı 9 gemi olarak vermekte; H.H. Dodwell, **The Cambridge Shorter History Of India**, London 1969, s.486'da ise sayı belirtilmeksizin bir kaç geminin gönderildiğini yazmaktadır.

196 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7.

uzaklaştırdıktan sonra, burada bir Portekiz kalesi kurmaya girişti⁽¹⁹⁷⁾ ve Eylül ayında bunu başardı⁽¹⁹⁸⁾. Affonso d'Albuquerque ise Koçin'e vardığı zaman Zamorin'den aldığı 4.000 cwt. bibere⁽¹⁹⁹⁾ karşılık onunla, Koçin racası arasında yapılan anlaşmaya aracılık etti⁽²⁰⁰⁾. Bu anlaşmanın maddeleri Müslüman ve Kalikütlü tüccarların Hint denizindeki ticaretini ortadan kaldırıyordu⁽²⁰¹⁾. Buna rağmen Portekizliler, yine de Kaliküt gemilerine saldırınca⁽²⁰²⁾ Zamorin kızmış ve hazırlattığı donanmasıyla 1503 ve 1504 yıllarında iki defa Portekizlilere saldırmıştır⁽²⁰³⁾. Fakat, Koçin racasının da desteğiyle⁽²⁰⁴⁾ güçlenip, aynı zamanda ünlü Duarte Pacheco'nun komuta ettiği Portekiz donanmasına karşı başarılı olamamış⁽²⁰⁵⁾ ve 19.000

197 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7.

198 M. Y. Mughul, a.g.e., s.31 vd; Bu münasebetle Eylül 1503'de Hindistan'daki ilk Portekiz kalesi kurulmuş oldu. Bkz. H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.486; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423 vd.

199 4.000 cwt. yaklaşık 20 ton'a eşittir. Bkz. E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

200 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423.

201 H.H. Dodwell, a.g.e., s.487; M.Y. Mughul, a.g.e., s.31; Sır E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7.

202 M.Y. Mughul, a.g.e., s.31 vd.

203 H.H. Dodwell, a.g.e., s.486; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

204 Bu destek kuvveti E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7'de 8.000 kişi olarak gösterilirken; M.Y. Mughul, a.g.e., s.32'de 500 kişi olarak gösterilmekte; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.486'da ise sayı verilmeksizin az miktarda bir kuvvet olduğu belirtilmektedir ki, anlaşıldığına göre zaten savaş esnasında bu destek kuvvetinin bir kısmı kaçmıştır.

205 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7'de ünlü Dwarte Pacheco'nun komuta ettiği ve Koçin'de 100 kişiden az bir kuvvet bırakılarak Zamorin'e karşı hareket eden Portekiz kuvvetinin sayısı 8.000'i Koçin desteği olmak üzere 60.000 kişi olarak belirtilmektedir ki bu şartlar altında Zamorin'in galibiyeti zaten mümkün

kişilik bir insan kaybıyla yenilgiye uğramıştır⁽²⁰⁶⁾.

Böylece Koçin racası Zamorin'in baskısından kurtarılıp, Koçin ve Keynannor emniyet altına alınarak ilişkiler geliştirilmiştir⁽²⁰⁷⁾. Bu ilişkiler doğrultusunda gerek Müslüman, gerekse de Kalikütlü tüccarlar, Hint sularında ticarettten men edilmiş bir şekilde 1504 yılı Ocak ayının sonlarında, her iki Albuquerque'de Anayurda dönmek üzere Lizbon'a hareket etmişlerdir. Francisco d'Albuquerque yolda esrarengiz bir şekilde kaybolurken, daha sonra "Büyük" lakabıyla anılacak olan Affonso d'Albuquerque ise sadece iki gemi ile Portekiz'e dönebilmiştir⁽²⁰⁸⁾. Onun böylesine sefil bir şekilde dönüşü, Lopo Soares'in daha güçlü bir filoyla gitmesi gerektiği hakkında iyi bir uyarı olmuştur.

e- Lopo Soares De Algabaria'nın Hindistan'a Gönderilmesi:

Affonso d'Albuquerque'in dönüşünden sonra, hakim bir Portekiz gücünün daima Hint sularında tutulması gerektiği şeklindeki Portekiz genel siyasetinin bir gereği olarak Lopo Soares De Algabaria 1504 yılı sonlarında Hindistan'a gönderildi. Lopo Soares, 14 gemi ve 1200 kişiden⁽²⁰⁹⁾ oluşan büyük bir filoyla yolda hiç bir engel ile karşılaşmadan⁽²¹⁰⁾ Kaliküt sularına geldi⁽²¹¹⁾.

---

değildi; Bkz. H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.486; M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

206 M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

207 H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.487.

208 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7.

209 1200 kişiden oluşan mürettebat hakkında Bkz. M.Y. Mughul, a.g.e., s.32; gemi sayısı ise K.M. Panikkar, a.g.e., s.36; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7'de ittifakla teyid edilmiştir.

210 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.7 vd.

211 K.M. Panikkar, a.g.e., s.36 vd.

Fakat Portekiz gemileri Koçin'de yükleniyordu⁽²¹²⁾. Lopo Soares, aynı zamanda Lizbon'dan gönderilmiş olup, kendilerinden başka herhangi bir geminin Koçin limanına girmesini yasaklayan yönergeyi de beraberinde getirmişti⁽²¹³⁾. Zamorin'in daveti üzerine Kaliküt'e uğradı ve bir dostluk anlaşması yapıldı Eve dönmek üzere dostlukla ayrılırken Duarte Pacheco'yu da götüren bu donanmayı gören raca, onun gibi cesur bir askerin karşısında oldukça duygulandı⁽²¹⁴⁾.

Oysa Lopo Soares müteaddit defalar Kaliküt ve Müslümanların gemilerine karşı saldırılarda bulunmuş, limanları yağmalamıştı⁽²¹⁵⁾. Hatta Arap donanmasını imha ettiği ve 17 gemiyi zaptederek 2.000 Müslümanı öldürdüğü dahi rivayet edilmektedir⁽²¹⁶⁾.

D- PORTEKİZLİLERİN HİNDİSTAN'I SİYASİ HAKİMİYET ALTINA ALMA TEŞEBBÜSLERİ:

1505 yılına kadar Portekizliler her yıl güçlü bir donanma ile Hindistan'a gelir, getirdikleri malları satar, aldıkları malları gemilerine yükler, Arap veya yerlilerin bir takım gemilerini soyup batırarak, geri dönerlerdi. Koçin ve Keynannor gibi dost sayılan ve kendileri için ticarî üss olan limanlarda, gelecek sefer için mal toplamak ve münasebetleri devam ettirmek için adamlar ve gerekirse de önemli askeri birlikler bırakırlar-dı⁽²¹⁷⁾.

1505 yılı, Portekizliler için Hindistan tarihinde yeni bir

---

212 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

213 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60.

214 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

215 K.M. Panikkar, a.g.e.,s.36.

216 M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

217 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.60-61.

dönemin başlangıcıdır⁽²¹⁸⁾. Çünkü Lizbon'da alınan kararlara göre; gereken yerlerde koloniler oluşturulacak, Hindistan'da kalacak kimseler, emniyet açısından bu pekiştirilmiş ve gerçekten Portekiz sömürgesi sayılabilecek kolonilerde ikâmet edeceklerdi⁽²¹⁹⁾. Bu politikayla birlikte Portekizlilerin Hint sularındaki ticari hakimiyeti yavaş yavaş siyasi bir hakimiyete doğru yönelmiş oluyordu.

a- Hint Sularında Portekiz Deniz Sisteminin Kuruluşu:

Denizde kurulacak olan üslere dayalı olarak bir deniz imparatorluğu kurmak ve Hindistan alt kıtasında bunu siyasi hakimiyete dönüştürmek esasına dayanan Portekiz deniz sisteminin kurucusu Francisco d'Almeida olacaktı. Bu yüzden Portekiz siyasi hakimiyetini tesis etmek amacıyla 1505 yılı başlarında⁽²²⁰⁾ Francisco d'Almeida üç yıllığına kral naibi yetkisiyle genel vali olarak atanıp⁽²²¹⁾ geniş bir filo ve 1500 askerle Hindistan'a gönderildi⁽²²²⁾.

1- Malabar-Kızıldeniz Ticaretinin Kontrolü:

---

²¹⁸ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

²¹⁹ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; E. D. Ross, "The Portuguese In India", s.8; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.61.

²²⁰ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8 vd; bu tarih S. Özbaran, a.g.e., s.77'de Mart 1505 olarak verilmektedir.

²²¹ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.487; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.423; E.D.Ross, "The Portuguese In India", s.8; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.61.

²²² 1500 kişilik asker sayısı hakkında mevcut kaynaklar birbirini teyid ederken, donanma hakkında E.D. Ross, "The Portuguese In India", a.g.e., s.8'de; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.487'de ve Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.61'de büyük bir donanma ibaresi varken; M.Y. Mughul, a.g.e., s.32'de bu donanmanın 22 gemiden oluştuğunu ve yine; S. Özbaran, a.g.e., s.77'de 16 nau, yani büyük savaş gemisiyle 6 karavel olmak üzere 22 gemiden müteşekkil olduğunu belirtmektedir.

Francisco d'Almeida'ya Lizbon'dan verilen talimatta; özellikle Malabar-Kızıldeniz ticareti üzerinde duruluyor, Levant⁽²²³⁾'a giden baharatı durdurabilmek için Kızıldeniz ağzında veya oraya en yakın yerde bir kale inşası emrediliyordu⁽²²⁴⁾. İki kısma ayrılmış olan Portekiz kuvvetlerinden birincisi, Kızıldeniz'i ablukaya alıp Müslümanların Kaliküt'ten baharat getirmelerine mani olurken, ikinci filo Kambey Müslümanlarının Sofala⁽²²⁵⁾'ya veya Kızıldeniz'e gitmelerini önleyecekti⁽²²⁶⁾.

Bütün bu şartlar altında yola çıkan Almeida, Doğu Afrika-Hindistan yolu üzerindeki stratejik noktalarda ve ticari mahallerde üsler kurarak, pekiştirme yoluna gitmiş⁽²²⁷⁾, bu kabilden olmak üzere Kilvah'a gelince orada bir kale inşa ederek⁽²²⁸⁾ 550 kişiyi müdafaa için kalede bırakmış, aynı zamanda Mozambik'te de ayrı bir kale inşa ettirerek⁽²²⁹⁾ Malindi⁽²³⁰⁾ de bir ticarethane kurdurmuştu⁽²³¹⁾.

Eylül 1505'de Hindistan'a varan⁽²³²⁾ Francisco d'Almeida,

---

223 Akdeniz'in doğu sahilleri ve civarındaki memleketler.

224 S. Özbaran, a.g.e., s.77.

225 Doğu Afrika sahillerinde bugünkü Mozambik sınırları içerisinde ve Beira'nın güneyindeki sahil yerleşim birimi. Bkz. Naumann and Göbel, *Grosser Weltatlas*, s.167.

226 S. Özbaran, a.g.e., s.77.

227 M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

228 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

229 M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

230 Doğu Afrika sahilinde Kenya sınırları içerisinde ve Mombasa'nın kuzeyinde bir yerleşim birimi. Bkz. Naumann and Göbel, *Grosser Weltatlas*, s.160.

231 M.Y. Mughul, a.g.e., s.32.

232 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8

Önce Anjadiva⁽²³³⁾ da, daha sonra da Keynannor ve Koçin'de birer kale inşa ettirip⁽²³⁴⁾, Müslüman tacirleri ve Kızıldeniz ticaret güzergâhını, güneydeki Maldiv Adaları'na⁽²³⁵⁾ doğru yönlendirdi⁽²³⁶⁾. Ayrıca oğlu Lourenço d'Almeida'yı Seylan'ı araştırıp incelemek için gönderdiyse de Lourenço adayı ziyaretten başka bir şey yapamadı⁽²³⁷⁾.

Mart 1506'da, Zamorin tarafından düzenlenmiş olan Müslüman tüccarların kalabalık bir donanması ile 4 Portekiz gemisi arasında çıkan savaşta, Portekizliler Müslümanların en büyük gemisini ele geçirip içindekilerin hepsini öldürdüler⁽²³⁸⁾. Keynannor'daki tanınmış bir tüccarın gemisine yapılan bu harekete karşılık buranın racası, orada bulunan Portekiz kolonisini dört ay kuşatmıştır. Ancak Ağustos 1507'de Lizbon'dan gelen Tristao d'Cunha'nın filosu bu kuşatmayı kaldırarak kurtarabilmıştır⁽²³⁹⁾.

2- Affonso d'Albuquerque ile Tristao d'Cunha'nın Hindistan'a Gönderilmeleri:

Tristao d'Cunha, Nisan 1506'da daha sonra Hindistan genel

²³³ Goa'nın güneyinde bir yerleşim birimi. Bkz. Naumann and Göbel, *Grosser Weltatlas*, s. 147.

²³⁴ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; H.H. Dodwell, a.g.e., s.487; Eylül 1503'de Koçin'e varan Francisco d'Albuquerque'in Kaliküt kuvvetlerini yendikten sonra Koçin'de inşasına başladığı kale dikkate alınacak olursa, Francisco De Almeida'nın Eylül 1505'de burada yaptırdığı kale muhtemelen ikinci Portekiz kalesi olmalıdır.

²³⁵ Hint Okyanusunda Seylan adasının güney-batısındaki takım adalar.

²³⁶ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.487; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

²³⁷ E.D.Ross, "The Portuguese In India", s.8 vd.

²³⁸ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.61.

²³⁹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8 vd.

valisi d'Almeida'nın halefi olacak olan Büyük Affonso d'Albuquerque'nin kumanda ettiği 10 adet yük ve 4 adet savaş gemisiyle Portekiz'den ayrılmıştı⁽²⁴⁰⁾. D'Cunha, aldığı emir üzerine, Sokatra⁽²⁴¹⁾'yı zaptedip tahkim ederken⁽²⁴²⁾, Affonso d'Albuquerque de Kızıldeniz'de Mısır-Venedik ittifakına⁽²⁴³⁾ karşı, 6 gemi ve 400 kişiyle⁽²⁴⁴⁾ Cidde⁽²⁴⁵⁾ ile Aden⁽²⁴⁶⁾'e saldırdı. Sonuçta Sokotra'ya varıp, orada şiddetli saldırılarla aldıkları Arap kurganının yerine, yeni bir kale inşa ettiler.

10 Ağustos 1507'de Hindistan'a gitmek için ayrılan Tristao, ayın sonunda, Keynannor'da, buranın racası tarafından kuşatılmış olan Portekiz kurganını kurtarmak üzere, Keynannor garnizonunu muhasara etmiştir. Kasım ayı sonunda ise genel vali bütün

---

240 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8-9.

241 Doğu Afrika'da Somali yarımadasının kuzey-doğusunda, Kızıldeniz'in Hint Okyanusuna açıldığı yer olan Aden Körfezi'nin girişindeki ada. Bkz. Naumann and Göbel, *Grosser Weltatlas*, s.161.

242 H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489.

243 Portekizliler Hindistan deniz ticaretini kontrol etmeye başlayınca menfaatleri zedelenen a)- Bu ticareti daha önce ellerinde bulunduran Arap tüccarlar, b)- Süveyş-Nil-İskenderiye yolundan geçen mallardan üçte bir oranında vergi alan ve tebalarıda taşıt işleri dolayısıyla bu yüzden para kazanan Mısır Memlûkları, c)- Bu malları İskenderiye'den Avrupa'ya taşıyan Venedik gemici ve tüccarları, d)- Bicapur, Gücerat Sultanları ve Kaliküt Zamorin'i arasında tabii bir yakınlaşma ve ittifak doğmuş, Memlûklular bu ittifakı tertib etmeye çalışmışlarsa da önemli bir sonuç çıkmamış ve hatta bunu duyan Portekizliler mevcut tehlikeyi yerinde engelleyebilmek için Sokotra, Aden ve Hürmüz'e saldırmışlardır. Bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.62, H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489 vd.; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9.

244 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9.

245 Kızıldeniz'in doğu sahilinde, Arabistan yarımadasında, Mekke'nin batısında bulunan yerleşim birimi. Bkz. Naumann and Göbel, a.g.e., s.140,144,160,162.

246 Arabistan yarımadasının güney-batısında, Yemen sınırları içerisinde Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne bağlayan Babülmendep boğazını kontrol eden yerleşim birimi. Bkz. Naumann-Göbel, a.g.e., s.140,160,162.

kuvvetleri ve hasseten kendi filosuyla Zamorin'i yenerek, 10 Aralık'ta yük dolu gemilerini Portekiz'e gönderdi⁽²⁴⁷⁾.

Affonso d'Albuquerque ise, 1507 yılı Ağustos ayı boyunca, stratejik öneminden dolayı Sokotra'da kaldı. Adanın yönetiminde düzenlemeler yaparken, Kızıldeniz'i kontrol edebilmek için Sokotra'nın yeterli olamayacağını sezdi. Bunun üzerine emirlere uymayarak Aden'e ve Hürmüz'e saldırdı⁽²⁴⁸⁾.

3- Portekizlilere Karşı Memlûk, Venedik, Arap ve Hintli İttifakı:

Portekizlilerin Kızıldeniz'e hakim olma çabaları bu şekilde teşekkül ederken öte yandan Memlûk Sultanı Kansuh el-Gürî'yi sıkıntıya sokmuş ve onun hasmane tavırlarını celbetmiştir. Bundan dolayı bir taraftan, harekete geçen Kansuh el-Gürî'nin çabaları, diğer taraftan da Venedikliler, Arap tüccarları, Gücerat, Bicapur Sultanları ve Kaliküt Zamorini'nin taraftarlığıyla, Mayıs 1507'de Süveys'te bir donanma hazırlandı⁽²⁴⁹⁾.

3.a- Chaul Zaferi:

12 gemi ile 1500 kişiden oluşan ve Emir Hüseyin kumandasında gönderilen Mısır donanması⁽²⁵⁰⁾, Ağustos 1507'de Aden'e vardı⁽²⁵¹⁾. Oradan Hindistan'a hareket eden ve askerlerinin çoğu Türklerden oluşan Mısır donması⁽²⁵²⁾ Ocak 1508'de Bombay'ın 20

²⁴⁷ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9.

²⁴⁸ H.H. Dodwell, a.g.e., s.488.

²⁴⁹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9.

²⁵⁰ H.H. Dodwell, Shorter History, s.487.

²⁵¹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9.

²⁵² H.H. Dodwell, Shorter History, s.489.

mil güneyinde bulunan Konkan kıyısındaki Chaul (Çavli-Kolaba)'da⁽²⁵³⁾ Portekiz genel valisinin oğlu olan Lourenço d'Almeida kumandasındaki Portekiz donanmasını yenilgiye uğratmış ve bu savaşta Lourenço d'Almeida ölmüştür⁽²⁵⁴⁾.

3.b- Diu Yenilgisi:

Aralık 1508'de Affonso d'Albuquerque Hindistan'da Keynannor'a vardığı zaman Francisco d'Almeida, oğlunun intikamını almak üzere 18 gemi ve 1200 kişiyle denize açılmak üzereydi⁽²⁵⁵⁾. 2 Şubat 1508'de Diu'ya varıp, Hint-Mısır donanmasını bekleyen Francisco d'Almeida'ya, Diu'da katılarak Müslümanlara ihanet eden Gücerat Valisi Melik Ayaz da destek verdi. Bu destekle güçlenen Portekiz donanması ile savaşı kabul eden Emir Hüseyin, 3 Şubat 1508'de yenilgiye uğrayarak geriye çekildi⁽²⁵⁶⁾. Böylece 1509'da Emir Hüseyin ve Mısır donanmasının Hint sularından ayrılmasıyla, bölgede tek hakim güç olarak kalan Portekizliler, doğu denizlerinde kendilerini "gemicilerin efendileri" yapan sistemi kurduklarını söyleyebiliyorlardı⁽²⁵⁷⁾.

4- Portekizlilerin Hint Okyanusu Hakimiyetinin Esası:

Hint sularına ulaştıktan sonra geçen 9 yıl gibi kısa bir sürede yerleşerek, üsler kuran ve Malabar kıyılarına hakim olmakla meşgul olan Portekizlilerin, şansı yaver gitmişti. Çünkü bu şans

²⁵³ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.62.

²⁵⁴ K.M. Panikkar, a.g.e.,s.37; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", a.g.e., s.424; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.62.

²⁵⁵ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10; K.M. Panikkar, a.g.e.,s.37.

²⁵⁶ K.M. Panikkar, a.g.e.,s.37.

²⁵⁷ K.M. Panikkar, a.g.e.,s.37.

onları, birbirini çekemeyen küçük Hindu devletlerin bulunduğu bölgeye ulaştırmıştı. Bu durumdan istifade etmesini bilen Portekizliler ise orada sağlam bir şekilde tutunmak ve üslenmek imkânını bulmuşlardı⁽²⁵⁸⁾.

Hint Okyanusunun, Lizbon'un halkimiyetine girmesini sağlayan kişi Vasco Da Gama değildi. Bu görev, Uzak Doğu'ya ilk kral naibi olarak gönderilmiş olan Don Francisco de Almeida tarafından gerçekleştirilmişti⁽²⁵⁹⁾. Çünkü onun yönetiminde Hint Okyanusunun kontrolü Arapların elinden zorla alınmıştı⁽²⁶⁰⁾.

Bu şahıs, Portekiz kudreti ekseninin, deniz hakimiyeti olduğunu çok iyi anlamıştı. Bundan dolayı, deniz üslerine dayanan bir deniz imparatorluğu kurmak gerektiği düşüncesinden harekete geçmişti. Onun hakim olduğu yıllarda Seylan ve Goa henüz istilâ edilmemişti. Buraları istilâya kalkışmak da bir sonuç vermeyecekti. Almeida, Asya'da deniz ablukasına benzeyen bir rejimi yürütmeye başlamıştı ve bu rejim, bahsi geçen kıtada Avrupa hakimiyetinin baskı rejiminin simgesi olacaktı⁽²⁶¹⁾.

b- Affonso d'Albuquerque ve Hindistan'da Portekiz Kara Siyasetinin Kurulması:

İlk olarak 1503'de Hindistan'a gelişinden sonra⁽²⁶²⁾, Ağustos 1507'de Tristao d'Cunha'nın yanında bir filo kumandanı

---

258 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.61.

259 R. Luraghi, a.g.e., s. 116.

260 T.W. Waalbank, a.g.e., s.55.

261 R. Luraghi, a.g.e., s. 117.

262 K.M. Panikkar, a.g.e., s.38'de Affonso d'Albuquerque'in ilk defa Tristao d'Cunha ile beraber 1506'da Hindistan'a gittiği belirtilmekte ise de; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.7; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.486'da 1503 yılında kuzeni Francisco d'Albuquerque ile birlikte gidişi gayet sarihdir.

olarak Hint Okyanusuna gelen⁽²⁶³⁾ ve sonradan "Büyük" lakabıyla tanınacak olan Affonso d'Albuquerque, beraberinde Portekizlilerin Kızıldeniz'de uygulamak istedikleri yeni ve kalıcı planları da getirmişti⁽²⁶⁴⁾. 1507'de Sokotra'nın zabtı⁽²⁶⁵⁾, Aden ve Hürmüz'e yönelik faaliyetleri⁽²⁶⁶⁾ ve 1508'de Emir Hüseyin'in kumanda ettiği Memlûk donanmasıyla Chaul'da yapılan savaş⁽²⁶⁷⁾, hep bu planların gerekleriydi.

Asya'daki Portekiz İmparatorluğu'na gerçek şeklini verecek olan⁽²⁶⁸⁾ Affonso d'Albuquerque, Francisco d'Almeida'nın halefi olarak Kasım 1509'da Portekiz'in Hindistan genel valisi oldu⁽²⁶⁹⁾.

Affonso d'Albuquerque'e kadar Portekizliler, Hindistan'da bir kara devleti olmaktan ziyade Francisco d'Almeida'nın da politikası gereği deniz hakimiyetine önem vermişlerdi. Çünkü d'Almeida'ya göre

---

263 H.H. Dodwell, a.g.e., s.488; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8-9; S. Özbaran, a.g.e., s.77'de verilen Nisan 1506 tarihi ise Tristao d'Cunha'nın Portekiz'den hareket tarihi olup Hint Okyanusuna varışı Ağustos 1507'dir.

264 S. Özbaran, a.g.e., s.77; M.Y. Mughul, a.g.e., s.54'de bu planlar şöyle özetlenmektedir; a- Hindistan'daki Portekiz sömürgelerini muhafaza etmek ve kuvvetlendirmek için Diu ve Goa'yı işgal edip ellerinde tutmak, b- Basra yollarına hakim olmak için Hürmüz'ü muhafaza etmek, c- Kızıldeniz'de hakimiyet kurmak için Aden'i alıp muhafaza etmek, d- Rahip John'un memleketinde, Nil kıyısı boyunca uzanan çok küçük bir dağ silsilesi arasında kanal açarak nehrin akıntısını değiştirmek ve böylece Mısır'ın sulama sistemini bozmak. e- Kudüs'deki kutsal mabetlerini ziyaretlerinde Müslümanların vergi almaları karşılığında Hz.Muhammed'in mezarını Hıristiyan topraklarına kaçırmak.

265 Bu konuda geniş bilgi için bkz. E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9; K.M. Panikkar, a.g.e., s.38.

266 Geniş bilgi için bkz. H.H. Dodwell, Shorter History, s.488 vd; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.9; K.M. Panikkar, a.g.e., s.38.

267 K.M. Panikkar, a.g.e., s.37.

268 S. Özbaran, a.g.e., s.78.

269 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424.

kara üsleri, Portekizliler için bir zaaf unsuru olup, ancak denizdeki Portekiz gücünün azalması, pahasına yaşatılabiliirdi⁽²⁷⁰⁾. Affonso d'Albuquerque ise bu siyaseti değiştirecek, kara üslerini çoğaltacak ve hatta Goa'yı almakla bir de kara devleti kurmuş olacaktı⁽²⁷¹⁾.

1- Goa'nın Zabtı:

Affonso d'Albuquerque, 3 Ocak 1510'da Kaliküt'e saldırıp da başarılı olamayınca⁽²⁷²⁾, 10 Şubat 1510 tarihinde Kızıldeniz-Hindistan yolunu kapatmak ve Müslüman kuvvetlerini yok ederek Mısır Sultanının donanmasını yakmak için⁽²⁷³⁾, 23 gemi ve 1300 kişi ile⁽²⁷⁴⁾ Koçin'den Kızıldeniz'e doğru yola çıkmıştı⁽²⁷⁵⁾. Ancak kendisine yardımcı olarak katılan Hint gemilerindeki denizcilerin Goa'nın zayıf ve karışık durumundan bahsederek onu buraya yönlendirmeleriyle⁽²⁷⁶⁾, 28 Şubat'ta Goa'ya geldi. Affonso d'Albuquerque 4 Mart 1510 tarihinde Bicapur Sultanı Yusuf Adil Han⁽²⁷⁷⁾ (1487-1511) yönetiminde bulunan Goa'yı zabtetti⁽²⁷⁸⁾.

²⁷⁰ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.488, Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.63 vd.

²⁷¹ R. Luraghi, a.g.e., s. 117.

²⁷² R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; K.M. Panikkar, a.g.e., s.38-39.

²⁷³ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10.

²⁷⁴ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489.

²⁷⁵ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10; R.C. Majumdar, *Malabar And The Portuguese*, s.424.

²⁷⁶ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489.

²⁷⁷ Yusuf Adil Han hakkında geniş bilgi için bkz. V.D. Mahajan, *The Delhi Sultanate*, Delhi 1970, s.269 vd.; W. Haig, "The Five Kingdoms Of The Deccan, A.D. 1527-1599", *The Cambridge History India III*, Delhi 1958, s.433 vd.; P.M. Joshi, "The Bahmani Kingdom", *The Delhi Sultanate*, (nşr. R.C. Majumdar), Bombay 1960, s.263-269; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.296.

Daha sonra Yusuf Adil Han, 20 Mayıs 1510'da yaptığı bir taarruzla⁽²⁷⁹⁾ Goa'yı geri almışsa da Bicapur'da çıkan bir isyan sonucu Goa'dan ayrılınca, Affonso d'Albuquerque Kasım 1510'da burayı tekrar ele geçirmiş⁽²⁸⁰⁾ ve kendisine karargâh yaparak bütün gücünü bu merkezde toplamıştı⁽²⁸¹⁾.

2- Malakka'nın Zabtı:

Portekizliler Malabar kıyısına hakim olmakla Hint deniz ticaretini kontrol altına alamadılar. Müslüman ve Hintli tacirler, bu ticaret güzergâhını biraz daha güneye kaydırarak, adeta Malabar'ı saf dışı bırakırcasına, Malakka Boğazı vasıtasıyla Endonezya ile bağlantıyı sürdürmeye devam ettiler⁽²⁸²⁾. Malakka Boğazı, Atlas Okyanusu'ndan gelen güzergâhın Arabistan İran ve Hindistan hattı ile Endonezya, Çin ve Japonya'ya yani Hint Okyanusu ile Büyük Okyanusu birbirine bağlıyordu. Affonso d'Albuquerque buranın tabii beynelmilel bir liman ve gümrük kapısı olduğunu, bundan dolayı burayı almadan Hint Okyanusu hakimiyetinin imkânsız olacağını, kısa sürede idrak etti. Bu yüzden mezkûr sahaya hakim olmak ve hasseten Çin ile Japonya'da üsler kurabilmek için buraya yöneldi⁽²⁸³⁾. Eğer Malakka Boğazı kontrol altına alınırsa,

²⁷⁸ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10; K.M. Panikkar, a.g.e., s.39.

²⁷⁹ M.Y. Mughul, a.g.e., s.52 vd.

²⁸⁰ K.M. Panikkar, a.g.e., s.39; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10; Bu muharebede 300 Türk ile yaklaşık 6.000 yerlinin öldürüldüğü, ayrıca Affonso d'Albuquerque'in 100 büyük top, hatırı sayılır miktarda daha küçük toplar, 200 at ve savaş malzemesi ele geçirdiği söylenir. Bkz. F.C. Danvers, The Portuguese In India I, London 1894, s.210'dan naklen M.Y. Mughul, a.g.e., s.53 vd.

²⁸¹ R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.425; K.M. Panikkar, a.g.e., s.41.

²⁸² K.M. Panikkar, a.g.e., s.39.

²⁸³ K.M. Panikkar, a.g.e., s.40.

baharat ticareti doğuluların elinden alındığı gibi, Kahire, İskenderiye, Cidde, Mekke v.s. gibi merkezler de zayıflayacaktı. Venedikliler ise bu ticareti artık Lizbon ile yürütmek durumunda kalacaklardı ki Malakka'nın işgaliyle birlikte Portekiz kralı bunu açıkça beyan ediyordu⁽²⁸⁴⁾.

Bu şartlar altında Affonso d'Albuquerque 19 gemi⁽²⁸⁵⁾, 800 Avrupalı ve 600 Hintliden oluşan bir filo⁽²⁸⁶⁾ ile Nisan veya Mayıs ayında⁽²⁸⁷⁾ Koçin'den Malakka'ya hareket etmiştir⁽²⁸⁸⁾ 25 Temmuz 1511 tarihinde ilk saldırıyı yapmış, Ağustos 1511'de yapılan ikinci saldırıda Malakka'yı zaptetmiş⁽²⁸⁹⁾ ve burayı elinde tutabilmek için "The Famous" (Meşhur) adlı çok kuvvetli bir kale yaptırmıştı⁽²⁹⁰⁾. Bu çok önemli bir işgaldi ve Portekiz Kralı Manoel, Papa X Leo'ya bu müjdeyi verdiği zaman, Papa çok memnun olmuş görülmemiş şahşaha ve debdebeler içinde halka açık bir dizi törenler düzenleyerek, Portekizlilere teşekkür ve Tanrı'ya da şükretmiştir⁽²⁹¹⁾.

3- Aden Kuşatması:

²⁸⁴ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.11; K.M. Panikkar, a.g.e., s.40.

²⁸⁵ K.M. Panikkar, a.g.e., s.40'da bu gemilerin sayısı 18 olarak verilmektedir.

²⁸⁶ H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489.

²⁸⁷ Bu tarih, E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.11'de Nisan ayı; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.489'da Mayıs ayı olarak belirtilmektedir; K.M. Panikkar, a.g.e., s.40 vd. ile; R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.425'te ise konuyla ilgili ayrıntılı malumat verilmemektedir.

²⁸⁸ K.M. Panikkar, a.g.e., s.40 vd.

²⁸⁹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.11; Bu hususta M.Y. Mughul, a.g.e., s.53'de ilk saldırı tarihi olan 25 Temmuz 1511'i, Malakka'yı işgal tarihi olarak vermektedir.

²⁹⁰ M.Y. Mughul, a.g.e., s.53.

²⁹¹ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.11 vd.

Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'in tahta çıktığı yıl olan 1512 yılı Ocak ayında Malakka'dan Koçin'e dönen Affonso d'Albuquerque, Hint Okyanusunda "Rumiler -yani Osmanlılar- geliyor" söylentisini duyduğu zaman telaşlanmış, Portekiz Kralı Manoel'e bir mektup yazarak⁽²⁹²⁾ kısa sürede Kızıldeniz'e yapılacak olan seferin hazırlıklarını yapmıştır. Çünkü Portekiz Kralı, yeni talimatında Kızıldeniz girişinin kapatılmasını istiyordu. Bunun üzerine Affonso d'Albuquerque, Şubat 1513'te 24 gemi, 1700 Portekizli ve 1.000 Hindistan yerlisinden oluşan bir donanma ile Kızıldeniz'e doğru yola çıktı⁽²⁹³⁾. İlk olarak Aden'e saldırdıysa da Emir Mircan tarafından muhafaza edilen kale alınamamıştır⁽²⁹⁴⁾. Cidde'ye kadar ulaşamayacağını anlayan d'Albuquerque, Kamaran adasından su ikmali yaptıktan sonra, Ağustos 1513'de Diu ve Chavl (Çavl) üzerinden Goa'ya dönmek zorunda kaldı⁽²⁹⁵⁾.

4- Portekiz-Safevi ittifakı:

Bu sırada Şah İsmail Safevi (1500-1524) tarafından Bicapur, Hürmüz ve Gücerat Sultanına gönderilen elçi Keynannor'da Affonso

²⁹² Nisan 1512'de Portekiz Kralı Manoel'e yazdığı mektupta Rumilerin henüz gelmediğini, bu söylentilerin asayiş bozmak ve güvensizlik meydana getirmek için çıkarılmış olabileceğini ve kendisinin de Kızıldeniz'e gideceğini belirtiyordu. Bkz. E.D. Ross, "The Portuguese In India", a.g.e., s.11.

²⁹³ S. Özbaran, a.g.e., s.78; bu hususta E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.11'de donanmanın gemi sayısını vermeyerek 1.000 Portekizli ve 400 Hintlinin olduğunu belirtirken; M.Y. Mughul, a.g.e., s.54'de 7-8 Şubat 1513 tarihinde 20 gemilik bir donanma olduğunu kesin olmamakla birlikte belirtmektedir.

²⁹⁴ S. Özbaran, a.g.e., s.78; Aden'in alınamaması, Kızıldeniz ticaretiyle birlikte Cidde, Mekke ve Medine'nin istikbalini de emniyet altına almış oluyordu. K.M. Panikkar, a.g.e., s.?.; bkz. M.Y. Mughul, a.g.e., s.57 vd.

²⁹⁵ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.12.

d'Albuquerque ile Memlûk ve Osmanlılara karşı işbirliği yapmayı görüşmüştür⁽²⁹⁶⁾. Affonso d'Albuquerque'de Osmanlıların Hindistan'a gelme, ihtimaline karşı onunla beraber mukabil bir elçi sıfatıyla Miguel Ferreira'yı Şah İsmail'e göndermiştir⁽²⁹⁷⁾. Bu elçiler Hürmüz'de bulunduğu sırada da Affonso d'Albuquerque 1515 yılında 27 gemi ve yarısını paralı Hintlilerin oluşturduğu 3.000 civarında askeriyile Hürmüz'ü işgal etmiş⁽²⁹⁸⁾ ve burada Portekiz hakimiyetini kurunca Hürmüz'e sahip çıkan Şah İsmail Safevi ile olan münasebetleri de sona ermişti⁽²⁹⁹⁾. Kasım ayında Hindistan'a hareket eden Affonso d'Albuquerque 15 Aralık'ta Goa'ya vardı ve 16 Aralık 1515'de Goa'da öldü⁽³⁰⁰⁾.

296 M.Y. Mughul, a.g.e., s.63 vd.

297 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.12.

298 S. Özbaran, a.g.e., s.79.

299 M.Y. Mughul, a.g.e., s.65.

300 Affonso d'Albuquerque'den sonra sırasıyla Hindistan'a gönderilen genel valiler şunlardır:

27 gemilik donanmasıyla, Şubat 1516 Logo Soares, 24 gemilik donanmayla Aralık 1518 Diogo Lopes de Sequeira, Eylül 1521 Duarte De Menezes, Bu arada 1521 yılında Portekiz Kralı Mancel'in yerine III. John geçmiş ve 64 yaşındaki Vasco Da Gama'yı Eylül 1524'de genel vali atamıştır. Vasco Da Gama, aynı senenin yılbaşında ölmüş ve Koçin'e gömülmüş 1538'de Portekiz'e nakledilmiştir.

1524-1526 Henrique de Menezes

1526 1526 Lopo Vaz de Sampaya

Kasım 1529 Nino da Cunha, 11 gemiyle, Eylül 1538 Garcia de Noronha (Büyük Affonso d'Albuquerque'in yeğeni olup, 1534'de Papa III. Paul'un bir tebliğiyle ilk Goa Piskoposu ünvanını alarak gelen yeni vali buna binaen Goa'da bir Piskoposluk kurdu).

1540 Noronha

62 gemiyle Şubat 1541 Estavao Da Gama (Vasco Da Gama'nın ikinci oğlu)

1542 Martin Affonso de Sousa (Beraberinde büyük Cizvit Francisco Xavier'i de getirdi).

Ağustos 1545 Dom Joao de Castro (Onun ölümüyle doğu sularında Portekiz gücü ve prestiji çökmeye başladı).

1548 Garcia de Sa.

Ağustos 1549 Jorge Cabral

Kasım 1552 Dom Affonso de Noronha

1554 Pero de Mascaranhas

Haziran 1555 Francisco Barreto (Onun zamanında Portekiz Kralı

5- Affonso d'Albuquerque'in Kara Siyasetinin Esası:

Francisco d'Almeida'nın halefi olan Affonso d'Albuquerque, Hindistan'da kara hakimiyetini kurarken, Müslümanları tesirsiz hale getirmeye çalıştı. Bunun için en küçük idari birimler için bile, açtığı okullarda Hinduları yetiştirerek ve Portekizlileri yerli kadınlarla evlenmeye kışkırtarak yeni bir halk ile yeni bir sistem oluşturmaya gayret gösterdi. Aynı zamanda bu sistemin müdafii olacak olan yeni bir ordunun da Portekiz subayları tarafından yetiştirilmesine önem verdi⁽³⁰¹⁾.

Bununla beraber Goa, Malakka, Hürmüz ve Sokotra adasında Portekiz sömürgeleri kurdu. Kısaca deniz gücü olarak kurulan Portekizlilerin ticari gücü, karşı konulmaz bir konuma geldi⁽³⁰²⁾.

Vasco Da Gama'nın önderliğini yaptığı bu acımasız ve kanlı sistem, Portekiz'e ait olmayan bütün ticareti silip süpürmekle sonuçlandı. Aynı zamanda Portekizliler, filolarını yerleştirmek, devamlı garnizonlar kurmak ve ticareti tekellerine almak için kıyıları boyunca kaleler ve deniz üsleri kurdular. Önce Koçin, sonra Keynannor, ardından Goa, Diu, Seylan, Sokotra ve Babülmendep bu sistemin direkleri oldu. Portekizlilerin istilasını durdurmak için

---

III. John ölmüş yerine Dom Sebastian geçmiştir).

Eylül 1558 Dom Constantino of Braganza

1568 Dom Luiz de Atayde

Eylül 1571 Antonino de Noronha

1578 Dom Diego de Menenez

(1580 Alacantara savaşından sonra Portekiz ve İspanya birleşmiş ve yeni rejim Hindistan'a Dom Francisco Mascarenhas'ı göndermiştir).

1581 Dom Francisco Mascarenhas

Bu tarihten itibaren Hint sularına gelen diğer Avrupalılar ile mücadele hızlanmış ve Portekiz tekeli yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Geniş bilgi için bkz.E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.12 vd.

301 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.64 vd.

302 T.W. Waalbank, a.g.e., s.55.

Memlûkluların ve Venediklilerin umutsuz girişimleri ile başarısızlıkla sonuçlandı⁽³⁰³⁾.

E- KIZILDENİZ VE HİNT OKYANUSUNDA TÜRK-PORTEKİZ MÜCADELESİ:

Hindistan'a yönelen Portekizliler, yolları üzerinde bulunan Doğu Afrika, Kızıldeniz ve Arabistan yarımadasının güneyinde bir takım üsler kurmak istemeleriyle, Memlûk nüfûz sahasını işgal ediyorlardı. Hindistan'da ise Hintliler, gerek ateşli silahları bilmedikleri için gerekse de ilk defa kuzey geçitlerinden değil de denizden gelen yeni tehlikeye karşı hazırlıksız oldukları için, zamanın modern ateşli silahlarıyla mücehhez bulunan Portekizlilere karşı koyamamış, bunun sonunda ise Mısır'daki Memlûkları ve daha sonra da Osmanlıları yardıma çağırmışlardır⁽³⁰⁴⁾.

a- Portekiz-Memlûk Mücadelesi

Portekizlilerin Memlûk limanlarına zarar vermeleri bir tarafa, ticareti tekellerine almaları ve Akdeniz ticaretini Lizbon'a yöneltmeleri sonucunda, Memlûklularla birlikte Venedikli tacirler de zor durumda kalmıştır. Bunlardan mal alan Alman tüccarlar Lizbon'a gitmek zorunda kaldığı gibi 1504 yılında Venedik kadırgaları, İskenderiye ve Beyrut'ta baharat bulamamışlardır⁽³⁰⁵⁾.

1- Memlûk-Venedik İttifak Teşebbüsü:

Mısır'a büyük kazanç sağlayan ticaretin, Portekizliler tarafından tehdit edilmesi üzerine Portekizlileri Umman denizinden

---

³⁰³ R. Luraghi, a.g.e., s. 116.

³⁰⁴ M.Y. Mughul, a.g.e., s.33.

³⁰⁵ F. Brudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, İstanbul 1989, s.367.

çıkarmaya karar veren Memlûk Sultanı Kansuh el-Gûri (1501-1517), meseleyi ilk önce sulh yoluyla, diplomatik kanallardan halletmek istediye de başarılı olamadı⁽³⁰⁶⁾.

1505 yılında Portekizlilerin Cidde'ye kadar sokulmaları⁽³⁰⁷⁾ mukabilinde, Kansuh el-Gûri, mağribilerden, silahlı sipahilerden ve umumiyetle de Türkmenlerden müteşekkil bir donanmayı Hint denizine gönderirken⁽³⁰⁸⁾ tercümanı Emir Tağrı Birdi'yi, de Nisan 1506'da Venedik'e, yardım temini için göndermiş fakat Venedik'teki iç karışıklıklar yüzünden yardım temin edilememiştir⁽³⁰⁹⁾.

2- Memlûklara Osmanlı Yardımı:

1507 yılında Tristao d'Cunha ile Affonso d'Albuquerque, Hindistan hac yolunu kapatıp, Sokotra adasını da zaptettiği zaman⁽³¹⁰⁾, Hintli hükümdarlar Memlûk sulatanından yardım

306 Bunun için Kansuh el-Gûri, Sion dağındaki Sion manastır muhafızlarından Fra Mauro'yu, Portekiz tecavüzünü ve Hint Okyanusundaki ticareti inhisarları altına alma niyetlerini protesto etmek için Papa II. Julius'a, İspanya Kralı Ferdinand'a ve Portekiz Kralı Manoel'e elçi olarak gönderdi. Aynı zamanda Papa'ya Hint Okyanusundaki tahribatlarının hesabını sormazsa, Memlûk Sultanlığı'ndan olup, bütün Hıristiyanlarca mukaddes sayılan yerleri tahrip edeceğini ve Hıristiyanlara, Hıristiyan ülkelerde Müslümanlara yapıldığı gibi muamele edileceğini tehdit yollu bir ifade ile bildirip, kendisinin Portekiz İspanya Kralları ile temasa geçmesini istedi. Papa II. Julius bu tehditlerden dolayı büyük bir endişe duymuş ve meseleyi Portekiz Kralı ile müzakere etmişti. Bu durum karşısında Kral Manoel, Portekiz kuvvetlerinin kâfi derecede güçlü olduğunu, kısa sürede Mekke'yi işgal edebilecek ve Medine'deki Hz Muhammed'in mezarını tahrip edebilecek durumda buldukları hakkında Papa'yı ikna etti. Kral Manoel'in teminatının Papa'yı endişelerinden kurtarması Fra Mauro'nun ziyaretini başarısızlıkla sona erdirdi. Bkz. M.Y. Mughul, a.g.e., s.35.

307 H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.487; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.8.

308 M.Y. Mughul, a.g.e., s.36-37.

309 M.Y. Mughul, a.g.e., s.36-37.

310 K.M. Panikkar, a.g.e., s.38.

istemişlerdi⁽³¹¹⁾. Bunun üzerine, Cidde valisi Emir Hüseyin kumandasında, büyük bir donanma Hindistan'a gönderilmiş ve Ocak 1508'de Çavl'da Portekiz donanmasını yenmişti⁽³¹²⁾. Portekizliler de bunun intikamını Şubat 1509'da Diu'da Emir Hüseyin'in donanmasını yenerek almışlardı⁽³¹³⁾.

Bundan dolayı Kansuh el-Güri, Emir Alan'ı 1509 yılında Osmanlılardan yardım temin etmek maksadıyla, II. Bayezid'a göndermiş, 1510 yılında Edirne'ye giden Emir Alan, Osmanlı yardımını temin etmişse de bu yardım yerine ulaşamamıştır⁽³¹⁴⁾. Yine Memlûk Devleti'ne ait Emir Mehmed kumandasındaki silah ve cephane yüklü 28 geminin, 14 Eylül 1510'da Ayas Kalesi yakınlarında Frenkler tarafından ele geçirilmesinden⁽³¹⁵⁾ sonra, Osmanlı Sultanı II. Bayezid, 30 gemi inşa edebilecek bir yardım göndermiştir. Fakat bu da Ayas Kalesi yakınında Rodos Şovalyeleri tarafından ele geçirilmiş, en sonunda 1511 yılı başında göndermiş olduğu yardım yerine ulaşabilmiştir⁽³¹⁶⁾.

3- Portekizlilerin Kızıldeniz Başarısızlığı:

311 Çağdaş tarihçiler olan Zeynü'd-Din, Ad-Deyba ve Uluğ Hani'den naklen M.Y. Mughul, a.g.e., s.39.

312 R.C. Majumdar, "Malabar And The Portuguese", s.424.

313 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.10.

314 8 Kasım 1510 tarihli Edirne'deki Venedik elçisinin raporuna göre gerekli malzeme ve uzmanlarla beraber küçük bir donanma, Kemal isminde bir Türk'ün kumandası altında İstanbul'dan İskenderiye'ye gönderilmiş, fakat bu donanma fırtına dolayısıyla Samor yakınlarında parçalandığından İskenderiye'ye vasil olamamıştır. Bkz. M.Y. Mughul, a.g.e., s.49 vd.

315 Piri Reis, Kitab-ı Bahriye, (Nşr. F. Kurdoğlu, A.H. Alpagot), İstanbul 1935, s.749.

316 1511'de gönderilen bu yardımın içinde Sultan Kansuh'a bir zırh gönderilmiş ayrıca 300 tüfek, 3.000 ok, 40 kantar iyi cins barut, 2.000 gemi küreği ve bunlardan başka bakır, demir, makara, halat, organ, demir kanca ve gemiler için lüzumlu olan bir çok malzeme vardı. Bkz. M.Y. Mughul, a.g.e., s.51.

1513'de Affonso d'Albuquerque'in Kızıldeniz seferi başarısızlıkla sonuçlanınca, 1515'de Kansuh el- Gûri'nin gönderdiği ve aslen Anadolu'dan gitme bir Türk olan Selman Reis ile Hüseyin Bey'in deniz seferleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁽³¹⁷⁾. Bu sırada Affonso d'Albuquerque de gönderdiği elçi vasıtasıyla Şah İsmail Safevi ile ittifak kurmaya çalışıyordu⁽³¹⁸⁾. Affonso d'Albuquerque'in halefi olan Lopo Soares, Şubat 1516'da Aden'i alıp Cidde'yi de zaptetmek istemişse de Selman Reis'in korumuş olduğu şehir alınamamıştır⁽³¹⁹⁾. Daha sonra ise 1517 yılında da Osmanlılar Mısır'ı fethederek Memlûk Devleti'ne son verince Memlûk-Portekiz mücadelesi de tabii olarak sona ermiştir.

b- Osmanlı-Portekiz Mücadelesi:

Affonso d'Albuquerque'in halefi olan Lopo Soares'ten sonra 1520'de Portekizin Hindistan genel valisi bulunan Diago Lopes de Sequiera 24 gemiden ibaret bir donanma ile Osmanlı nüfûz sahası içinde bulunan Kızıldeniz'e girip, Habeş Kralına bir elçi gönderdiyse de fazla bir varlık göstermeden geri çekildi. 1523'de tekrar gelerek elçiyi aldı ve geri döndü⁽³²⁰⁾. Fakat Osmanlılar bunu hiç iyi karşılamadılar ve Hindistan'dan gelen davetleri değerlendirerek bir Hint seferinin hazırlıklarına başladılar.

1- Osmanlıların Hint Seferinin Sebepleri:

Gerek Harameyn'i muhafaza etmek vazife ve mükellefiyeti gerekse de Hint Okyanusunda ve Kızıldeniz'de Müslüman hacıları ve tüccar gemilerini tehdit eden Portekiz tehlikesi karşısında,

³¹⁷ C. Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti, İstanbul 1974, s.5-6.

³¹⁸ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.12.

³¹⁹ C. Orhonlu, a.g.e., s.7.

³²⁰ C. Orhonlu, a.g.e., s.7-8.

Osmanlı İmparatorluğu, mezkûr sahalarda tedbirler alarak faaliyetlerde bulunuyordu ki Selman Reis'in Kızıldeniz'deki faaliyetleri bu cümleden sayılabilir⁽³²¹⁾. Hint Okyanusuna yönelik faaliyetler için ise Türkler, Mısır'ın fethinden itibaren harekete geçmek üzere on yıl beklemek zorunda kalmıştır. Ancak bu süre içinde 1529'da Nil ile Kızıldeniz arasında bir kanal inşasına başlanmış, fakat bu hazırlıklar, Akdeniz'deki düşmanlarını göğüslemek zorunda kalmasından ötürü kesintiye uğramışlardı. 1538'de bir taraftan Preveze zaferi diğer taraftan Süleyman Paşa Hint deniz seferinin hazırlıklarını yapmıştır⁽³²²⁾. Bu arada 1520'den beri Habeşistan'da Müslüman-Hıristiyan çatışması sürmekte ve Osmanlılar da Portekizlilerden daha ziyade tabii taraftar yani bir nevi garantör olarak olayın içerisinde yer almaktaydılar⁽³²³⁾.

Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi hazırlıkları sürerken yalnız Hint devletlerinden değil, Aceliler başta olmak üzere Endonezya devletçikleri ve hatta Seylan ve Kaliküt gibi mecusi devletlerden bile İstanbul'a elçiler gelerek, Portekizlilere karşı Osmanlı yardımını talep ederken, Müslüman olmayı dahi vaad ediyorlardı⁽³²⁴⁾.

2- Osmanlı Tehlikesi Karşısında Portekiz Tedirginliği:

Portekiz Kralı ise, Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Süveys'te 80 harp gemisi teçhiz ettiği haberini almıştı. Bu haberden sonra, Hindistan'da Portekizlilere yaklaşan tehlikeyi görerek, bir taraftan Hindistan'a yollayacak bir imdat filosunun hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da çok canlı bir diplomasi yürüterek

321 C. Orhonlu, a.g.e., s.13-14.

322 F. Braudel, a.g.e., s.369.

323 C. Orhonlu, a.g.e., s.24-28.

324 Saffet, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi", Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, I-II/10, İstanbul 1329, s.611.

Avrupa Hıristiyan prenslerine imdat çağrısında bulunuyordu⁽³²⁵⁾.

Portekiz Kralının mali vaziyeti Hindistan'a bir imdat filosu gönderebilmek için müsait olmadığından o zaman papalık nezdinde elçisi bulunan D.Pedro Mascerenhas'a 29 Aralık 1537 tarihinde şu talimatı vermiştir.

"Papa'ya ehemmiyetle arzediniz ki, Sultan Süleyman deniz harbi için hazırlıklarını yapıyor ve ayrıca Hindistan Müslüman hükümdarları bize karşı harp hazırlıklarını yapıyorlar. Bütün Hindistan tehlikeye düşmüştür"⁽³²⁶⁾.

Hindistan'da Portekizlilere karşı artan nefret neticesinde umumi bir İslâm ittifakından ve bu ittifaktan doğan tehlikeden korkmak lazım geliyordu. Zira Hindistan'da umûmi durum, Kanuni Sultan Süleyman'ın yapabileceği büyük deniz ve kara harekâtına çok müsait görünüyordu. Portekiz Kralı, Sultan Süleyman'ın böyle bir fırsatı kaçırmayacağını düşünerek, büyük bir telasa düşmüş ve imdat filosu için maddî yardım temin etmek maksadıyla, Roma'da bulunan elcisine verdiği yukarıdaki 29 Aralık 1537 tarihli talimatı söyle tamamlıyordu.

"Hindistan'dan gelen son raporlara göre Komorin Burnu'nda 50.000 Hintli Hıristiyan olmuştur. Haklı olarak bütün Hindistan'ı dinimize çevirmeyi ümid ediyoruz. Buna rağmen Papa Portekiz papazlarından iki misli haraç keseceğine bize Türklere karşı Hint harbi için maddî yardımlar yapsın"⁽³²⁷⁾.

Fakat Papa, Türk donanması henüz denize açılmadığı için vaziyeti Portekiz kralı kadar vahim görmek istemedi ve Portekiz kralına verdiği ilk cevapta "Hindistan ne kadar büyük bir tehlikeye maruz olursa olsun Türk tehlikesi elân Avrupa'da aynı derecede büyüktür ve her zamandan ziyade büyüktür" dedi⁽³²⁸⁾.

Bu sözleriyle Papa, İmparator V. Şarl'ın durumunun daha kötü

325 H. Melzig, a.g.e., s.47.

326 H. Melzig, a.g.e., s.47.

327 H. Melzig, a.g.e., s.68.

328 H.Melzig, a.g.e.,s.48.

olduğunu imâ ederek, asıl yardımın ona lazım olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Portekiz kralı, maddî yardım temini için bir taraftan Hindistan'daki memuriyetleri para mukabilinde verirken diğer taraftan da Hindistan'da görev yapıp da servetlerle dönenlerden borç para alma yoluna gidiyordu.

3- Osmanlı Hint Seferi ve Avrupa'daki Akisleri:

Bu durumda 22 Haziran 1538'de hareket eden Hadım Süleyman Paşa'nın donanması, Hintli racaların ihaneti yüzünden 5 Ekim 1538'de kuşattığı Diu'yu dahi fethedemeden 6 Kasım 1538'de sonuçsuz bir şekilde geri dönmek zorunda kaldı⁽³²⁹⁾. Fakat Hint sularındaki "Türkler geliyor" tedirginliği XVI. yüzyılın sonuna kadar devam etti. Portekizlilerin Hindistan'daki savaşı, papalık tarafından yakinen destekleniyor ve kamuoyu oluşturularak, haçlı birliği tesis edilmeye çalışılıyordu. Roma'da Papa III. Paul'un 18 Haziran 1539 tarihli beyannamesinde;

"Portekiz Kralının zaferi ve Türklerin Hindistan'da mağlubiyeti için Tanrı'ya dua edenlerin Portekiz kralının diyarlarında bütün günahları affedilmiştir. Aç bir kurt gibi Hıristiyanların kanına susamış olan Türkler Hindistan'ı istilâ ediyorlar ve bütün Hindistan'ı tehdit ediyorlar" diyordu⁽³³⁰⁾.

Diğer taraftan Portekiz Kralının yardım isteğine karşı Papa; Osmanlıların Avrupa'da da Hıristiyanları sıkıştırdığını bildirerek, kendisinin Portekiz Kralından daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu söylüyordu⁽³³¹⁾.

Hindistan'dan Lizbon'a gelen haberler de her geçen gün

³²⁹ Geniş bilgi için bkz. C. Orhonlu, a.g.e., s.15-21; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.15; K.M. Panikkar, a.g.e., s.42 vd.

³³⁰ H. Melzig, a.g.e., s.69.

³³¹ Papalık nezdinde bulunan D. Pedro Masceranhas'ın Perugia'dan Portekiz Kralına gönderdiği 21.9.1539 tarihli rapor bkz. H. Melzig, a.g.e., s.70-71.

kötüleşmekte idi. Hindistan'dan gelen raporlarda "Bu sene de Türkler bize taarruz ederlerse vay halimize", "inşaallah Türkler bu sene de Hindistan'a saldırmazlar" gibi temenniler sıklaşmaktaydı⁽³³²⁾. Çünkü artık Hindistan'da Portekiz çözümleri başlamıştı.

Ruy Lour de Tavora'nın Bassein'den Portekiz Kralına gönderdiği 3.1.1540 tarihli raporda:

"Büyük Türk Hindistan'ın kapılarındadır. Eylül'de galiba bize saldıracaktır. Fakat askerlerimizin hepsi dağılmıştır. Çoğu, maaşlarını alamadıklarından, Hint prenslerine kaçmışlar ve Müslüman olmuşlardır. Diu'da 200 adam, Bassein'de 400 adam birden kaçmışlardır"⁽³³³⁾ denilmekteydi. Bu durumda Portekiz Kralı ise Osmanlı İmparatorluğu'yla anlaşmanın yollarını aramaktaydı. Bu amaçla Portekiz Kralının Cristovam de Souza'ya Lizbon'dan gönderdiği 27.4.1540 tarihli mektupta:

"Derhal elçim olarak Papa nezdine gidiniz. Başlıca gaye şudur: İmparator V. Şarl, Sultan Süleyman ile akdettiği mütarekeye beni de dahil etmelidir. Yoksa Büyük Türk bütün kuvvetiyle beni Hindistan'da vuracaktır"⁽³³⁴⁾.

4- Osmanlıların Hint Deniz Seferinin Sonuçları:

Görüldüğü gibi Hadım Süleyman Paşa'nın, Portekizliler nezdinde büyük korku uyandıran 1538 Hint seferinden ümit edilenler, elde edilemedi. Fakat Osmanlılar Aden ve Zebid'de tesis ettikleri üsler vasıtasıyla, güney ticaretini Portekizliler aleyhine kontrol edebilecek bir duruma gelmişlerdi. Ayrıca Güney Arabistan sahillerinde bulunan Müslüman tüccar devletlerini de kendilerine celbetmeğe muvaffak olmuşlardı. Portekizliler ticari menfaatlerine büyük darbe vuran bu seferden sonra yenilerini beklediler. Fakat bu

³³² Koçin'de bulunan Portekiz kumandanı D. Rebello'nun Portekiz Kralına gönderdiği 6.1.1540 tarihli rapor. Bkz. H. Melzig, a.g.e., s.57 vd.

³³³ H. Melzig, a.g.e., s.73.

³³⁴ H. Melzig, a.g.e., s.73.

endişeleri tahakkuk etmedi⁽³³⁵⁾. Çünkü Osmanlı imparatorluğu Avrupa ve İran ile ilgilenmek zorunda kalmıştı. Portekizliler ise sarsılan nüfuzlarını telafi maksadıyla, 1541'de D. Estavao d'Gama komutasında bir filoyu Osmanlı filosunu yakmak için Kızıldeniz'e göndermişlerse de başarılı olamamışlardır⁽³³⁶⁾.

1551'de Piri Reis kumandasındaki Osmanlı donanması, Hürmüz'ü yağma etmiş⁽³³⁷⁾, 1554'de Seydi Ali Reis Portekizlilerle başarılı muharebeleri yapmış fakat fırtınaya yenik düşerek Gücerat'a sığınmış ve kara yoluyla Osmanlıya dönmüştür. Bunun arkasından⁽³³⁸⁾, 1569'da Bicapur, Ahmednagar ve Kaliküt devletleri Portekiz'e karşı ittifak yapmışlar, 1581'de II. Philip Portekiz'i İspanya'ya katmıştır.

H. Melzig'e göre; Eğer Avrupa ve İran unsuru olmayıp da şartlarda müsait olsaydı ve Kanuni Sultan Süleyman da Hindistan'ı fethederek, Portekizlileri Hindistan'dan kovmayı ciddi olarak isteseydi, bunu Amiral Hayreddin Paşa'yı 80 gemi ile göndererek mükemmelen yapabilirdi. Çünkü Hindistan'ın kapıları açık bulunuyordu. Fakat bu açık kapıya Türkler değil Flemenk, Fransız ve daha sonra da İngilizler göz dikmiş bulunuyorlardı⁽³³⁹⁾.

335 C. Orhonlu, a.g.e., s.20.

336 C. Orhonlu, a.g.e., s.20 vd.

337 C. Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Piri Reis", Belleten XXXIV/134, Ankara 1970, s.235-254.

338 Ş. Turan, "Seydi Ali Reis", İ.A.X, (M.E.B.) İstanbul 1993, s.528-531.

339 H. Melzig, a.g.e., s.60.

İKİNCİ BÖLÜM

(İNGİLİZ HAKİMİYETİNİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER VE İNGİLİZ DOĞU HİNT KUMPANYASI'NIN KURULMASI)

Hindistan'da İngiliz hakimiyetini hazırlayan gelişmeler oldukça uzun bir hazırlık safhasının neticesinde ortaya çıkmıştır. Zira bu gelişmelere bağlı olarak Hindistan'da İngiliz hakimiyetine vesile olacak olan şirket basit turizm amaçlarıyla değil aksine büyük idealist fikirlerin organizasyonlar şeklinde inkişaf ettiği siyasi, iktisadi ve dini ideallerin gerçekleştirilebilmesi zarureti sonucunda ortaya çıkmıştır. Böylelikle İngilizler bir yerde dışarıya acılmaya kendilerini mahkûm etmişlerdir. Bunun da sebeplerini; coğrafi, iktisadi ve siyasi amiller olmak üzere üç grupta izah edebiliriz.

1- Coğrafi Amiller:

Coğrafi bakımdan dört tarafı denizlerle çevrilmiş olan Büyük Britanya Adaları, yaşamak için dünyanın sert ve çetin yerlerinden biridir⁽¹⁾. Yeryüzü şekilleri itibarıyla nehir ve kara ulaşımına fazla bir engel teşkil etmemesine rağmen sınırlı tarım alanlarının kullanılmaması İngilizleri bir taraftan balıkçılığa, denizlere ve kümes hayvancılığına yöneltirken⁽²⁾ diğer taraftan iklimin şiddeti, toprağın azlığı ve münbit olmaması onları daima dışarıda hayat menbaları aramaya mecbur etmiştir⁽³⁾. Sert iklimde insan hem çok yemek, hem iyi giyinmek mecburiyetindedir. Bunları temin edebilmek için de mütemadiyen denizler, fırtınalar ve tabiat şartlarıyla ısrarla mücadele etmek durumundadır.

---

¹ A. Ağaoğlu, İngiltere ve Hindistan, İstanbul 1929, s.12.

² G.M. Trevelyan, History Of England, London 1945, s.3 vd.

³ A. Ağaoğlu, a.g.e., s.12.

2- iktisadi Amiller:

İktisadi bakımdan düşünüldüğü zaman, yeni ziraat sanayiinin çok geliştiği bu zamanda bile İngilizler kendi topraklarından aldıkları mahsulle senenin ancak üçte birlik bir kısmını geçirebilirler. Kalan üçte ikilik kısmını ise dışarıdan gelen gıdalara muhtaçtırlar. Bu vaziyet ise İngilizleri, nafakasını temin için vatanının dışına çıkmaya ve bu vesile ile de dünyaya yayılmaya sevk etmiştir⁽⁴⁾.

İngiliz'in şahsî teşebbüs yeteneği, azim, irade ve sebatı işte bu iklimin doğurduğu hassalardır. Kurmuş olduğu serbest müesseseler ise bu hassaları azami derecede geliştirmek için müsait bir zemin hazırlamaktadır. Mesela XVI. yüzyılın sonundan itibaren yeni parlamentarizmin gelişmeye başlamasıyla bir taraftan fert diğer taraftan da cemaat azami faaliyet göstermeye başlamışlardı⁽⁵⁾. İşte bu ferdi teşebbüsler beraberinde İngiltere'nin de hakimiyetini dünyaya yaymıştır.

Gerçekten de İngiltere'nin dışarıdaki genişlemesi eskiden beri büyük ölçüde ferdi teşebbüslerin neticesi olmuştur. İngiltere'nin gerek Afrika, Asya ve Avustralya'daki gerekse Amerika'daki sömürgelerin temellerini hep fertler, ferdi teşebbüsle kurmuşlardır⁽⁶⁾. İngiltere; Akdeniz ve Türklerle olan ticaretini 1581'de kurulan Levant Company'e⁽⁷⁾, Hindistan'ı 1600 yılında

⁴ A. Ağaoğlu, a.g.e., s.12.

⁵ İngiliz ilim ve edebiyatının üstün başarılar gösterdiği devir bu devirdir. Edebiyatta Dreyton, Taylor, Shekspir ve Milton, ulemadan ve fikir adamlarından ise Bekon, Şeftesburi, Ferkusson, Lek ve Adam Smit bu devirde yetişmişlerdir. Geniş bilgi için bkz. R. Gregory, İngiliz İlim Adamları, Londra (Tarihsiz), s.10 vd.

⁶ A. Ağaoğlu, a.g.e., s.13.

⁷ Sarah Searight, "Türkiye Tüccarları Kumpanyası", (nşr. Nesrin Moralı), Tarih Mecmuası II/10, İstanbul (1 Ekim 1977), s.84-87.

kurulan East India Company'e⁽⁸⁾, Afrika'daki muhtelif memleketlerini Niker (Ost Afrika, Sut Afrika) şirketlerine⁽⁹⁾ borçludur. Avustralya ve Amerika'daki sömürgeler ise doğrudan doğruya İngiltere'den göçmüş olan İngiliz vatandaşları tarafından tesis edilmiştir. Bu hususi müteşebbisler, kendi hesaplarına ve kendi teşebbüsleriyle bu müstemlekeleri tesis ettikten, oralarda hükümetler kurduktan ve silahla memleketler zabtettikten sonra buraları ana vatana ilhak etmişlerdir⁽¹⁰⁾.

3- Siyasî Amiller:

Siyasî bakımdan da 1558 tarihinde İngiltere tahtına çıkan Kraliçe Elizabeth⁽¹¹⁾ İspanya Kralına karşı ayaklanmış olan

⁸ W. Foster, "The East India Company 1600-1740", *The Cambridge History Of India V*, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.76 vd.

⁹ Bu kumpanya için dipnot sonradan verilecek.

¹⁰ A. Ağaoğlu, a.g.e., s.13.

¹¹ İ.H. Uzunçarşılı, "On Dokuzuncu Asır Başlarında Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", *Belleten XIII/51*, (Temmuz 1949), s.574'de bu tarihin 1588 olarak verilmesi muhtemelen baskı hatasından kaynaklanan bir yanlışlık olmalıdır. Kraliçe Elizabeth VIII. Henri'nin kızıdır. 1533'de doğmuş ve 1558'de kız kardeşi Marie Tudor'un vefatı üzerine 25 yaşında hükümdar olmuştur. Onun zamanında İngiltere, siyasî, iktisadî ve fikrî yönlerden yükselmeye başlamıştır. Onun gayretiyle Protestanlığın bir şubesi olan Anglikan mezhebi İngilizlerin resmi mezhebi olmuştur. Bu sırada Avrupa'nın en kuvvetli deniz devleti İspanya idi. Mutaassıp bir Katolik olan İspanya Kralı II. Filip, İngiliz Kraliçesiyle evlenmek istemişse de muvaffak olamamıştı. Gerek evlenme teklifinin reddi ve Protestanlığı kabul etmeleri gerekse de denizlerdeki İngiliz yayılmasını durdurarak İngilizlere hadlerini bildirmek isteyen Filip, Papa V. Sikstus'un müzaharetiyle 1588'de Britanya adasını zabta kalkıştıysa da na-mağlup armada (Invincible Armada) denilen muazzam donanmasının fırtına yüzünden dağılması ve bakiyesinin de İngiliz tarafından batırılması üzerine arzusuna nail olamamıştı. Geniş bilgi için bkz. G.M. Trevelyan, a.g.e., s.353-356.

Felemenkleri destekleyince İngiltere ile İspanya'nın arası açılmış⁽¹²⁾ İspanya'nın deniz hakimiyetine muhalif olarak her geçen gün gelişen İngiliz denizciliği, ünlü denizci Sir Francis Drake'nin 1576-1580 yılları arasında bir dünya turu yapmasıyla kendisini ispatlamıştı⁽¹³⁾. Bütün bu gelişmeler gün geçtikçe İspanya ile İngiltere'yi savaşa doğru sürüklemekteydi ki Kraliçe Elizabeth Osmanlı Sultanı III. Murad'a mektup yazıp onu İspanya üzerine kışkırtıp⁽¹⁴⁾, kendi yanına sığınmış olan Katolik Skoç Kraliçesi Mari Stuart'ı öldürtünce, İspanya Kralı II. Filip ona savaş ilan etmiş⁽¹⁵⁾ ve bu savaşın kozları yalnızca Atlas Okyanusu değil, Portekiz'in İspanya'ya tâbi olması dolayısıyla Hint Okyanusu'nda da paylaşılmıştı⁽¹⁶⁾. Görüldüğü gibi İngiltere'yi Uzakdoğu'ya sürükleyen sebeplerden biri de İspanya-Portekiz donanmasıyla mücadele ile deniz hakimiyeti meselesi olup, dolayısıyla ekonomik menfaatlerdir.

Bütün bu meselelerin asli sebebi ise yüzyıllardır tasarlandığı gibi Avrupa toplumlarının rüyası haline gelmiş ve onları ekonomik yönden ihya edecek olan Hindistan'a hakim olma fikridir. İngilizler bu konuda da önemli birikimlere sahiptirler ki, bunlardan birisi Levant Kumpanyasıdır.

2- Levant Kumpanyasının Kurulması:

Osmanlı-İngiliz münasebetlerini başlatmakla kalmayıp East India Company'e de örnek teşkil etmiş olan Levant Company,

12 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.353-356; Y.H. Bayur, Hindistan Tarihi III, Ankara 1988, s.81-82.

13 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.351-352; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.82.

14 Saffet, "III. Sultan Murad'ın İngiltere Kraliçesi Elizabeth'e Bir Namesi", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası III-IV/13, İstanbul 1330, s.814-820.

15 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.336 vd.

16 Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.82.

İngilizlere Akdeniz havzasında kazandırdıkları tecrübelerle onları Hint Okyanusu'nda da başarılı olabilecekleri kanaatini vermiştir.

b- Levant Kumpanyası

İngiltere ile Türkiye arasında ticari münasebetler 1514-1536 yılları arasında oldukça gelişmiş, bu gelişme 1550'ye kadar devam etmiştir. 1553'te Kanuni Sultan Süleyman'ın Anthony Jenkinson'a verdiği imtiyaza rağmen Avrupa'da Türk fütühatının ilerlemesiyle gerilemeye maruz kalan Avrupa devletleri bir haçlı zihniyetiyle İngiltere'ye baskı yaparak bu ticareti engellemeye çalışmışlardır. Böylece XVI. yüzyılın sonuna kadar Türkler ve İngilizler arasındaki ticari münasebetler dini taasubun etkisinden kurtulamamış ve büyük ölçüde engellenmişti. Sir Edward Osborne ile M. Richard Staper'in büyük gayretleri ile bu hususta Papa'nın bütün çabaları ve İngiltere'deki dindar zümrenin dini itirazlarına rağmen Türklerle İngilizler arasındaki bu eski ve kârlı ticaret yeniden başlatıldı⁽¹⁷⁾.

Bu dirayetli ve basiretli tüccarlar, durmuş olan ticarete yeniden başlanıldığı takdirde hasseten İngiliz kumasları başta olmak üzere⁽¹⁸⁾ pek çok emtianın satılacağını, bundan devlete gelecek faydaları, Kraliçenin alacağı gümrük resminin artacağını, gemiciliğin ilerleyeceğini, Londra şehrinin zenginleşeceğini vs. düşünerek bu ticareti yeniden tesis ve inkisaf ettirmek için çareler aramaya başladılar⁽¹⁹⁾.

Bu meyanda John Vight ve Joseph Clements adlarında iki kişiyi masraflarını karşılayarak kendi hesaplarına 1575'de İstanbul'a

---

17 Hamit Dereli, Kraliçe Elizabeth Devrinde Türkler ve İngilizler, İstanbul 1951, s.69.

18 S. Searight, a.g.e., s.84.

19 H. Dereli, a.g.e., s.69.

gönderdiler⁽²⁰⁾. Polonya yolu ile Osmanlı başşehirine ulaşan Joseph Clements, İstanbul'da birbuçuk yıl oturduktan sonra geriye döndü. Ancak bu faaliyetinin neticesinde Sultan III. Murad'tan Sır Edward Osborne'un vekili olan William Harborne'a Türk ülkelerine serbestçe girip çıkma imkânı veren bir yol tezkeresi almaya muvaffak oldu⁽²¹⁾. Alınan bu imtiyazı müteakip Joseph Clements rehberliğinde Harborne, 1578'de Londra'dan çıkarak refakatinde yanlarında bir de uşak olduğu halde Hamburg yoluyla Polonya'ya geldiler⁽²²⁾. Eylül 1578'de bu ülkede bulunan Ahmed Çavuş adlı bir Türk elçisiyle dostluk kurarak onun kervanına katılmış⁽²³⁾ ve 28 Ekim 1578'de onunla beraber İstanbul'a ulaşmışlardır⁽²⁴⁾. Burada çok büyük bir zekâ ve meharek örnekği gösteren Harborne, anlaşıldığına göre Kraliçe Elizabet'in de tavassutuyla⁽²⁵⁾, bir kaç ay sonra Türk padişahından yalnız kendisi için değil, Sır Edward Osborne ve Richard Staper için de büyük ticari imtiyazlar

---

20 Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I, İstanbul 1989, s.422.

21 H. Dereli, a.g.e., s.70 vd; İngiliz gemileri Osmanlı limanlarına ticari amaçlarla XVI. yüzyılın birinci yarısında gelmeye başladılar. İlk olarak 1553 yılında İngiliz tüccarı Anthony Jenkinson, Kanuni Sultan Süleyman'dan ticari imtiyazlar elde etmiştir. 1575 yılındaki İngiltere'nin ticari teşebbüsü ise aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya'ya karşı bir dostluk tesisini de amaçlıyordu. Geniş bilgi için bkz. Ö. Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926), Ankara 1978, s.15.

22 F. Braudel, a.g.e., s.422'de 1575 ve 1578'de yapılan bu iki seyahate 1575'te başlayıp 1578'de İstanbul'da tamamlanan tek bir seyahatmiş gibi göstermekte ve Harborne'den bahsetmek-sizin bu seyahatin John Vight ile Joseph Clements tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. H. Dereli, a.g.e., s.70.

23 F. Braudel, a.g.e., s.422.

24 H. Dereli, a.g.e., s.70.

25 İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., s.574.

almış⁽²⁶⁾ ve aynı zamanda 15 Mart 1579 tarihinde Sultan III. Murad'tan Kraliçe Elizabet'e yazılmış bir mektubu da alarak İngiltere'ye dönmüştür⁽²⁷⁾. Osmanlı padişahının İngilizlere karşı büyük hoşgörülle davranmasının altında yatan temel sebepler yalnızca dini ve siyasi değildi. Askeri bakımdan zaruri bir ihtiyaç olup, top dökümünde kullanılan ve o zaman İngilizlerin Doğu Akdeniz'e getirdikleri kalay, Osmanlılar için güçlükle temin edilebilen bir hammaddeydi⁽²⁸⁾. Bahsi geçen devirde Osmanlı topçuluğunun gücü de göz önüne alınacak olursa meselenin ehemmiyeti anlaşılabilir olur.

Sultan III. Murad'ın 15 Mart 1579 tarihli mektubuna karşı Kraliçe'nin 25 Eylül 1579 tarihli mektubu Richard Stanley tarafından Prudence adlı bir gemi ile İstanbul'a getirildi⁽²⁹⁾. Elizabet, bu ikinci mektubunda Sultan Murad'tan evvelce sadece üç kişiye verilen Türkiye'de serbest ticaret yapma imtiyazının bütün İngilizlere tanınması için ricada bulunuyordu⁽³⁰⁾ ki Sultan III. Murad'ın bunu kabul etmesi ve imtiyazları ihtiva eden bir beratı

---

26 Baron Joseph Von Hammer Purgstall, Büyük Osmanlı Tarihi IV (7. Cilt), İstanbul 1990, s.83'te bu kişilerin adlarını Vilyam Harabone, Edvar Albon, Rişhar Stapey olarak zikreder ve üçünün de İstanbul'da müzakere memurları olduklarını belirtir. Geniş bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.615-616.

27 Bu mektubun İngilizcesi için bkz. H. Dereli, a.g.e., s.120-122; Aynı mektubun mühimme defteri 36, s.120'de bulunmaktadır; Türkçesi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., s.615.

28 F. Braudel, a.g.e., s.423.

29 F. Braudel, a.g.e., s.423.

30 H. Dereli, a.g.e., s.76.

imzalamasıyla⁽³¹⁾ İngiltere Haziran 1580'de 35 maddeden oluşan ilk kapitülasyonu elde etmiştir. Böylece İngiliz uyruklular için kendi bayrakları altında ticaret yapma hakkı Fransızlara rağmen kazanılmıştır⁽³²⁾.

Ertesi yıl Kraliçe Elizabeth, Sir Edward Osborne ve Master Richard Staper'e bir fermanla Türkiye ile ticaret imtiyazını verdi⁽³³⁾. Böylece 11 Eylül 1581'de Kraliçe Elizabeth tarafından, Edward Osborne, Richard Staper, Thomas Smith, William Garrett ve bir kaç kişinin daha yararına olmak üzere Levant Company kuruldu⁽³⁴⁾. Bu kumpanyanın kuruluşu daha önce Doğu Akdeniz'de ticaret yapan bazı İngilizlerin, Venedikli tacirlerin⁽³⁵⁾ ve Fransızların⁽³⁶⁾ muhalefetine rağmen gerçekleştirilmiş Kasım-Aralık 1582'de Kraliçe'nin Türkiye nezdine atadığı ilk daimi elçi⁽³⁷⁾ olan William Harborne, aynı tarihli Kraliçe'nin mektubu ve hediyeleri ile birlikte Mart 1583'te İstanbul'a gelmiş⁽³⁸⁾ ve 3 Mayıs'ta

---

31 Bu mühim vesikanın İngilizcesi tam olarak mevcuttur. Fakat asıl Türkçe nüshanın sureti Başvekalet Arşivi mühimme defterlerine eksik geçirilmiştir. İngiliz-Türk münasebetleri ve kapitülasyonlar bakımından büyük bir önemi haiz olan bu vesikanın Türkçe ve İngilizce yazılmış nüshaları için bkz. H. Dereli, a.g.e., s.123-131; aynı vesikanın Türkçesi için yine bkz. İ.H.Uzunçarşılı, a.g.m., s.617-619.

32 F. Braudel, a.g.e., s.423.

33 H. Dereli, a.g.e., s.33.

34 H. Bowen, Türkiye Hakkında İngiliz Tetkikleri, London 1943, s.7; F. Braudel, a.g.e., s.423.

35 F. Braudel, a.g.e., s.423.

36 A.N Kurat, Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve gelişmesi 1553-1610, Ankara 1953, s.12 vd'den naklen Jale Parla, Efendilik Şarkiyatçılık Kölelik, İstanbul 1985, s.21.

37 H. Bowen, a.g.e., s.7.; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., s.575.

38 Bu görüşmenin ve hediyelerin mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz. Hammer, a.g.e., s.168

Padişahın ellerini öpmüştür⁽³⁹⁾.

1582-1587'de Kraliçe, Padişaha yazdığı mektuplarla İspanya'ya karşı onu kışkırtıp kendine de yardım sağlamaya çalışmış⁽⁴⁰⁾, Eylül 1593 yılında⁽⁴¹⁾ ise Sultan III. Murad'ın ölümünden biraz önce İstanbul'daki İngiliz elçiliğine Sir William Harborne'un yerine Sir Edward Barton atanmış⁽⁴²⁾ ve İstanbul'a geldiğinde büyük bir iltifatla karşılanmıştır⁽⁴³⁾.

Başlangıçta verilen 7 yıllık ticaret izninden sonra 1592'de Elizabeth'in yeni bir imtiyazname vermesiyle kumpanyanın yetkileri genişleyip güçlenirken⁽⁴⁴⁾ İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebetler de sıklaşmış⁽⁴⁵⁾, 1605 yılında kumpanya, süresiz faydalanacağı bir imtiyaz alırken⁽⁴⁶⁾ 1675'de Osmanlı'dan aldığı kapitülasyonlar sürekli hale getirilmiş⁽⁴⁷⁾ ve bu şirket kapatılma tarihi olan 1825'e kadar yani 244 yıl ticari faaliyetini sürdürmüştür⁽⁴⁸⁾.

39 F. Braudel, a.g.e., s.423.

40 H. Bowen, a.g.e., s.13.

41 H.G. Rosedale, *Queen Elizabeth and The Levant Company*, London 1904, s.2'de bu tarih 1504 olarak verilirken; Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki I*, İstanbul 1989, s.334'de 1503 olarak belirtmektedir.

42 H.G. Rosedale, a.g.e., s.2; İ.H.Uzunçarşılı, a.g.m., s.577; H. Dereli, a.g.e., s.97.

43 Selaniki Mustafa Efendi, a.g.e., s.334; Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., s.620 vd; Saffet, a.g.m., s.814-820.

44 S. Searight, a.g.e., s.84; H. Dereli, a.g.e., s.95.

45 H.G. Rosedale, a.g.e., s.2 vd; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., s.579 vd.

46 S. Searight, a.g.e., s.84.

47 İ.H.Uzunçarşılı, a.g.e., s.579 vd.

48 A.N. Kurat, a.g.e., s.12-32'den naklen J.Parla, a.g.e., s.21.

Kumpanya Londra'da bir reis, bir ikinci reis, bir veznedar, bir idareci, 18 asistan, bir muhasip ve bir de mübaşir tarafından idare edilirdi. Bütün bu görevliler, her sene yeniden seçilmek şartıyla işlerine devam edebiliyorlardı. Reis genellikle hayatı boyunca görevde kalırdı. Bu üyeler kumpanyanın toplantılarına katılmaya mecburdular. Gelmeyenler ise ceza öderlerdi⁽⁴⁹⁾.

Tüccarlar kumpanyaya üye olur, her biri işini şahsen yürütür, Levant'taki acentalarının korunması ve kolaylık gösterilmesi için de kumpanyaya para öderlerdi. Kapitülasyonlarda tesbit edildiği gibi ihracat ve ithalat için Türk gümrüğüne %3 ödenirdi. Kumpanya da %2 vergi alır, bununla memur maaşları başta olmak üzere masraflarını karşılardı⁽⁵⁰⁾.

11 Eylül 1581'deki ilk şekliyle %300'e varan kârlar elde eden kumpanya 1583'de kurulan Venice Company ile Ocak 1592'de birleşmiş ve ikinci şeklini almıştır. 1595'te Levant Company'nin emrinde 15 gemi ve 790 denizci bulunmaktadır⁽⁵¹⁾. Kumpanyanın başlıca fabrikaları; sefirin bulunduğu İstanbul'da, İzmir'de ve Halep'te idi⁽⁵²⁾. İskenderiye, Kıbrıs, Sakız, Zanta ve çok az bir kısım olmak üzere Venedik ve Cezayir'de de mevcuttu⁽⁵³⁾.

Bütün bu faaliyetler⁽⁵⁴⁾ sürerken Fransız, Portekiz ve Venediklilerin şiddetli muhalefetlerine rağmen İngilizler, 1583-1591 yılları arasında Suriye yolları üzerinden Hint Okyanusu, İran, Hint Adaları ve Sumatra'ya gidebilmişlerdir⁽⁵⁵⁾.

49 S. Searight, a.g.e., s.84 vd.

50 S. Searight, a.g.e., s.85.

51 F. Braudel, a.g.e., s.423; G.M Trevelyan, a.g.e., s.347.

52 S. Searight, a.g.e., s.85.

53 F. Braudel, a.g.e., s.423.

54 Bu faaliyetler hakkındaki geniş bilgi için bkz. F. Braudel, a.g.e., s.424; S. Searight, a.g.e., s.85 vd.

55 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Saffet, "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası I-II/10, s.604-614 ile; aynı müellif, a.g.e.I-II/11, s.678-683.

İngiltere hükümeti ise Napolyon'un Ruslarla ittifak yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planları karşısında Bab-ı Ali nezdinde kendisinin kumpanya sefiri olan siyasi zihniyetten ziyade ticari zihniyetli olan bir tüccar tarafından temsil edildiği eksikliğini görünce 1804'de İstanbul'a sefir tayin etme ve maaşını ödeme işlerini kendi eline aldı. Bundan sonra 1823'e kadar kumpanyanın bir çok yerdeki acentalarını, hükümetin üzerine almasıyla 23 Şubat 1825'de idare meclisinin önemli bir toplantısında Kumpanya kendi rızasıyla imtiyazlardan vazgeçti ve hükümet yönetimi eline aldı⁽⁵⁶⁾. Zira kumpanyanın faaliyetine şamil bir değeri olan ve 31 Aralık 1600'de kurulan East India Company, A.C. Wood'un dediği gibi Levant Company'nin kızı veya kız kardeşi sayılırdı⁽⁵⁷⁾.

c- İngilizlerin Hindistan'a Ulaşma teşebbüsleri:

İngilizler, gerek tarihi Hindistan ideali gerekse de Atlas okyanusunun batısına hakim olup; aynı zamanda "Invincible Armada" yani yenilmez donanmanın sahibi olan İspanya ile olan menfi münasebetleri sebebiyle⁽⁵⁸⁾ Avrupa'da faaliyet alanı ve hakkı bulamayınca doğuya yönelmişlerdir. Bu süre zarfında bir taraftan Levant Kumpanyası vasıtasıyla doğu alemleri yavaş yavaş tecrübe edilirken⁽⁵⁹⁾ diğer taraftan da daha önce işaret edildiği üzere Hindistan'a ulaşmanın yolları aranmış ve bunun hazırlıkları yapılmıştır.

Papanın 1493'deki beyannamesiyle doğu ve batı ülkeleri İspanya ile Portekiz arasında paylaşılır ve da bu ülkeler tarafından

⁵⁶ S. Searight, a.g.e., s.87.

⁵⁷ F. Braudel, a.g.e., s.424.

⁵⁸ K.M. Panikkar, *Asia and Western Dominance*, London 1959, s.45-46; G.M.Trevelyan, a.g.e., s.325; F. Braudel, a.g.e., s.423; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.m., 573-575 vd.

⁵⁹ F. Braudel, a.g.e., s.423-424; S. Searight, a.g.e., s.84-87.

1494'deki Tordasillas barışı ile de tastik edilince, her iki ülke kendi sahalarında faaliyetlerine girişmişlerdir⁽⁶⁰⁾. Portekizliler kendi paylarına düşen doğuda, Hindistan merkezli bir sömürge düzeni kurarken, İspanyollar da Amerika'yı keşfetmiş, kurdukları Amerika merkezli batı sömürgeleriyle uzun yıllar Avrupa'yı beslemiş ve dünya ağırlık merkezinin Avrupa'ya doğru kaymasına şursuz da olsa etkili bir şekilde hizmet etmişlerdir⁽⁶¹⁾. 1580 yılında İspanya ile Portekiz birleşerek Netherland'a saldırıp kuzey denizlerini ve ülkelerini tehdit etmeye başlayınca, bahsi geçen coğrafyanın etkili gücü olan İngilizler denizde ve karada bu tehdide karşı çareler aramaya ve yeni yöntemler oluşturmaya çalıştılar⁽⁶²⁾.

Bu sırada İngiltere Kraliçesi olan Elizabeth, devletin istikbali için her sahada gösterdiği kararlılığını basiretli bir şekilde ticaret üzerinde de yoğunlaştırmış ve bir taraftan İngiliz tüccarları doğu ticareti için teşvik ederken diğer taraftan da doğuya ulaşan yolların tespit edilip, kullanılabilir hale getirilmesine çalışmıştır⁽⁶³⁾.

Gerçi Hindistan'a ulaşma ideali Elizabeth'den evvelki hükümdarlarda da vardı ve bu idealin gerçekleştirilebilmesi için müteaddit teşebbüslerde bulunulmuştu. Bu kabilden olmak üzere 1497 yılında Sebastian Cabot batı yolunu kullanarak bugünkü Kuzey Amerika kıyılarına kadar ilerlemiş⁽⁶⁴⁾ 1553 yılında Richard Chancellor Sibirya ırmakları üzerinden Çin'e yol bulmak amacıyla

⁶⁰ K.M.Panikkar, a.g.e., s.27; H.Melzig, a.g.e., s.33 vd.; E.D. Ross, a.g.e., s.2; R.C.Majumdar, "Malabar and The Portuge", s.420; Y.H.Bayur, a.g.e.III, s.56

⁶¹ C.Seipnobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, (nşr.S.Tiryakioğlu), İstanbul 1960, s.241 vd.

⁶² E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.76

⁶³ K.M.Panikkar, a.g.e., s.49; G.M.Travelyan, a.g.e., s.345 vd.; F. Braudel, a.g.e., s.423

⁶⁴ G.M.Travelyan, a.g.e., s.346

kuzey-doğu yolunu kullanarak Beyaz Deniz'e kadar ilerlemiş⁽⁶⁵⁾, 1558 yılında Kuzey Buz Denizinden Hazar Denizi-Buhara vasıtasıyla Hindistan'a yol arayan Jenkinson Orta Asya'ya sefer yapmıştır⁽⁶⁶⁾. 1576'daki Frobisher'in kuzey-batı yolunu kullanarak Hindistan'a ulaşma teşebbüsü⁽⁶⁷⁾ ise 1580'de Drake'in dünya turu yapmasından daha sonra 1585-1587 yılları arasında Davis tarafından devam ettirilmiş ve Hudson körfezine kadar götürülmüştür⁽⁶⁸⁾.

İngilizler'in deniz yolları hususunda tecrübelerini artırdıkları bütün bu sonuçsuz seferlerden sonra Sir Francis Drake 1578 yılında İngiltere'den yola çıkmış⁽⁶⁹⁾, bir süre Batı Afrika sahiline paralel olarak güney-batıya doğru inmiş; daha sonra aynı istikamette Atlas Okyanusunu batıya doğru geçerek Brezilya'dan itibaren Güney Amerika'nın doğu kıyılarını takip ederek Macellan Boğazından⁽⁷⁰⁾ Büyük Okyanus'a geçmiş ve daha sonra kuzey-doğu istikametine dönerek Horn Burnu⁽⁷¹⁾ ile Güney Shetland adaları⁽⁷²⁾ arasında olup bugün kendi adıyla anılan Drake Boğazını keşfetmiştir. Daha sonra Güney Amerika'nın batı kıyılarını takiben

---

65 Z.V.Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s.115; G.M.Travelyan, a.g.e., s.346.

66 Z.V.Togan, a.g.e., s.115

67 G.M.Travelyan, a.g.e., s.347

68 G.M.Travelyan, a.g.e., s.347

69 G.M.Travelyan, a.g.e., s.351

70 Güney Amerika'nın güneyinde bugünkü Şili sınırları içerisinde Ates toprakları ile Punta Arenas (Mugallanes) arasında olup; Atlas Okyanusunu Büyük okyanusa bağlayan boğaz, ilk defa Macellan tarafından keşfedildiği için onun adına izafeten anılmıştır. Geniş bilgi için bkz. N. Göbel, a.g.e., s.189.

71 Bugünkü Arjantin sınırları içerisinde, Amerikanın en güney burnu olup Atlas okyanusu ile Hint Okyanusunu birbirinden ayırmaktadır. Geniş bilgi için bkz. N.Göbel, a.g.e., s.183

72 Güney Shetland Adaları, Antartika ile Güney Amerika arasında bulunup İngilizlere ait olan adalardır. Bkz. N. Göbel, a.g.e., s.190.

kuzeye çıkmış ve muhtemelen bugünkü Washington civarına kadar gele- rek buradan büyük okyanusa geçmek için 1579 yılında güney-batıya yönelmiş, Filipinler'in güneyinden Molük adalarını geçerek Cava'nın güneyinden 1580 yılında Ümit Burnuna doğru uzanan düz bir hat üzerinde hareket ederek Ümit Burnunu geçmiş ve Afrika'nın batısından kuzeye doğru çıkıp Azor adalarına uğrayarak İngiltere'ye dönmüştür.

Sir Francis Drake'in 1580 yılında dünya turunu tamamlayarak İngiltere'ye dönüşü bir taraftan diğer Avrupalı güçlere karşı İngiliz denizciliğinin gücünü ispatlarken diğer taraftan da İngiltere için Hindistan yolunu açmış bulunuyordu⁽⁷³⁾.

Hindistan'a varan ilk İngiliz, 1579'da Goa'ya ayak basan Father Thomas Stevens adındaki bir cizvit mültecisiydi⁽⁷⁴⁾. Bu önemli bir husus ise de Hindistan'da İngiltere altyapı sağlayabilecek nitelikte bir ehemmiyeti haiz değildir. 1583-1591 yılları arasında İngiliz acentelerinin Suriye yolları üzerinden, Hint okyanusu, İran, Hint Adaları ve Sumatra'ya kadar ilerlemelerinin⁽⁷⁵⁾ ehemmiyeti taktire şayan olan bir diğer unsur da bu amaca binaen gönderilmiş keşif heyetleridir. Bu kabilden olmak üzere 1591-1593 yılları arasında James Lanchaster kumandasında bir gemi içindeki araştırma heyeti ile birlikte Hint Okyanusuna varıp Nicabor ve Penang adasını ziyaret etmeyi başardı⁽⁷⁶⁾. Lancaster'in tecrübelerinden faydalanılarak onun dönüşünden üç yıl sonra Benjamin Wood kumandasındaki basta bir filo ile girişilen teşebbüs

73 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.351-352; H.H. Dodwell, Shorter History, s.510.

74 T.W. Waalbank, a.g.e., s.55-56.

75 1583'de Goa'ya varan Leeds, Newbery, Fitch ve Story adlı bu dört İngiliz'den sadece Mr. Fitch, 24 Eylül 1599'da İngiltere'ye dönmüş ve onun anlattığı hatıralar, Doğu Hindistan Şirketinin kurulmasında faydalı olmuştur. Bkz. D.Kincaid, British Social Life In India 1608-1937, London 1938, s.2-4; F. Braudel, a.g.e., s.424; H.G. Rawlinson, A Concise History Of The Indian People, London 1958, s.244.

76 M. Kütükoğlu, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, Ankara 1974, s.3; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; W. Foster, "The East India Company 1600-1740", s.76.

büyük bir felaketle sonuçlandı⁽⁷⁷⁾. 1598'de Hollandalıların 20 gemiden fazla filoyu Hindistan'a göndermeleri⁽⁷⁸⁾ üzerine endişeye düşen Levant Company tüccarları bir an önce İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin kurulmasına gayret ettiler⁽⁷⁹⁾.

ç- Doğu Hint Kumpanyasının Kurulması:

Çoğunluğunu Levant şirketi mensuplarının teşkil ettiği tüccarlar⁽⁸⁰⁾, Kraliçe Elizabeth 'in emriyle 31 Aralık 1600 tarihinde⁽⁸¹⁾ "Doğu Hindistan Londralı Tüccar ve Valiler Şirketi" ni kurdular⁽⁸²⁾. Daha sonra İngiliz Doğu Hindistan Şirketi olarak açılacak olan bu şirketin yöneticilerine ve onların haleflerine "Ümit Burnundan Macellan Boğazını kadar olan saha da dahil olmak üzere bütün doğu sularında 15 yıllık bir İngiliz ticaret tekeli imtiyazı verildi⁽⁸³⁾. Bu imtiyazla şirket, Hind'de ticaretin

---

77 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.76; M. Kütükoğlu, a.g.e., s.3.

78 H.H. Dodwell, a.g.e., s.510; E.D. Ross, "The Portuguese In India", a.g.e., s.30'da bu olaydan bahsederken gönderilen bu gemilerin sayısını 22 olarak vermektedir.

79 M. Kütükoğlu, a.g.e., s.3; H.H. Dodwell, a.g.e., s.501.

80 M. Kütükoğlu, a.g.e., s.3.

81 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; G.M. Trevelyan, a.g.e., s.347; H.H. Dodwell, a.g.e., s.510; E. D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; S.Neterejan, "Impact Of European Influence", An Outline Of The Cultural History Of India, (Ed.by, Syed Abdü'l-Latif), Hyderabad 1958, s.239; F. Braudel, a.g.e., s.424; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.82'de bu tarih teyid edilirken A.Z.V. Togan, a.g.e., s.115'de bu kumpanyanın kuruluş tarihi olarak 1612 tarihinin verilmesi muhtemelen baskı hatasından kaynaklanan bir yanlışlık olsa gerektir.

82 T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245.

83 H.H. Dodwell, a.g.e., s.510; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; K.M. Panikkar, a.g.e., s.49; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.82.

kendilerine münhasır olması, para çıkarması, adli kaza ve mahallinde harp-sulh ilanı gibi muvaffakiyetini temin edici esaslarla teçhiz ve takviye edildi(**)[bu dipnot 83-84. dipnotların arasındadır]. Daha sonra bu imtiyazlar periyodik olarak yenilendi(84).

Şirket 70.000 sterlin sermaye ile 125 ortak tarafından kurulmuştu ki bu hissedarlardan biri de Kraliçe Elizabeth'di(85).

İlk önce kumpanyada düzenli bir sistem söz konusu değildi. Hissedarlar her defasında gönderilecek mal ve gemiler için para yatırırlar ve gemiler döndüğü zaman elde edilen kâr paylaşılırdı(86). Kumpanyada sert bir tekel havası olmakla birlikte(87) daimi sermaye mevcut olmayıp bir anonim şirket olmaktan uzaktı(88).

B- Doğu Hint Kumpanyasının İlk Yılları ve İngiliz Nüfuzunun Hindistan'a Yayılma Devri:

a- XVII. Yüzyılın Başında Hindistan'ın Umumi Vaziyeti:

XVII. yüzyılın başlarında Doğu Hindistan Şirketi tüccarları ilk kez Hindistan'a geldikleri zaman, Hindistan'ın büyük bir kısmının Dehli merkezli Baburlu Devleti'nin kuvvetli otoritesi altında olduğunu anladılar(89).

---

84 T.W. Waalbank, a.g.e., s.56.

85 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56.

86 H.H. Dodwell, a.g.e., s.510-511; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.82.

87 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245.

88 H.H. Dodwell, a.g.e., s.511; Y.H. Bayur, a.g.e. III, s.82.

89 R. Muir, British History, London 1936, s.429.

Babur (1526-1530) tarafından kurulup⁽⁹⁰⁾, Ekber (1556-1605) tarafından tahkim edilmiş⁽⁹¹⁾ olan Baburlu Devleti, XVII. yüzyıla gelindiğinde ihtişamının doruğuna ulaşmıştı. Ama kısa bir süre sonra duraklama ve gerileme alâmetleri de görülmeye başlamıştı. Dehli, Agra gibi şehirlerde bu dönemde yapılmış, günümüzde de mevcudiyetlerini sürdürmekte olan cami ve saraylar başta olmak üzere bahsi geçen dönemin sanat eserleri, bu ihtişamı oldukça mübalağasız bir şekilde yansıtmaktadır⁽⁹²⁾.

Hintli tebaa üzerinde yönetici, hakim unsur olarak XII. yüzyıldan itibaren etkili olan Türkler, Sind'den Ganj vadisine kadar olan hemen hemen tüm kuzey Hindistan'ı hakimiyetleri altına almışlardır⁽⁹³⁾. Esasen Hindistan, Aşoka'nın diğerlerine nazaran daha geniş olan hakimiyet sahası istisna kabul edilecek olursa⁽⁹⁴⁾ tarihinin hiçbir devrinde, tabii sınırları dahilinde bir bayrak altında birleştirilememiştir⁽⁹⁵⁾. XVII. yüzyıla gelindiğinde de Güney Hindistan'da yine Ahmetnagar, Bidar, Bicapur, Golkonda, Orissa ve Poligars gibi devletler, kuzeydeki Türk hakimiyetinden

90 Geniş bilgi için bkz. -----, Veka-i Babur'un Hatıratı,.....; I.H. Qureshi, "India Under The Mughals", The Cambridge History Of Islam II, (Ed.by. P.M. Holt, Ann.K.S. Lambton, Bernard Lewis), London 1970, s.35-36; F. Grenard, Babur.....; F. Grenard, Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü, (nşr. Orhan Yüksel), İstanbul 1992, s.117 vd; İ. Kafesoğlu, "IX. Yüzyıldan Sonra Orta Asya'da Kurulmuş Türk Devletleri", Türk Dünyası El Kitabı I, Ankara 1992, s.455; M. Saray, Düünden Bugüne Afganistan, İstanbul 1981, s.26.

91 Geniş bilgi için bkz. I.H. Qureshi, a.g.m., s.41-44; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.173 vd.; F. Grenard, a.g.e., s.118; İ. Kafesoğlu, a.g.m., s.455.

92 R. Muir, a.g.e., s.426.

93 A.Z.V. Togan, a.g.e., s.183; N.Akmal Ayyubi, "Hindistan Türklere Neler Borçludur",

94 Aşaka'nın misyonu için bkz. W. Ruben, Eski Hind Tarihi, Ankara 1944, s.153 vd.

95 R. Muir, a.g.e., s.429.

müstakil olarak bulunuyorlardı⁽⁹⁶⁾. Bütün tarihi boyunca birçok ırk, dil, din, kast vs. farklılıklarını bir arada bulunduran Hindistan'da bahsi geçen farklılıklardan dolayı insanların vatan anlayışının sadece üzerinde yasadıkları coğrafyadan ibaret kaldığı ve milliyet-çilik duygusunun gelişmediği bir gerçektir⁽⁹⁷⁾. Hindistan coğraf-yasının cazibesi ve jeopolitik yapısı bir kenara bırakılacak olursa; ülkenin sürekli yabancıların istilalarına uğrayarak, bunun neticesinde tahakkuk eden yabancı hakimiyetlerini tanıması ve hatta askerlerin bile bu ithal hakimiyetleri desteklemesi, gerçeği oldukça iyi izah etmektedir⁽⁹⁸⁾. Hindistan'ı siyasi bir birlikten mahrum eden ve sürekli yabancıların istilalarına açık bulunduran bu gerçek XVII. yüzyılın başında da mevcudiyetini devam ettirmekte olup; İngilizlerin Hindistan'da hakimiyet kurmalarına ehemmiyeti nisbetinde yardımcı olmuştur.

b- Hindistan'a Yapılan ilk İngiliz Seferleri:

İlk olarak 24 Ocak 1601 yılında Lancaster kumandasında bir gemi doğuya gönderilmiştir⁽⁹⁹⁾. Bu sırada İngiltere, İspanya-Portekiz ile hala savaşta olduğu için Uzak Doğu'dan gelen biber ve baharatı ele geçirmeye çalışmış⁽¹⁰⁰⁾, Sumatra'daki Açe'ye uğramış ve ikibuçuk yıl sonra Kasım 1603'de geri dönerken 1.030.000 pound değerindeki biberi de beraberinde getirmiştir⁽¹⁰¹⁾. 1604-1606 yılları arasında düzenlenen ikinci seferde Hindistan'a uğranmadan

⁹⁶ I.H. Qureshi, a.g.m., 54; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.186.

⁹⁷ R. Muir, a.g.e., s.430.

⁹⁸ R. Muir, a.g.e., s.430.

⁹⁹ K.M. Panikkar, a.g.e., s.49; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; E. D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; M. Kütükoğlu, a.g.e., s.3.

¹⁰⁰ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77.

¹⁰¹ K.M. Panikkar, a.g.e., s.49-50; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56.

Açe'ye ve Cava'daki Bantom ve oradan Molük Adalarına gidilmiş oradan baharat temin edilen baharata karşılık İngiliz kumaşlarının tanıtılıp pazarlanması da ihmal edilmemiştir⁽¹⁰²⁾.

Hindistan yarımadası Portekiz ve Hollandalıların kontrolü altında tutulduğu için İngiliz Doğu Hindistan Şirketi başlangıçta Hindistan değil sadece Malaya ve Doğu Hint adalarındaki imtiyazlarla ilgilenmiştir. 1601-1618 yılları arasında özellikle baharat adalarına yapılan dokuz sefer işte bu ilginin neticesi olsa gerektir⁽¹⁰³⁾.

c- William Hawkins'ın Hindistan Seferi ve İngiltere-Hindistan Diplomatik Münasebetlerinin Başlaması:

1606-1607 yılında Hindistan'a gönderilen donanma, Aden ve Surat'ta ticari üsler kurmakla görevlendirilmişti⁽¹⁰⁴⁾. Bu donanmanın ikinci kaptanı olan William Hawkins, Levant'ın ünlü komutanı olup çok iyi Türkçe konuşuyordu⁽¹⁰⁵⁾. Böylece Babürlü Devleti'nin hükümdarı olan Ekber'le zorlanmadan münasebet kurup, kaynaşacak ve İngiliz Kralı James tarafından Ekber'e yazılmış olan ve onun idaresi altındaki yerlerde İngilizlerin ticari üsler kurmalarına izin verilmesi istenen bir mektubu da takdim edecekti. Fakat William Hawkins, bu gayeyle yola çıktığı zaman Ekber'in ölümhaberi henüz daha İngiltere'ye ulaşmamıştı⁽¹⁰⁶⁾.

Hektor adlı gemi ile yola çıkan W. Hawkins, 24 Ağustos 1608

---

102 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; K.M. Panikkar, a.g.e., s.50; H.H. Dodwell, a.g.e., s.512.

103 T.W. Waalbank, a.g.e., s.56.

104 H.H. Dodwell, a.g.e., s.512; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.180.

105 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; H.H. Dodwell, a.g.e., s.512; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.180.

106 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.180.

tarihinde Tapti⁽¹⁰⁷⁾ ağzına gelmiş, oradan Ekim ayı başında Bantam'a gitmiş ve Bantam'dan ayrıldıktan dört ay sonra seyahatini tamamlayıp 1609 yılı Nisan ayı ortalarında Agra'ya giderek Ekber'in halefi olan Cihangir ile görüşmeyi başarmıştır⁽¹⁰⁸⁾. Güzel Türkçe konuştuğu için onunla kısa sürede iyi ilişkiler kurmuş, Avrupa denizciliği, Batı dünyası hakkında anlattıkları Cihangir'in ilgisini çekmiş⁽¹⁰⁹⁾ ve hükümdar onu içki meclislerine davet ederek dost olmuştur⁽¹¹⁰⁾.

Portekizliler bu durum karşısında menfi tavır takınırken W. Hawkins ve maiyetindekiler anlaşılamayan bir hastalığa tutularak içlerinden biri ölmüştü⁽¹¹¹⁾. Bunun üzerine Cihangir, Hawkins'ileride bu tür kazalardan korumak, yemeklerini pişirmek ve pisirilmesini denetlemek için kendi sarayında bulunan bir Ermeni kızı ile evlendirmiştir⁽¹¹²⁾. Ona "İngiliz Han" ünvanını vermiş, ayrıca kendi hizmetine girecek olursa yılda 3200 İngiliz lirası maaşı, emrine atlı bir birlik ve Surat'ta istediği ticaret yerini vereceğini vaatmiştir. Hawkins de bu teklifi İngiltere'nin menfaatleri açısından faydalı bulmuş ve kabul etmiştir⁽¹¹³⁾.

Diğer tarafından Portekizliler bu duruma tahammül edememişlerdir. Çünkü Cihangir tahta çıktığı zaman Cizvitlere büyük hoşgörü göstermiş ve Portekizlilerle de yakın dostluklar tesis

107 Satpura sıradağlarından doğup, kuzeydeki Narbada nehrine paralel olarak doğudan batıya doğru bir yay çizip Surat'ta Kanbay Körfezi'ne dökülen nehirdir. Bkz. Naumann-Göbel, a.g.e., s.146-147; Tapti ağzı o zaman Baburlü Devleti'nin ana limanlarından birini teşkil ediyordu. Bkz. E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77.

108 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77.

109 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.181.

110 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194; T.W. Waalbank, a.g.e., s.56; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.181.

111 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.181.

112 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.77.

113 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.181.

etmişti⁽¹¹⁴⁾. Doğu Hindistan Şirketi için Surat'ta bir ticari üss kurma iznini almaya gelen Hawkins ise bu hareketiyle Portekizlileri saf dışı bırakacaktı. Esasen cizvit papazlar Protestanlardan ve ticari rekabetten hoşlanmadıkları gibi İngilizlerden de hoşlanmıyorlardı. Hatta İngilizlere daha fazla karşıydılar. Çünkü onlar Portekizlileri her geçen gün gözden düşürüyorlardı⁽¹¹⁵⁾.

Bu yüzden Portekizliler Cihangir'e ağır baskılar yapmış, eğer İngilizlere ticaret yeri ve Hawkins'e bahsi geçen vaadler sağlanacak olursa, Gücerat'ı ablukaya alıp bütün ticareti durdurma yani orayı yoksulluk içinde bırakma tehdidini ortaya atmışlardır⁽¹¹⁶⁾. Bu sırada Hawkins'e destek için gelen ikinci bir İngiliz gemisi Eylül 1609'da Kamboy Körfezi'nde batıp karaya çıkan mürettebatın yerli halka karşı kötülükler yapmasının da etkisiyle Cihangir bu izni almak durumunda kalmıştır. Hawkins ise Kasım 1611'de Agra'dan ayrılarak kıyı boyunca seyahatini sürdürmüştür⁽¹¹⁷⁾.

Bununla beraber Mayıs 1609'da Doğu Hindistan Şirketi, üç yıllığına yeni bir berat çıkardı ve Portekizlileri saf dışı bırakmak için 1610'da Sir Henry Middleton⁽¹¹⁸⁾, 1612'de Thomas Best ve 1614'de de Nicholas Downton kumandasındaki filolar Hindistan'a gönderilmiştir⁽¹¹⁹⁾. Bu filolar orada W. Hawkins'in rehberliği ve kumandası altında Babü'l-Mendeb'ten Malaya Adalarına

---

114 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194.

115 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194.

116 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.78; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.181.

117 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.78.

118 E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.78.

119 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.386; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.78-79.

kadar olan sahada biteviye Portekizlilerle mücadele etmişlerdir⁽¹²⁰⁾. Aynı zamanda burada ticaret yapan gemilerden bağ almaları onların ticaret izni almasında etkili olmuştur⁽¹²¹⁾.

Aynı zamanda 1613 tarihinde Portekizliler dört gemisini batırma hatasına düşünce Cihangir buna Agra'daki Hıristiyan kilisesini kapatıp, burada bulunan Portekizlileri de hapse atarak misilleme yapmıştır⁽¹²²⁾.

Bunun üzerine 1613'de Agra'ya gönderilen Thomas Aldworth adlı İngiliz tüccarı vasıtasıyla basta Surat olmak üzere⁽¹²³⁾ Agra, Ahmedabad, Broach ve Masulipatom'da da ticari izler kurma izni almıştır⁽¹²⁴⁾. Böylece hem Hindistan'da ticari üsler kurulmuş hem de diplomatik münasebetler başlatılmıştır.

ç- Resmi Elçi Olarak Sir Thomas Roe'nin Hindistan'a Gönderilmesi ve Kapitülasyon Elde Etme Çabaları:

İngiltere hükümeti 1615 tarihinde Sir Thomas Roe adında resmi bir elçiyi Hindistan'a gönderdi⁽¹²⁵⁾. İyi bir şarkiyatçı olup, İstanbul saraylarında da bulunmuş olan ve aynı zamanda güzel Türkçe

¹²⁰ Geniş bilgi için bkz. K.M. Panikkar, a.g.e., s.50; G.M. Trevelyan, a.g.e., s.386-387; E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.78-79; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.182; H.H. Dodwell, a.g.e., s.512-513.

¹²¹ Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.182.

¹²² H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194.

¹²³ E.D. Ross, "The Portuguese In India", s.79; Bu tarih H.H. Dodwell, a.g.e., s.512'de teyid edilirken; R. Luraghi, a.g.e., s. 133'de 1612 olarak gösterilmektedir.

¹²⁴ T.W. Waalbank, a.g.e., s.56-57; M.Kütükoğlu, a.g.e., s.4; H. Bıyıktay, a.g.e., s.104.

¹²⁵ H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194; K.M. Panikkar, a.g.e., s.50.

konuşan⁽¹²⁶⁾ Sir Thomas Roe'nin vazifesi; Hindistan'la ticari işleri yoluna koymak, "İngilizlerin yalancı ve hırsız olduğu" hakkındaki Portekiz menfi propagandasını tesirsiz hale getirmek ve ticari üsleri yaygınlaştırmaktı⁽¹²⁷⁾.

Bu vazifeyle bir elçi gönderilmesini Doğu Hindistan Şirketi istemiş ve İngiliz Kralı I. James'de tasdik etmişti⁽¹²⁸⁾.

Portekiz baskısıyla, ticaret iznini istediği şekilde alamama durumuna karşı, nazik bir diplomasi dili ile Cihangir'i tehdit etmeye hazırlanmış olan^(129z) Sir Thomas Roe, Eylül 1615 tarihinde Hindistan'a gelmiştir⁽¹³⁰⁾. Thomas Roe gidiş amacına binaen ehemmiyetini yerinde tetkik ettiği "Hindistan'da tahkim edilmiş bir yere sahip olmanın faydasını", varır varmaz durumu Doğu Hindistan Şirketi'ne yazmıştır⁽¹³¹⁾.

1- Diplomatik Teşebbüsleri:

126 H.H. Dodwell, a.g.e., s.513.

127 E.D. Ross, a.g.e., s.80; H.H. Dodwell, a.g.e., s.513.

128 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.194; H.H. Dodwell, a.g.e., s.13; E.D. Ross, a.g.e., s.80.

129 Sir Thomas Roe'nin Cihangir'e karşı hazırladıkları tehdit özetle şöyle idi. "Gürkanlı padişahı kendi topraklarının efendisidir ve orada istediğini yapabilir. O, kendisini ebedi bir onursuzluğa uğratacak biçimde haraca bağlamış olan Portekizliler uğrunda dostluğunu açık ve onurlu yollardan aramış bir kralın (İngiltere Kralının) önergesini reddederse görecektir ki iş bu kral yakında, şimdi güvendiklerine (Portekizlilere) rağmen, bütün bu deniz ve limanların efendisi olacaktır. Bu da Halkı zararına gelişecektir". Görüldüğü gibi açık denizlerde Hindistan ticaretini sağlayan gemileri vurmak tehdidi, denizci devletlerin Gürkanlılara karşı başlıca baskı vasıtası olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.183.

130 K.M. Panikkar, a.g.e., s.50; E.Denision Ross, a.g.e., s.80; İran elçisi Rıda Bey, Kasım 1616'da Gürkanlı sarayına geldiği zaman Sir Thomas Roe'yi orada görmüştür. Geniş bilgi için bkz. Rızaul İslam, *İndo-Persian Relations*, Lahor 1970, s.76.

131 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.185.

Thomas Roe, Surat ticareti işini ilk olarak (tahta çıktığı zaman Şah Cihan adını alacak olan) Şehzade Hurrem ile müzakere etmişti⁽¹³²⁾. Hurrem'in ona verdiği fermanda İngilizlerle beraber Portekizlilere de izin verilmiş olması, Thomas Roe'yi huzursuz etmiş ve bu sıkıntıyı doğrudan Cihangir'e götürmeyi uygun görmüştür. Bu amaçla 1618'de Cihangir'in sarayına giderek onunla görüşmüştü⁽¹³³⁾ ve kısa sürede ona kendisini sevdirek dostluk kurduğu için tehdide gerek kalmamıştır. Bu görüşmelerden sonra İngilizlerin Surat'taki ticaret hakkı baki kalmış, Portekizliler ise bir yandan İran, diğer yandan da Felemeklilerle uğraşmak durumunda olduklarından bu kararda tesirli olamamışlardır⁽¹³⁴⁾.

T. Roe, elde edilen Surat ticaretinden de tatmin olmamış görünmektedir. Zira o, kendi dönemine kadar Avrupalı denizcilere verilip, bölge valileri ile padişahın tasarrufunda ve her an iptal edilebilecek olan geçici ticaret müsadeleri yerine daha kalıcı tedbirler almak istemiştir. Bu amaçla 26.3.1616 tarihinde hazırladığı bir tasarı ile Osmanlı kapitülasyonları gibi bir anlaşma yapmaya çalışmıştır⁽¹³⁵⁾.

132 E.D. Ross, a.g.e., s.80.

133 H.H. Dodwell, a.g.e., s.513.

134 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.183.

135 Rıazul Islam, a.g.e., s.77; I.H. Qureshi, "India Under The Mughals", s.46; Bu tasarıya göre Gürkanlıların sorumlulukları

a)- İngiliz gemileri Bengal ve Sind limanları dahil olmak üzere bütün Gürkanlı limanlarına ticaret amacı ile girebileceklerdir.

b)- İngiliz malları, var olan gümrük vergilerinden başka bir şey ödemediği Gürkanlı ülkesinin her yerinde satılabilecek ve bu amaçla onlara taşıt kolaylıkları getirilecektir.

c)- Ölen İngiliz tüccarlarının mallarına el koymak, gemiye gidip gelenlerin üzerlerini aramak, padişaha ait hediyeleri açıp yoklamak, gümrük yoklamalarını uzatmak gibi fiilleri önleyici tedbirler olacaktır.

İngilizlerin sorumlulukları ise;

Thomas Roe'nin sunduğu bu tasarı padişahın görevlendirdiği Asaf Han⁽¹³⁶⁾ tarafından uzunca bir süre incelenirken, T. Roe, bu süre zarfında Nisan 1616'da Şehzade Hurrem'den aldığı iki fermanla İngilizlerin Surat'ta kalmalarını ve daha içerilere girip ticaret yapmalarını temin etmiştir⁽¹³⁷⁾. T.Roe'nin tasarısı Asaf Han tarafından incelenmiş ve Asaf Han, makul sebepler göstererek, genel olarak bir anlaşmaya yanaşılamayacağını, Surat limanı Hurrem'in bölgesinde olduğu için onun fermanıyla yetinilmesi gerektiğini bildirmiştir⁽¹³⁸⁾.

a)- İngilizler, kendi düşmanlarının gemileri hariç hiç bir gemiye satılmayacaklar ve adamları karada uslu duracaklardır.

b)- İngilizler, padişaha nadir esya tedariki için bedeli verilmek üzere onun makul olarak isteyeceği her türlü nesne ve savaş gereçlerinin temini için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır.

c) Müsterek barışı bozmak isteyen herkese karşı padişaha yardım edeceklerdir

d)- Portekizliler eğer isterlerse bu anlaşmaya katılabilecekler, ancak buna yanaşmazlarsa İngilizler padişaha bir zarar vermemek şartıyla denizlerde onlarla savaşabileceklerdir. Geniş bilgi için bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.184 vd.

136 Hurem (şah Cihan)'ın dayısı ve kayınbiraderi olan Asaf Han hakkında geniş bilgi için bkz. S.A.I.Tirmizi, "Gujarat And Khandesh", A Comprehensive History Of India V, (Ed.by. Muhammad Habib, Khalıq Ahmad Nizamı), New Delhi 1970, s.884-892; W.H.Moreland, a.g.e., s.187 vd.; I.H.Qureshi, a.g.m., s.45 vd.; M.Y. Muğul, a.g.e.,s.115 vd.

137 I.H.Qureshi, "India Under The Mughals", s.46; H.H. Dodvel, a.g.e., s.513

138 Sir Thomas Rue'nin kapütilyasyon isteği karşısında Asaf Han'ın gösterdiği makul sebepleri kısaca şöyle sıralayabiliriz; a) Anlaşma maddeleri istenildiği zaman Şehzade Hurrem'i hiçe sayabilecek muhtevaya sahiptir. b) İngilizlerin Surat'tan başka limanlarda ticaret yeri elde etmeleri bu limanın ve dolayısıyla da Hurrem'in gelirlerini azaltabilir. c) Bengal ve Sind gibi stratejik öneme sahip noktalarda İngilizlere ticaret yeri vermek Avrupalılar arasındaki çatışmaları oralara kadar yaymak olacaktır. d) Gürkanlı padişahının bilhassa ticari işler üzerinde uzak ve

Daha sonra 14.10.1616 tarihinde Thomas Roe'nin Londra'dan almış olduğu ve Sultan'a iletileceği ancak daha önce görüşmeyi uygun bulduğu Şehzade Hurrem tarafından reddedilen mukavelename, adeta Babürlü Devleti için İngiltere'nin bir garantörlük talebi gibidir⁽¹³⁹⁾. Onun bu talebi, daha sonra 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından istifadeyle İngilizlerin Kıbrıs adasına yerleşmesini hatırlatmaktadır⁽¹⁴⁰⁾.

1618 yılı başlarında Gürkanlılarla Portekizliler arasında çıkan savaşlardan faydalanan T. Roe, Gücerat

---

sönük bir ülkenin elçisi ile anlaşma imzalaması devletler arası itibar gereği bir tür küçülme olacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Y.H.Bayur a.g.e.II, s.185 vd.

139 Sir Thomas Roe, bu yönergeyi şehzade Hurrem'e şöyle sunmuştur. "Kralım, padişah tarafından kendi uyruklarına gösterilmiş olan kolaylıklar ve Portekizlilerin bura ahalisine kötü davranmaları dolayısıyla onlara karşı size donanmasıyla ayarımı onuru gereğinden saymaktadır. Buna göre gemilerimiz hem müşterek düşmanı cezalandırmak hem de Hindistan ile Kızıldeniz arasında isleyen gemileri korumak işini üzeirine almaya hazırdır". Buna karşılık Hurrem'in "Savaşın bittiğini, İngiliz gemilerine ihtiyaçları olmadığını" söylemesi üzerine elçi, "Şimdi olmasa bile bu kıyıların coğrafi ve jeopolitik konumu itibarıyla gelecekte olacaktır. Eğer bize tahkim edebileceğimiz bir nehir ağzı ve bir şehir verirsiniz biz de her an bu kıyıları koruyabilecek gerekli miktardaki kuvveti hazır tutabiliriz" demiştir. Buna karşılık o zaman Gürkanlı Devleti'nin İngilizlere bakış açısını belirtmesi bakımından önemli olan ve Hurrem'in küçümseyici bir tavırla verdiği şu cevap önemlidir. "Ne babam ve ne de ben sizin yardımınıza muhtacız. Sizin uğrunuzda Portekizle savaşmak düşüncesinde değiliz. Hiç bir zaman size içinde sizin insafınıza kalacağımız bir kurgan vermeyeceğiz. Tüccar gibi geldikçe iyi karşılanacaksınız. Surat sizin limanınızdır. Ahmedabad, Burhanpur, Buroç, Ecmir, Agra ve Lahor'da hatta her istediğiniz yerde ticaret yapabiliyorsunuz, daha nediyorsunuz" diyerek elçiyi azarlamıştır. Geniş bilgi için bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.185 vd.

140 Bu konuda geniş bilgi için bkz. E.Ziya Karal, Osmanlı Tarihi VIII, Ankara 1988, s.71-74.

denizciliğini korumak vaadi karşılığında, yine Hurrem'in bir fermanı ile bazı menfaatler kazanmıştır⁽¹⁴¹⁾.

Bundan itibaren Hurrem açıktan açığa İngilizlere karşı dostça bir tavır takınmış ve bir Portekiz saldırısı olunca, yardım edilmesi için İngilizlere mukavelenameler vermiştir. Onlara serbest ticaret hakkını tanımış, gümrük ve vergi işlerini düzenlemiştir. Böylece elmasların gümrüksüz girebilmesini sağlamıştır. Tüccarlar bazı şartlar dahilinde beğendikleri evleri kiralayabilmiş, kendi din ve kanunlarına göre kendilerini idare etmişlerdir. Onlardan her hangi biri, yerli hükümete sığınsa, müslüman olmuş olsa dahi geri verilmiştir⁽¹⁴²⁾.

Thomas Roe'nin Hindistan'da bulunduğu yıllar İngiltere lehine elde edilmiş fermanlarla geçmiştir. Bu fermanlar ticari olarak Hindistan'ın akıllara durgunluk verecek derecede olan zenginliklerini İngiltere'ye taşınmasını sağlarken, siyasi olarak da İngiliz nüfuzunu Surat limanından başlamak üzere Hindistan'ın içlerine doğru yayılmalarına zemin hazırlamıştır. Zira Şubat 1619'da Thomas Roe geri döndüğü zaman İran'dan başlayarak Kızıldeniz limanları ile Hindistan arasındaki ticarete İngiliz nüfuzu artık kontrol edici düzeye gelmiş ve bu tesir sahası içinde Surat, Agra, Ahmedabad ve Broach gibi önemli merkezler kurulmuştur⁽¹⁴³⁾.

Bu gerçeği 1618'de Londra'ya gönderdiği bir raporda Thomas Roe, şu şekilde ifade etmektedir; "Sürekli bir kapitülasyon elde etmeyi ummamalıyız. Elde edilebilecek her şeyi ferman almak yolu ile elde ettim. Burada her şey iştiha ve hırs üzerine kurulmuştur. Ancak yabancılara karşı adaletleri iyidir. İyi muamele ile Hintlilerin dostluğunu kazanmaya çalışmak boştur. Onlar bizden bıkmışlardır. Biz

---

141 E.D. Ross, a.g.e., s.80; Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.186 vd.

142 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.187.

143 E.D. Ross, a.g.e., s.81.

onların limanlarını yoksullastırdık ve ticaretlerini yaraladık. Bundan sonra ancak gücümüz sayesinde kendimizi saydırabiliriz..."(144).

Çok hızlı ve etkili bir şekilde yayılan İngiliz nüfuzu Hindistan'la sınırlı kalmamış ve İranla yapılan işbirliği neticesinde 1622'de Hürmüz'ün ele geçirilmesiyle Basra Körfezi'nden Baharat adalarına kadar her yerde İngiliz gücü kendini ispatlamıştır⁽¹⁴⁵⁾. Bahsi geçen sahada Portekizlilerle yapılan mücadeleyle onların kırılan nüfuzlarının yerini Felemenkliler doldurmaya başlamıştır.

d- Hint Okyanusu'nda Felemenklilerle Mücadele:

Türk kaynaklarında Flander, Flandır, Flandırya, Felemenk ve Netherlande diye kaydedilip, yakın zamanda Hollanda şeklinde isimlendirilen bu memleket⁽¹⁴⁶⁾, Alman imparatoru V. Şarl ile oğlu II. Philip'in koyu katolik taasubuna karşı protestanlığın merkezi haline gelerek⁽¹⁴⁷⁾, engizisyon mahkemelerine karşı halkının teşkilatlanması ve II. Philip'le birlikte kuzey ülkelerini istilâ eden İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşını müteakip 1648'de imzalanan Vestifalya antlaşmasıyla resmen bağımsızlığını kazanmışsa da⁽¹⁴⁸⁾ o dönemde henüz fiilen bağımsız sayılamayacak bir durumdaydı.

144 Y.H. Bayur, a.g.e.II, s.136.

145 E.D. Ross, a.g.e., s.82 vd.

146 C.Orhonlu, "Tarih Kaynaklarında Hollanda Ait Bilgiler", İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi XXX, İstanbul 1976, s.9 vd.

147 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.355 vd; H.H. Dodwell, a.g.e., s.500; E.D. Ross, a.g.e., s.28.

148 C. Seibnobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, İstanbul 1960, s.229; F. Braudel, Akdeniz II, s.208; Y.H. Bayur, a.g.e.III, 73.

1- Felemenklerin Hindistan'a Yöneliş Sebepleri:

Felemenkler, Portekiz ticaretini yakından takip etmekle kalmamış, her zaman bir rakip zihniyetiyle onu ele geçirmeye çalışmışlardır⁽¹⁴⁹⁾. 1580 yılında Portekiz'i hakimiyeti altına alan İspanya⁽¹⁵⁰⁾, ona düşman olan Felemenklerin kendisine'de düşman olduğunu ve çok hızlı bir şekilde geliştiğini gözden kaçırmamıştır. Çünkü Orta çağın sonlarından beri Felemenk'te ortaya çıkan medeni gelişmeler, dolayısıyla sanat hareketleri, İtalya ile yarışabilecek düzeye gelmiş⁽¹⁵¹⁾ olduğu gibi Felemenk denizciliği de neredeyse dünyanın en büyük güçleri arasına girmiştir⁽¹⁵²⁾. Felemenk'te gelişen bu uygarlık, tüccar, zanaatkar ve bankerden oluşan bir burjuvazi tarafından kurulmuştur. Bu burjuvazi ise çalışkan, tutumlu ve müteşebbis bir karaktere sahiptir⁽¹⁵³⁾. Bunun tabii bir sonucu olarak Bruges limanı, bu limanın sığlaşmasından sonra da Anvers ve Amsterdam limanları gelişmiştir⁽¹⁵⁴⁾. Bu arada iktidar ise evlilik yolu ile Burganya hanedanından Habsburg hanedanına geçmiş ve Charles Quint'in "günesin hiç batmadığı imparatorluğunun" bir parçası haline gelmiştir. İmparatorun ölümü üzerine İspanya'nın eline düşmüş ve böylece Flaman burjuvaları ile hakim İspanyollar arasında yıllardan beri mevcut olan çatışma

149 R. Luraghi, a.g.e., s.130.

150 Geniş bilgi için bkz. G.M. Trevelyan, a.g.e., s.341; E.D. Ross, a.g.e., s.28; H.H. Dodwell, a.g.e., s.500.

151 C. Seignobos, a.g.e., s.206 vd.

152 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249.

153 R. Luraghi, a.g.e., s.133; C. Seignobos, a.g.e., s.208 vd.

154 C. Seignobos, a.g.e., s.206; F. Bruedel, Akdeniz II, s.208 vd; E.D. Ross, a.g.e., s.28.

daha da şiddetlenmiştir⁽¹⁵⁵⁾ Esasen II. Philip'in İspanya'da hüküm sürmekte olan dini taasubu kuzeye getirme hevesi bu çatışmaları ateşleyen kıvılcım olmuştur.

Bu dönemde Hollanda'da yayılmaya başlayan Kalvinizm mezhebinin temeli, insana Tanrı tarafından gösterilmiş, kendi çalışma alanında iş görmesini tavsiye ediyor, elde edilen kazancı, Tanrı'nın arzusuyla kazanılmış bir hak sayıyordu. Bu mezhep tutumluluğu ve çalışmayı örgütlediği için Felemenklilerin uymak zorunda oldukları hayat tarzını da teyid ediyordu. Bu sebepten Hollanda'da çok iyi karşılanmıştır⁽¹⁵⁶⁾. Bu zamana kadar burada katolikler ve protestanlar karşılıklı hoşgörü havası içinde yaşamışlar ve İspanyolların prensiplerini ülkelerine getirmeyi düşünmemişlerdir⁽¹⁵⁷⁾. Bütün bunlara rağmen, aşırı baskılarını sürdüren II.Philip, Hollandalıların başkaldırmalarına sebep olmuş ve bu vesile ile de Hollanda'yı hakimiyetleri altına alabileceklerinden emin olan İspanyol orduları bu küçük ülkeyi istilâ etmişlerdir⁽¹⁵⁸⁾. Ancak bu istilâ hiç bir zaman çözüm getirmemiştir. Çünkü Brugeslilerin ve Anverslilerin ya da Hollandalıların ikinci bir vatanları daha vardı. O vatan da uçsuz bucaksız olan denizdi. Hollandalılar; setler inşa ederek, dalgaları durdurarak ve adım adım toprak kopararak denize karşı yüzyıllarca mücadele etmişlerdi. Ticaret yaparak, balık avlayarak çok uzaklara gitmişler ve bu yoldan, zenginliklerinin temelini atıp, madenleri bulunmayan az verimli yoksul bir toprağı altın ülkesine dönüştürmüşlerdi⁽¹⁵⁹⁾.

155 P. Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Ankara 1993, s.41; R. Luraghi, a.g.e., s.130.

156 C. Seignobos, a.g.e., s.216 vd.

157 P. Kennedy, a.g.e., s.41; F. Bruedel, a.g.e., s.208 vd.

158 K.M. Panikkar, a.g.e., s.45.

159 R. Luraghi, a.g.e., s.130.

Hollandalıların, mükemmel bir sigorta sistemi ile korunan tecrübeli tayfalar, ve çok usta kaptanlar tarafından başarı ile yönetilen bakımlı 10.000 kadar ticaret gemisi denizlerde dolayıyordu. İspanya karşısında amansız birer savaşı oluveren bu gemiciler yavaş yavaş ticareti de tekellerine almaya başlamışlardır. Atlantiğe atılan bu gemiciler Meksika Körfezi'nden değerli madenlerle yüklü, dönmekte olan İspanyol kalyonlarını yağmaladılar. Bu da Hollandalıları tatmin etmemiştir⁽¹⁶⁰⁾. Daha önce kuzey denizlerinden yani Kutuptan ve Sibirya'nın kuzeyinden dolaşarak veya Asya yolu ile Hindistan'a gitmeyi deneyen Fakat başarılı olamayan Felemenkliler⁽¹⁶¹⁾, denizcilik bilgisi ve sanatı yönünden Portekizlilerden daha ileri ve tecrübeli durumdaydılar ki Ümit Burnu'nun keşfi onlara da yeni ufuklar açmıştır. Daha sonra bir çok iş ve sıfatlarla Portekiz gemilerinde Hindistan ve Uzakdoğu'ya giden Felemenklilerin toplamış oldukları bilgilere dayanılarak Hint Okyanusuna yönelmişlerdir⁽¹⁶²⁾. (?) Çünkü baharat temin edip de Avrupa'ya sattıkları ve böylece hem kendi kârlarını hem de Avrupa'nın baharat ihtiyacını karşıladıkları Lizbon onlara kapatılınca Uzakdoğu'ya açılma ihtiyacı hasıl oldu ki İspanya'yla birleşmiş olan Portekiz'in buradaki ticareti Hollanda'nın bu ihtiyacına cevap verecek biçilmiş kaftandı.

2- Felemenk Doğu Hint Kumpanyası'nın Kuruluşu ve Faaliyetleri:

¹⁶⁰ G.M. Trevelyan, a.g.e., s.349; R. Luraghi, a.g.e., s.131.

¹⁶¹ H.H. Dodwell, a.g.e., s.500; E.D. Ross, a.g.e., s.28; G.M. Trevelyan, a.g.e., s.349.

¹⁶² H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249.

Felemenkliler doğudaki Portekiz ve İngiliz tekeline karşı örgütlenme zarureti anlamışlar⁽¹⁶³⁾ bu amaçla toplanan Felemenk tacirleri 1592'de bir Hint Kumpanyası kurmaya karar vermişlerdir⁽¹⁶⁴⁾. Alınan bu kararın tatbik sahasına konulabilmesine müsaade edecek olan temasların sağlanması için de Cornelius de Houtmann'ı Lizbon'a göndermişlerdir⁽¹⁶⁵⁾. Böylece ilk olarak Nisan 1595'te Houtman kumandasında dört gemi ile 259 kişiden oluşan bir filo⁽¹⁶⁶⁾ Portekiz ve İngiliz nüfuzunun zayıf olduğu Malaya adalarına gönderilmiş, bu donanma ikibuçuk yıl sonra 3 gemi, 89 kişi ve 80.000 Florin kazançla geri dönmüştür⁽¹⁶⁷⁾. Böylece bir Avrupalı millet daha Hint Okyanusu'na ulaşmış ve Avrupa'yı payidar kılacak olan Hindistan mucizesinden pay alma mücadelesine katılmıştır.

1598-1602 yılları arasında otuzdan fazla filo Malaya adalarına gönderilmiş ve bu filoları donatan şirketler büyük kazançlar elde etmişlerdir⁽¹⁶⁸⁾. Fakat aralarındaki ticari rekabetten dolayı iyi geçinememişler ve Portekizlilerle mücadeleye ağırlık verememişlerdir. Felemenkliler adalardan aldıkları baharatlara karşılık para yerine pamuklu kumaş vermeyi daha kârlı bulmuşlar ve bu pamukluların temini için ideal yer olan Hindistan'a yönelmişler ise de Hindistan'ın

163 R. Luraghi, a.g.e., s.130.

164 E.D. Ross, a.g.e., s.28.

165 K.M. Panikkar, a.g.e., s.46.

166 P. Spear, A History Of India II, London 1978, s.65; H.H. Dodwell, a.g.e., s.500; K.M. Panikkar, a.g.e., s.46; E.D. Ross, a.g.e., s.28 vd.

167 K.M. Panikkar, a.g.e., s.46; Bu seferde Cava adası işgal edilmiş, Komor adaları öğrenilmiş Maoricie adası ele geçirilerek Malaya takım adaları hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Geni bilgi için bkz. F. Bruedel, Akdeniz I, s.427.

168 H.H. Dodwell, a.g.e., s.501; T. W. Waalbank, a.g.e., s.55.

sartları Portekizliler geldiği zaman ki kadar müsait olmamıştır⁽¹⁶⁹⁾.

Öte yandan 31 Aralık 1600 tarihinde kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin faaliyetleri ile birlikte Hint Okyanusu'nda etkili bir şekilde kendini gösteren İngilizlerle mücadele ise Hint Okyanusu ticaretini ele geçirme yolunda iddialı olan Felemenklilerin daha da iyi hazırlanmalarını gerektirmiştir⁽¹⁷⁰⁾.

Böylece bağımsızlıklarına daha 1579'da kavuşmuş olan Felemenkliler Hint Okyanusu'ndaki bu yeni ve geniş alanı örgütlemek için kendine has bir sisteme başvurmuşlardır. Yaptıkları para operasyonu ile çok önceleri piyasada kullanılan bütün madeni paraları Amsterdam'daki bir bankada toplamışlar, çeşitli altın paraları kanuni geçerliliği olan Hollanda parasına çevirmek ve bunları eriterek florin bastırmak yetkisi yalnız bu bankaya verilmiştir. Tasarruflarının tamamını ya da bir bölümünü kullanmak isteyen herkes karşılığında ya madeni para ya da banknot alabilmişlerdir. Madeni para ve banknotlar her yerde alış verişte kullanılmaya ve para farklarından kâr sağlanmaya başlanmıştır. Bu durum Hollanda parasına sarsılmaz bir güç ve birleşmiş eyaletlere geniş bir prestij sağlamıştır⁽¹⁷¹⁾.

Bu şartlar altında Felemenkler yönetimi Uzakdoğu tekelinin hem kendi rakiplerine karşı onu koruyabilen ve hem

169 Portekizliler Hindistan'a geldiği zaman Dekken'de bulunan Behmenli Devleti yıkılmış ve enkazından çıkan devletler savaş halinde idi. Gücerat'ta da aynı olan bu durum Portekizlilere orada tutunabilme ve üsler elde edebilme şansını vermiştir. Felemenkliler Hindistan'a geldikleri zaman ise Dekken'de güçlü bir Gürkanlı Devleti kurulmuş, Gücerat'ta da birlik sağlanmıştı. Dolayısıyla Felemenkliler yerlilere karşı daha saygılı ve çekingen olmak zorundaydılar. Geniş bilgi için bkz. Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.76 vd.

170 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.349; C. Seignogos, a.g.e., s.207 vd; F. Buedel, Akdeniz II, s.207; C. Orhonlu, a.g.m., s.9-22.

171 R. Luraghi, a.g.e., s.131 vd.

de birlesmis ispanya-Portekiz krallığı donanmalarıyla çarpışabilecek birine verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece alınan 20 Mart 1602 tarihli fermana binaen "Felemenk Birleşmi Doğu Hint Şirketi " kurulmuş⁽¹⁷²⁾ ve çok büyük yetkilerle donatılarak⁽¹⁷³⁾ 21 yıllığına⁽¹⁷⁴⁾ doğu ve batı denizlerinin bütün imtiyazı bu şirkete verilmiştir.

Felemek Doğu Hint Kumpanyası, müstakil sekiz kumpanyanın birleşmesinden doğmuştur. Her biri 2.000 florin değerindeki 3.300 hisseden oluşan ve 6.600.000 florin sermaye ile kurulan şirketin⁽¹⁷⁵⁾ kuruluş sermayesi; tüccarlar ile mankerler başta olmak üzere şehirlerde ve eyaletlerde yaşayan halktan toplanmıştır. Şirket ihraç ettiği mallar için devlete %3 oranında bir vergi vermiş bunun mukabilinde ithalatı serbestçe yapılabilmıştır. Ayrıca Doğu Hindistan ticareti onun tekelinde olup orada kendi hesabına silahlı kuvvet tutarak düzenli mahkemeler aracılığıyla adaleti yerine getirip ve para basarak Hollanda'nın sahip olduğu yerlerde tam bir hakimiyet sürdürmüştür⁽¹⁷⁶⁾.

Şirket yöneticiler arasından seçilmiş ve "17 efendi" denilen 17 kişilik bir yönetim kurulu tarafından idare

172 K.M. Panikkar, a.g.e., s.46; E.D. Ross, a.g.e., s.30; H.H. Dodwell, a.g.e., s.501; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249.

173 Bu şirkete Atlas Okyanusu'nun güneyi ile Hint, Çin denizlerinde gemicilik ve ticaret tekeli bağışlanmıştır. Hükümet ilk günden itibaren bu şirketi milli bir kurum saymış onu her bakımdan desteklemiştir. Hatta şirkete o bölgelerde savaş ve barış yapmak, ülkeler ele geçirmek ve kurganlar kurmak hakkı bile verilmiştir. Geniş bilgi için bkz. E.D. Ross, a.g.e., s.31; Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.75.

174 H.H. Dodwell, a.g.e., s.501.

175 E.D. Ross, a.g.e., s.30'da bu sermayenin miktarı 6.500.000 gulden olarak verilmektedir ki o da 540.000 sterline tekabül etmiştir.

176 R. Luraghi, a.g.e., s.132.

ediliyordu⁽¹⁷⁷⁾. Filonun bakımı gemilerin yaptırılması ve onarılması, sefere çıkış ve denizlerin düzenlenmesinin yanında bir kaç yıl içinde %75 yükselmiş olup ortalaması hiç bir zaman %20'den aşağı düşmeyen kâr payını dağıtmakta bunların görevi idi⁽¹⁷⁸⁾.

Bu sistem dahilinde devam eden şirket 180 yılda sermayesinin 36 katını kâr olarak sağlamıştır. Amsterdam'daki "17 efendi" ile devamlı irtibat halinde bulunan bir genel vali Hindistan'da oturuyordu⁽¹⁷⁹⁾. Bu valinin ilk görevi ticareti yönetmektir. Ama çok geçmeden savunma ve sivil yönetim görevleriyle de karşı karşıya gelmek zorunda kaldı ve bunun için 20.000 askerle 15.000 denizci toplanması gerekti⁽¹⁸⁰⁾.

Uzak Doğu'ya ilk gittikleri zaman Portekizlilerden çekinen Felemenk gemicileri "Birleşmiş Şirketin" kuruluşundan sonra çok güçlenmiş ve rakiplerine karşı her gördükleri yerde taarruza geçmekten çekinmemişlerdir⁽¹⁸¹⁾. Surat, Masulipaton ve Pulicat'tan sonra Sumatra ve Cava esas olmak üzere Malaya adalarını da üs olarak kullanmışlar ve karada yerleşmekten ziyade deniz gücünü tesis etmeye çalışmışlardır⁽¹⁸²⁾. Çünkü onlara göre karada güç sahibi olmayanlar Hindistan içlerine nüfuz etmeyi akıllarından bile geçirmemeliydiler. Sadece denizde hakim olmak içinde baharat ticaretinin gerçek merkezi olan Malaya takım adaları önemli bir üstür⁽¹⁸³⁾.

---

177 H.H. Dodwell, a.g.e., s.501; E.D. Ross, a.g.e., s.31.

178 R.Luraghi, a.g.e., s.132; H.H. Dodwell, a.g.e., s.502.

179 E.D. Ross, a.g.e., s.31 vd.

180 R. Luraghi, a.g.e., s.132.

181 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.387.

182 T.W. Wallbank, a.g.e., s.55.

183 R.Luraghi, a.g.e., s.131.

Bu doğrultuda batıda Surat'tan başlamak üzere Koromandel kıyısı, Morik adaları, Çin ve İspanya ile ticareti gerçekleştirmeye çalışmışlardı. Yerleşme ise daha planlı bir şekilde ilk genel vali Pieter Both'ın 1609'da atanmasından sonra başlanmış⁽¹⁸⁴⁾, onun halefi olan Jan Pietersoon Joen 1619'da Jakarta'yı istilâ ederek onun enkazı üzerine Batavia şehrini Doğu Hindistan'ın merkezi olarak kurmuştur⁽¹⁸⁵⁾. İspanya ile Hollanda arasındaki barış(1609-1621) Felemenkileri güçlendirmiş⁽¹⁸⁶⁾, böylece Felemenk Doğu İmparatorluğu kurulmuş ve Hint Okyanusu'ndaki Portekiz sömürgecileri ile Portekiz Devleti arasındaki irtibatı kesmeye çalışan Felemenkiler Malaya adalarındaki Portekiz yerleşimlerini ele geçirmişlerdir⁽¹⁸⁷⁾.

1636-1646 yılları arasında genel valilik yapan Anthony Van Diemen zamanında Portekizliler Seylan'dan uzaklaştırılmış ve Seylan'da Felemenkî nüfuzu tesis edilmiştir. Böylece İngilizler Hint Okyanusu'nda Portekizlilerden ziyade Felemenkilerle karşı karşıya gelmişlerdir⁽¹⁸⁸⁾.

Felemenk gücünün farkında olan İngilizler ilk önce onlarla anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu meyanda 1619 yılında Portekizlilere karşı İngiliz-Felemenk işbirliği yapılmış ama bu 1623'e kadar devam ettirilebilmiştir. 1623'te Anboina katliamı olarak adlandırılan baharat adalarındaki bir ticari işletmenin İngilizler tarafından yerle bir edilerek içindekilerden bir kısmının idam edilmesinden sonra⁽¹⁸⁹⁾

184 E.D. Ross, a.g.e., s.31 vd.

185 K.M. Panikkar, a.g.e., s.47; P. Spear, a.g.e., s.65; E.D.Ross, a.g.e., s.32; H.H. Dodwell, a.g.e., s.503; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249; M. Kütükoğlu, a.g.e., s.34.

186 F. Braudel, Akdeniz I, s.430.

187 E.D. Ross, a.g.e., s.32.

188 K.M. Panikkar, a.g.e., s.47; E.D. Ross, a.g.e., s.32.

189 P. Spear, a.g.e., s.65.

harekete geçen Felemenkliler İngilizleri adadan atacaktırlar⁽¹⁹⁰⁾.

1651 yılında çıkan İngiliz denizcilik kanunu⁽¹⁹¹⁾ en çok Felemenklileri zarara soktuğu için iki devlet arasında savaş çıkmış 1652-1654 ve sonunda Felemenkliler yenilerek anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır⁽¹⁹²⁾.

Uzakdoğu meselesini her zaman birinci planda tutan ve küçük bir devlet olan Felemenk, kendi anayurdu henüz İspanya'ya karşı bağımsızlık savaşları içinde çırpınırken Uzakdoğu'da büyük bir imparatorluk kurmuştur. O sırada Avrupa'da Felemenk ile dost ve bazan müttefik olsa da Uzakdoğu'da ona rakip ve hatta düşman olan İngiltere orada aynı oranda başarılı olamamıştır⁽¹⁹³⁾. Çünkü o devirde İngiliz hükümeti başlıca önemi Avrupa siyasetine verip Uzakdoğu işlerine daha çok desteklediği tüccarları teşvik etmiştir.

XVII. yüzyıl boyunca kıyasıyla devam eden Uzakdoğu'daki İngiliz-Felemenk rekabeti İngilizlerin Hindistan'da Felemenklilerin de Endonezya'da hakimiyet kurmalarıyla sonuçlanmıştır⁽¹⁹⁴⁾. İngilizler Malaya adalarında 1682'ye kadar güçlele tutunabilmişler ve sonra orayı kaybetmişlerdir. 1824 yılında İngilizlerin Endonezya'da ve

190 T.W. Wallbank, a.g.e., s.56.

191 Bu kanuna göre İngiltere'ye gelen yabancı gemiler yalnız kendi ülkelerinin mallarını getirebilecek, Asya, Afrika ve Amerika mallarını ise sadece İngiliz gemileri taşıyabilecekti. İngiliz denizciliğinin muhteşem bir şekilde gelişmesini sağlayacak olan bu kanun o zamana kadar İngiltere'ye dışarıdan gelen malların büyük bir kısmını taşıyan Felemenklileri zarara sokmuştur. Geniş bilgi için bkz. G.M. Trevelyan, a.g.e., s.426.

192 G.M. Trevelyan, a.g.e., s.426.

193 P. Spear, a.g.e., s.65.

194 K.M. Panikkar, a.g.e., s.48 vd.

Felemenklilerin Hindistan'daki bütün haklarından vazgeçmeleriyle bu rekabet sona ermistir⁽¹⁹⁵⁾.

İngiliz-Felemenk mücadelesi sürerken 1616'da "Danimarka Doğu Hindistan Şirketi" kurulmuştur. Bu şirket Doğu Hindistan ve Bengal'de bir kaç ticaret yeri açmış, XVII. yüzyılda da Kalküta yakınında Serampore'de ve Madras sahillerindeki Tranquebar'da fabrikalar açmıştır⁽¹⁹⁶⁾. Genel olarak çok az bir başarı ve kârla yaşamıştır. İngiliz ve Felemenklilerin muhalefetiyle karşılaşan şirketin en büyük kazancı Çin'den getirdiği çayı kaçak olarak İngiltere'ye sokmaktır. İngiltere çay üzerindeki gümrüğü azaltınca bu kâr kapısı da kapanmış böylece şirket 1845'te Hindistan'daki her şeyini 1.250.000 rupi'ye İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne satarak oradan çekilmek zorunda kalır⁽¹⁹⁷⁾.

C- DOĞU HİNT KUMPANYASI'NIN TOPRAK KAZANARAK YAYILMASI

1622'de İran'la işbirliği içerisinde Hürmüz'ü Portekizlilerden alan İngilizler, XVIII.yüzyılın sonuna kadar Hollandalılarla rekabet içerisinde olmalarına rağmen, Portekiz söz konusu olunca Hollanda ile her zaman müttefik olmuşlardır⁽¹⁹⁸⁾. Çünkü İngilizlerle Hollandalılar Hint Okyanusuna hemen hemen aynı zamanda gelmişlerdir. Portekiz ise XVI. yy.ın başından itibaren buraya gelmiş ve kendi sistemini acımasız bir şekilde kurmuştur. Bu acımasız sömürü sistemi içerisinde sonradan gelenlere yer olmadığı için buraya yönelebilecek tehditlere karşı asgari müştereklerde (yani ortak ve güçlü olan düşmana karşı) birleşmek durumunda

¹⁹⁵ Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.81.

¹⁹⁶ H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249.

¹⁹⁷ Y.H. Bayur, a.g.e.III, s.97; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.249.

¹⁹⁸ G.M. Trevelyan, a.g.e., s.386 vd.

kalmışlardır. Esasen Portekiz ile Hollanda'nın dostluğu daha çok bu iki devletin İngilizlerle olan dostluğuna bağlı olmuştur ki bu hususta İngilizler her iki devleti de ustaca kullanmışlardır⁽¹⁹⁹⁾. Mesela İngiltere ile İspanya arasında 1630'da yapılan Madrid Barış Antlaşması 1640'da İspanya'dan ayrılan Portekizliler tarafından da tenkid edilerek 1654'de Portekizliler İngilizlere Uzak Doğu'daki Portekiz limanlarına serbestçe girip çıkabilme hakkını verebilmişlerdir⁽²⁰⁰⁾. Bahsi geçen tarihlerde İngiliz Hollanda ilişkilerinin gergin ve savaşlarla dolu⁽²⁰¹⁾ olmasının altında yatan asıl sebep işte bu olsa gerektir.

İngilizler, kendileri için Malaya adalarında yapılabilecek bir şeyleri olmadığını çok çabuk anlamışlardır. Hollandalılar orada kendi topraklarındaymış gibiydiler. Kim olursa olsun buraya gelecek herkesin yolunu kesecek kadar da denizde güçlüydüler⁽²⁰²⁾.

Bundan dolayı İngilizlerin 1630'dan sonraki hedefi, Hollandalıları da kullanarak Hindistan'da Portekiz nüfuzunu kırmak ve karada toprak sahibi olarak Hindistan içlerine nüfuz etmek olmuştur. Madras'ın kurulması, Bombay'ın alınması Fransızlarla mücadeleler ve Kalkuta'nın kurulması bu hedefe ulaşmak için atılan istikrarlı adımların birer ifadesidir.

a- Madras'ın Kurulması:

1612'de Surat'dan başlamak üzere Agra, Ahmedabad, Broach ve Masulipatum'da ticari işletmeler kurulmuş⁽²⁰³⁾, Hint

¹⁹⁹ P. Spear, a.g.e., s.65.

²⁰⁰ H.H. Dodwell, a.g.e., s.516.

²⁰¹ K.M. Panikkar, a.g.e., s.46 vd.

²⁰² R. Luraghi, a.g.e., s.133.

²⁰³ T.W. Wallbank, a.g.e., s.57.

yarımadası adeta Malabar kıyılarından başlanarak ablukaya alınmaya çalışılmıştır. Fakat Hint yarım-adasını kontrol edebilmek için gereken ablukada Malabar kıyısı kadar önemli olan bir diğeri de Koromandel kıyısı idi. Bu amaçla zamanın şartlarına binaen Batı Hindistan'ın giriş kapısı olabilecek ideal bir konuma sahip Madraspatam kasabası İngilizlerin gözünden kaçmamıştır. Bu kasaba coğrafi şartları gereği Hint yarımadasının içine sızmak için stratejik bir nokta olmasına rağmen mahalli yöneticiler orayı bir işe yaramayan ıssız bir kumsaldan ibaret görüyorlardı⁽²⁰⁴⁾. İdaresi altında bulunduğu Karnatik Hindu Krallığı ise kuzeyden gelen Türk hücumları altında yıkılmaya yüz tutmuştu⁽²⁰⁵⁾.

Bu şartlar altında İngiliz Şirketi adına Surat-Musulipatum konsülünün bir üyesi olan Francis Day⁽²⁰⁶⁾, ile Vijayanagar Devleti'nin halefi olan Chandagiri racası arasında yapılan görüşmelerle 1639 yılı sonunda İngilizler, kuzey sahillerinin bir kısmı ile Portekiz yerleşim bölgesi olan San Thome'nin önemli bir miktarına sahip olmayı başardılar⁽²⁰⁷⁾.

Gerçekten de sahil boyunca demir atılabilecek bir çok yer olmasına rağmen burada limanı olmayan ıssız bir kumsaldan başka bir şey yoktu. Mahalli yöneticilere göre geleceği olmayan bu yerde tüccarların rahatı için binalar inşa edilmeye başlandı⁽²⁰⁸⁾. Saldırılarından korunmak için Cooum

204 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.248.

205 E.D. Ross, a.g.e., s.88.

206 Geniş bilgi için bkz. D. Kincaid, British Social Life In India, London 1939, s.48

207 H.H.Dodwell, Shorter History, s.517; H.G.Rawlinson, a.g.e., s.248'de bu tarih teyid edilirken K.M.Panikkar, a.g.e., s.50'de Eylül 1641 P.Spear, India II, s.67'de ise 1640 olarak belirtilmektedir.

208 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.248

nehri kıyısına St. George'un adına izafen bir kale yapıldı⁽²⁰⁹⁾ ve böylece gelecekte İngilizlerin Hindistan imparatorluğu'nun merkez üçgenin bir köşesini teşkil edecek olan Madras şehri kurulmuş oldu.

Bu olay İngilizler için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. İngilizler burada kendi vatanlarındaymışlar gibi davranmışlardır. Sivil binaların yapılması bir yana St. George kalesi gibi sözde savunma amaçlı⁽²¹⁰⁾ yapılan askeri bir tahkimatı mahalli yöneticiler anlayamamıştır. Hindistan topraklarında kurulan bu askeri üs İngiliz nüfuzunu denizlerden karaya taşıyıp, ülkenin içine doğru etkili bir şekilde sızmasını sağlayacaktır.

b- Bombay'ın Kurulması:

Hindistan'da ilk İngiliz yönetimi; Surat'da başlamış ise de burası büyük çapta fabrikaların kurulması için uygun görülmemiştir. Çünkü Surat, Tapti nehrinin biraz yukarısında kurulmuş olduğu için tüccarlar buranın bataklık olduğunu biliyor ve mallarını naklederken gemileri dış limanda demir atıyordu. Ayrıca mahalli memurların acımasızlığı ve açgözlülüğü, zorla para almadan hapsedmeye kadar olan baskıları da gemilerin bu limanda demirlemesine bir başka sebepti⁽²¹¹⁾ Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Malabar sahilinde bir başka limanın elde edilmesi İngilizlere çok büyük kolaylık sağlayacaktı.

209 P. Meile, *Histoire De L'inde*, Paris 1951, s.74; G.M. Trevelyan, a.g.e., s.387; K.M. Panikkar, a.g.e., s.50; T.W.Wallbank, a.g.e., s.57; H.C. Rawlinson, a.g.e., s.248; H.H.Dodwell, *Shorter History*, s.517; W.Foster, a.g.e., s.88; R.Luraghi, a.g.e., s.133

210 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.248

211 H.G.Rawlinson, a.g.e., s.245

1661 yılında İngiliz kralı II. Charles Portekiz prensesi Catherine Braganza ile evlendiği zaman Bombay ve limanı çeyiz olarak ona verilmiş⁽²¹²⁾ ancak Hindistan'daki Portekiz memurları bunu iyi karşılamamış ve zorluk çıkarmışlardır. Neticede 1665 yılında İngilizlere devredilen⁽²¹³⁾ Bombay'ı II. Charles 1668 yılında seneliği 10 paund gibi komik bir rakamla Doğu Hindistan Şirketini güçlendirmek için ona kiraya vermiştir⁽²¹⁴⁾.

1664 ve 1672 yıllarında Maratha Shivaji Surat'ı yağmaladığı zaman mahalli hükümet hiçbir kasabayı koruyamadığı için buradaki İngiliz tacirlerinin bir çoğu da Bombay'a gelerek yerleşmişlerdir⁽²¹⁵⁾.

O zaman önemsiz bir başka kasabası olan Bombay, çok güzel bir limanı olmasına rağmen bataklık arazide kurulduğu için yaşamaya pek elverişli değildi. Öte yandan Zerdüş ve Hindu tacirler tarafından sağlam bir şekilde kurulan kasaba ticarete elverişliydi. Bu şartlar altında İngilizler buraya yerleştiler ve genel valiler kanallarla bataklıkları kurutarak yaşamaya elverişli hale getirdiler. Güzel binalar ve tersanelerde kurulunca⁽²¹⁶⁾ küçük bir kasaba olan Bombay

212 G.M.Travelyan, a.g.e., s.454, T.W. Wallbank, a.g.e., s. 57; W.Foster, a.g.e., s.86 vd.; H.H.Dodwell, *Shorter History*, s.519; R.Luraghi, a.g.e., 133; P. Meile, a.g.e., s.74

213 K.M.Panikkar, a.g.e., s. 50; H.H.Dodwell, *Shorter History*, s.519; W.Foster, a.g.e., s.87

214 T.W.Wallbank, a.g.e., s.57; H.H.Dodwell, *Shorter History*, s.519; W.Foster, a.g.e., s. 87; D. Kincaid, a.g.e., s. 28; H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245; K.M. Panikkar, a.g.e., 50; P.Meile, a.g.e., s.74; R. Luraghi, a.g.e., s.133; Bu tarih P. Spear, *India II*, s.67'de 1674 olarak geçmektedir. Doğu Hindistan Şirketi'nin vereceği kira bedeli olan 10 paund 1730'a kadar devam etmiş, daha sonra ise maliye tarafından önemsenmeyerek görmemezlikten gelinmiştir. Geniş bilgi için bkz. W. Foster, a.g.e., s.87.

215 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.245.

216 D. Kincaid, a.g.e., s.32 vd.

büyüyüp, gelişerek Hindistan'daki İngiliz hakimiyet üçgeninin ikinci köşesini oluşturdu. Daha önce ticari bir kurum olan Doğu Hindistan Şirketi, Madras ve Bombay'ın kuruluşundan sonra siyasi-askeri bir hüviyet kazanmıştır.

Öte yandan İngiltere'deki siyasi dalgalanmalar ve iç huzursuzluklar şirkete yansımış, şirketin ticaret tekeli ana yurttan tenkid edilmiştir. Bundan dolayı "Genel Şirket" ve "İngiliz Tüccarları Şirketi" adıyla şirketler kurulmuş fakat uzun süre yaşayamamışlardır. Hindistan'da ticaret ve vergi meseleleri yüzünden tartışmalar uzamış ve 1686'da İngilizlerin 150.000 rupi ödemeleriyle barış sağlanmıştır⁽²¹⁷⁾.

Ç- FRANSIZLARLA MÜCADELE:

Portekizliler, İngilizler ve Hollandalılardan sonra nihai gayelerle Hint okyanusuna gelen bir diğer millet de Fransızlardır. Onların bu nihai gayeleri, hızlı bir şekilde teşkilatlanmalarına, teşkilatlanırken de aynı gayelerle kendilerinden önce Hint Okyanusuna gelen İngilizler ile mücadeleye sürüklenmelerine sebep olmuştur.

a- Fransızların Hindistan'a Yönelişi

Fransızların Hindistan'a gidişi Portekizlilerin Ümit Burnu'nu geçerek Malabar sahillerine varmasından otuz yıl sonra, yani XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde XIV Louis zamanında gerçekleşmiştir. Marie de Bon Secours gibi 1530'da Sumatra'ya giden Sacre ve Pensee de birer ferdi teşebbüsten ibaret kalmış, gittikleri yerlerde araştırmalar yapıp, bilgi

---

217 W. Foster, a.g.e., s.91 vd.

toplamadıkları için XVI. yüzyılda ve XVII. yy.ın başında diğer Fransız gemilerine hiçbir faydaları olmamıştır⁽²¹⁸⁾.

1601'den başlamak üzere 1604, 1616, 1619, 1625, 1642 ve 1650 yıllarında gerek ferdi ve gerekse de İngiliz, Portekiz, Hollanda gemilerinde Hindistan'a yapılan ziyaretler devlet tarafından desteklenmiş ve 1660'a gelindiğinde Fransa'dan Hindistan'a kadar olan yol güzergahı iyi bir şekilde araştırılarak tehlike korkusu giderilmiştir⁽²¹⁹⁾. Fakat bu süre zarfında ticaretinde İngiliz ve Hollandalılar epey mesafe katetmiş, Fransa ise bu gecikmeyi Akdeniz'e yönelerek Osmanlı ile telafi etmeye çalışmıştır⁽²²⁰⁾.

b- Fransız Doğu Hint Kumpanyası'nın Kuruluşu

XIV. Louis'in maliye başmüfettişi ve aynı zamanda Fransız bakanlarından biri olan Jean Babtiste Colbert'in 1664 yılında kurduğu⁽²²¹⁾ Doğu Hindistan Şirketi (Compagnie des Indes Orientales) başlangıçta Fransız tüccarların mali desteğini sağlamada güçlük çekti. Bunun üzerine Colbert, Fransızların yabancı şirketler yerine kendi kumpanyalarından alış veriş yapmaları gerektiği hususunda güzel reklamlar hazırlattı. XIV. Louis ise 119 kentte tüccarların gönderdiği emirle, bir araya gelip kumpanyaya katılma kararı almalarını istedi. Ama tüccarların çoğu bunun gizli bir vergilendirme

218 H. Froidevauk, "The French Factories In India", The Cambridge History Of India V, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.61.

219 H. Froidevaux, "The French Factories In India", s.61 vd.

220 R. Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ticaretin Değişmesi", Ege Üni. E.F.Dergisi, s.3, (nşr. Z. Arıkan), İzmir 1987, s.16 vd.

221 P. Meile, Histoire De L'Inde, Paris 1951, s.74; H.H. Dodwell, Shorter History, s.532 vd.; Henri Froidevaux, "The French Factories In India", s.63; K.M. Panikkar, a.g.e., s. 51; P. Spear, India II, s. 68; R. Luraghi, a.g.e., s. 134

olduğunu düşünerek emre uymadı. Böylece 15 milyon livre alacak şirket sermayesi için 3 milyon livresini kral vermiş gerisi de gerek kralın hatırı, gerekse de korkusu ile toplanarak 5,5 milyona tamamlanmıştır⁽²²²⁾. Bu şartlar altında 1668'e gelindiğinde kumpanya en büyük ortağı durumunda olan kralın denetimi altında bulunuyordu.

Şirket kurulurken 1664'de İran Şahına ve Baburlu Padişahına elçiler gönderilerek ticaret anlaşmaları yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Agra'ya giden Fransız elçisi Surat Limanında İngiliz ve Hollandalılara tanınan haklar gibi imtiyazlar elde etmiştir⁽²²³⁾.

Bu sırada Avrupa'daki durum çok değişmişti. Vostfalya ve Preneler barış antlaşmalarından sonra İspanyol hakimiyeti çökmüş, yerini Fransız hakimiyeti almıştı. XIV. Louis'in Fransası dünyanın en kudretli devleti olmak üzereydi. Ünlü mareşallerin kumandasındaki o zamana kadar görülmemiş silahlarla donatılmış Fransız orduları Avrupa'ya titretmekteydiler. Colbert'in örgütlediği ve Duguesne gibi tecrübeli amirallerin komuta ettiği Fransız filosu artık Birleşmiş Eyaletlerin ve Büyük Britanya'nın gücüne meydan okuyabilmekteydi⁽²²⁴⁾.

Bu şartlar altında 1670'de bir Fransız filosu Seylan'ı ele geçirmek üzere Hindistan'a hareket etmişse de bu işi başaramamış⁽²²⁵⁾ fakat 1673'de Francis Martin Pondichery'i kurarak⁽²²⁶⁾ orada Louis kalesini yaptırmış⁽²²⁷⁾, daha

222 H.Froidevaux, "The French Factories In India", s. 63 vd.

223 P. Meile, Histoire De L'Inde, Paris 1951, s. 74; H. Froidevaux, a.g.m., s.66

224 C. Seignobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, İstanbul 1960, s.261 vd.; R. Luraghi, a.g.e. s.134

225 K.M.Panikkar, a.g.e., s.51

226 P.Meile, a.g.e., s.74; H.H.Dodwell, Shorter History, s.533; K.M. Panikkar, a.g.e., s. 51; H. Froidevaux, a.g.m., s.70 vd. H.G. Rawlinson, a.g.e. s. 250

sonra 1720'de Pondichery valisi olan Dumas tarafından Chandernagar ve Bengal gibi ticari işletmeleri kurulmuştur⁽²²⁸⁾. Ayrıca Malabar sahilindeki MAhe gibi Komorin Burnu ile Ümit Burnu arasındaki stratejik iki ada olan Baurban ve Mauritius ele geçirilmiştir⁽²²⁹⁾.

Fransız şirketi, bu adı taşımakla birlikte sermayesinin teşekkül tarzından da anlaşıldığı gibi hiçi bir zaman Felemenk ve İngiliz adayları gibi gerçekten ticari bir şirket olmayıp bir devlet müessesesi olmuştur. Buna göre bir yandan siyaseti ticaretten üstün tutması öbür yandan da başındakilerin tacirlerden ziyade asker ve idareci kimseler bulunması yüzünden ticaret işlerinde daima kaybetmiştir.

Buna rağmen Fransızlar XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da daha çok yerleşmeye ve tutunmaya çalışmışlar ve ancak Dumas'ın kararlı tavrıyla 1730'dan sonra Marathalarla savaşıp Hindistan'da kara hakimiyetinin kurulmasına çalışılmış buda ağırlıklı faaliyetleri denizlerde olan diğer Avrupalı devletlere örnek teşkil etmiştir⁽²³⁰⁾. Fransızların Hindistan'daki asıl faaliyetleri ise daha sonra 1740'da gelecek olan genel vali Joseph François Duprez tarafından sürdürülüp diğer Avrupalı güçlere karşı mücadele edilerek Fransız hakimiyeti Hindistan'da tesis edilmeye çalışılacaktır.

c- Kalküta'nın Kurulması:

227 H.H. Dodwell, *Shorter History*, s. 533

228 P. Spear, a.g.e., s. 68

229 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.250; H.H. Dodwell, *Shorter History*, s.533

230 H. Froidevaux, "The French Factories In India", s.75;
R. Luraghi, a.g.e., 140

Fransız şirketi, bu adı taşımakla birlikte sermayesinin şekköl tarzından da anlaşıldığı gibi hiçi bir zaman Felemenk ve İngiliz adayları gibi gerçekten ticari bir şirket olmayıp bir devlet müessesesi olmuştur. Buna göre bir yandan siyaseti zarfetten üstün tutması öbür yandan da başındakilerin tacirlerden vade asker ve idareci kimseler bulunması yüzünden ticaretlerinde daima kaybetmiştir.

Buna rağmen Fransızlar XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hindistan'da daha çok yerleşmeye ve tutunmaya çalışmışlar ve ancak İngilizlerin kararlı tavrıyla 1730'dan sonra Marathalarla savaşarak Hindistan'da kara hakimiyetinin kurulmasına çalışılmış buda farklı faaliyetleri denizlerde olan diğer Avrupalı devletlere karşı teşkil etmiştir⁽²³⁰⁾. Fransızların Hindistan'daki asıl faaliyetleri ise daha sonra 1740'da gelecek olan genel vali Joseph François Dupre tarafından sürdürülüp diğer Avrupalı güçlere karşı mücadele edilerek Fransız hakimiyeti Hindistan'da tesis edilmeye çalışılacaktır.

c- Kalküta'nın Kurulması:

1688 İngiltere ihtilali⁽²³¹⁾ Doğu Hindistan Şirketine devredilmiş ve bu devirde şirket yetkilisi olan Sir Josiah Child İspanyanın eski ticaret tekeliğini korumak için yeni hükümete 100.000 pound vermiştir⁽²³²⁾.

Hindistan'da edindiği intibalara dayanan Sir Josiah Child İngilizlerin artık Hindistan içlerine doğru ilerlemeleri gerektiğinde olup⁽²³³⁾ ağırlığını Ganj nehri üzerinde bulunan

230 H. Froidevaux, "The French Factories In India", s.75; R. Luraghi, a.g.e., 140

231 C. Seignobos, a.g.e., s.262 vd.; Bu hususta geniş bilgi için bkz. G.M. Traveledyan, a.g.e., s. 471 vd.

232 G.M. Traveledyan, a.g.e., s. 491

233 K.M. Panikkar, a.g.e., s. 50

gily'de yoğunlaştırmıştır⁽²³⁴⁾. Zira Huply, XVI. yüzyılın başlarında pirinç, civit, güherçile ve ipek deposu mahiyetinde Bengal'in önemli bir yerleşimi idi. İngilizler, Ganj nehri kıyısında ulaşım ve haberleşme imkânına sahip bu ticaret merkezini kısa sürede farketmişler ve daha önce orada bir ticarethane kurmuşlardı⁽²³⁵⁾. Sir Josiah Child'in menfi cüretkârlığı ise bu kadidi anlayışın Babürlü Devleti ile savaşa yolaçmıştır. 1686'da İngilizler Bengal'i boşaltıp Balasor limanını yakarak tahlim etmişlerdir. Ama kısa süre sonra bu savaş İngilizler için bir fiyasko haline dönüşecek ve Hindistan hakimiyetlerini tehlikeye sokacaktır.

İngilizler, hatalarını telafi yoluna giderek 1688'de gily'deki ticaret yerini boşaltmışlardır⁽²³⁶⁾. Bu zamana kadar Orissa'da bir köseye çekilerek gözden kaybolan İngiliz ajanı Job Charnock bu olaya hemen müdahale etmiş ve Babürlü hükümetinden gily'nin güneyinde Sutanati köyü yakınında bir ticaret yeri elde etmiştir⁽²³⁷⁾. Burasıda Huply kenti gibi Ganj nehrinin denize açıldığı kollarından biri olan Huply suyu üzerinde yoksul bir balıkçı köyüydü⁽²³⁸⁾. Ancak daha güneyde olduğundan büyük gemiler için o kadar gelebilmekte hatta kıyıya yanasmaları mümkün olmakta ve özelliği ile de İngiliz yayılma siyasetine hitab etmekte idi.

234 R. Luraghi, a.g.e., s. 133 vd.

235 H.G. Rawlinson, a.g.e., s.246

236 K.M.Panikkar, a.g.e., s. 50, H.G. Rawlinson, a.g.e., s. 246; W. foster, a.g.e., s.108; R. Luraghi, a.g.e., s.134

237 W. Foster, "The East India Company 1600-1740", *The Cambridge History Of India V*, (Ed. by. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 107 vd.

238 R. Luraghi, a.g.e., s. 134

Bütün bu şartlar altında Job. Charnock, 1690 yılında bu zlıklar üzerinde Kalküta şehrini kurdu⁽²³⁹⁾. Daha sonra Kral I. William'ın adına izafeten William kalesini yaptıırıp, orada bir kul tesis ederek yönetici ve denetleyici bir merkez ıstırdı⁽²⁴⁰⁾. Böylece XVII. yüzyılın sonuna gelindiğinde ilizlerin Hindistan'a gelmesinden itibaren Madras ve Bombay'dan ara İngiliz hakimiyet sehbasının üçüncü ayağı olan Kalküta şehri inşa edilmiş oldu⁽²⁴¹⁾. Tamamen İngiliz usulü ile inşa edilmiş an şehir, İslam mimarisinden mahrum edildiği için gerek umumi, eksen sosyal müesseseler itibariyle bugün bile Avrupa şehirlerini arlatmaktadır⁽²⁴²⁾.

Ç- HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ ADLİ SİSTEMİNİN TESİSİ

1601'den 1698'e kadar İngilizlerin Hindistan'daki icraatları u zamanda gizli veya aşıkâr metodlarla İngiliz adalet sistemini Hindistan'a taşımıştır. Kraliçe I. Elizabeth'in 31 Aralık 1600 ihli emriyle kurulan Doğu Hindistan Şirketi aynı fermanla ırlanmış, bazı kanun koyucu hükümlere de haiz kılınmıştır. Bu ümler, I. James (1603-1625) tarafından da tanınmıştır⁽²⁴³⁾. n Babürlü hükümdarı Cihangir (1605-1627) nezdindeki elcisi Sir omas Roe daha sonra Osmanlıların Fransızlara tanıdığı itülasyonlara benzer mahiyette imtiyazlar elde etmiştir. Buna

239 W. Foster, a.g.e., s. 108; K.M. Panikkar, a.g.e., s. 51; H.G. Rawlinson, a.g.e., s. 246; T.W. Wallbank, a.g.e., s. 57; P. Meile, a.g.e., s. 74; P. Spear, India II, s. 67; R. Luraghi, a.g.e., s.134.

240 H.G.Rawlinson, a.g.e., s. 246 vd.; P.Spear, India II, s. 67.

241 T.W. Wallbank, a.g.e., s. 57; K.M. Panikkar, a.g.e., s.51

242 Bu hususta geniş bilgi için bkz. D. Kincaid, British Social Life In India, s. 204 vd.

243 M.A. Ahmed, Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990, s. 22 vd.; Yine bu hususta geniş bilgi için bkz. G.M. Traveledyan, a.g.e., s. 386

göre İngilizler, burada kendi din ve kanunlarına uygun olarak hiç bir müdahaleye maruz kalmaksızın yaşayabilecekler, aralarındaki huzursuzluklar ise kendi mahkemeleri tarafından çözülecektir. Babürlülerle olan meselelere ise Babürlü mahkemeleri bakacaktı. Babürlüler açısından ise bu mantıklı bir şeydi. Çünkü; Hindistan'da aynı zamanda bir Hindu'ya Hind kanunları bir müslümana da İslam kanunları tatbik ediliyordu. Doğu Hindistan Şirketi'nin kanun koyucu yetkileri daha sonra I. James tarafından zenginleştirilmiştir. II. Charles ise 1666 yılındaki emirnamesi ile bu yetkileri, şirketin çeşitli kademelerinde çalışan Hindlileri de kapsamak üzere genişletmiştir⁽²⁴⁴⁾.

XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar Babürlü Devleti gücünün doruğunda olduğu halde, şirketin mahkemeleri Madras ve Bombay'da medeni hukuka ait olaylar kadar ceza hukukuna ait olaylara da bakıyorlardı⁽²⁴⁵⁾.

1698 yılında Kalküta civarındaki üç köyde toprak kullanma hakkının Doğu Hindistan Şirketi'ne verilmesiyle şirket, Babürlü idaresinin sınırları dahilinde hukuki ve anayasal bir statü kazanmıştır. Bundan sonra gelecek olan İngiliz nüfuzunun beslendiği asli kaynak ise bu meşru statü olmuştur.

---

244 G.M. Traveyan, a.g.e., s. 454 vd.

245 M.A. Ahmed, a.g.e., s.23